ОСТАННІЙ РЕЙС "СІНТОКУ-МАРУ"

Утік від тигра, а потрапив до дракона.

Японське народне прислів'я

Серед ночі вітер знову несподівано повернувся.

Раніше він дув з півночі, огортаючи острови липким, холодним повітрям. Сніговий саван, під яким пагорбилося громаддя гір, за довгу зиму закрижанів.

Тепер сніг, поволі набубнявілий, поточений принесеним із океану теплом, якось помітно осів.

По узвишшю де-не-де випнулися руді маслаки скель.

Мукудорі, власник неіснуючої більше шхуни "Сінтоку-мару"[1] з розплющеними очима лежав горілиць.

Сяк-так зведена з найденого на узбережжі плавника зимівля скоріше нагадувала лігво звіра, аніж людське житло.

З кутків хижо ошкірювали ікла брили голих базальтів. На долівці валялися потрощені й вилизані до блиску рештки кісток.

Убоге збіжжя мешканців цієї нори — саморобний, виготовлений із мушлі черпак, кам'яні жорна, якими перемелюють суху морську капусту, інші примітивні речі — свідчили про боротьбу людини за існування й, мабуть, недавно пережиту трагедію.

Тьмяне світло, пробившись крізь щілини бамбукового даху, змішалося з темрявою. В каламутному присмерку хитнулися тіні.

Вони то випростувалися, то нижчали, ніби їх зводила судома.

З глухого закутка хтось тихо прошепотів:

— Зараз або ніколи…

— Так, він — ганкорісі[2], — почулося у відповідь.

Мукудорі лежав нерухомо. В пригаслій свідомості безладно роїлися спогади — мінливе видиво уявного й пережитого.

Він знесилено простяг руку, сподіваючись знайти й посмоктати круглобокий камінець, що трохи вгамовував почуття голоду. Та раптом до слуху долинуло:

— Ми до вас, Мукудорі!

Тіні схилених над ним співучасників плавання на "Сінтоку-мару" (чи, може, привиди?) здригнулися.

— Збирайтеся, Мукудорі-сан[3]. І нехай дарує нам Сумійосі[4].

Останнє, що він побачив: вилицювате, озвіріле обличчя свого боцмана.

Свідомість, спалахнувши ще раз, висвітлила — мовби вихопила з мороку — його плутане і, мабуть, таки нікчемне життя — все те, що так чи інакше було пов'язано з цим страшним архіпелагом Чисімо-ретто…[5]

СКЕЛЯ В ОКЕАНІ

Рядовий морського транспортного підрозділу, корячкуватий, немов острівний чагар сусукі, японець Мукудорі, прихиливши до забризканої скелі карабін і намацавши знайому, вигинисту й замшілу приступку, неквапно на неї опустився.

Стебла зів'ялої ламінарії[6] заворушилися під ним, ніби вужі. Чавлячи їх ногами, він усівся зручніше.

Перед очима вирував океан. Шум хвиль змусив забутися, чого він тут. Вали один за одним набігали з безвісті. Високі, широкоплечі, вони здавалися велетнями, що кинулися на приступ закутого в бетон берега. Кинулися потрощити ці мури, помститися Мукудорі за вчинене ним зло.

Йому стало моторошно, і він мимоволі затремтів.

Позаду, схожий на фортечну стіну, височів зубчастий частокіл шпилів та пропастей між ними.

З північного заходу підступало море, на сході пінився сердитий океан.

Урвища, крутосхили гір Мацумура й Мацуго.

Щовесни птахи влаштовували тут свої шумливі базари Вільні від службових обов'язків офіцери полювали на качок-кам'янушок, знічев'я били кайр, топорків, алеутських гусей-турканів.

Для Мукудорі таке дозвілля було недосяжне. Він міг хіба що посидіти та помріяти в самотині.

Скеля ця притягувала його, немов магніт…

Неподалік від берега маячили надводні кекури, в сідловині яких, сховані від стороннього ока, було споруджено аванпости — вогневі точки великокаліберних кулеметів.

"Недремна, грізна сторожа. Справжні тобі томамо[7], — подумки відзначив солдат. — Але чи врятує вона від розплати?"

Думка про те. що колись за все доведеться відповідати, останнім часом навідувалася до нього частіше стала невідчепною.

Вкриті бурими водоростями рифи загороджували підступи з моря.

Довгасте гадюччя морської капусти, намотуючись на гвинт, перепиняло шлях навіть дрібним човном. Правда, біля низького західного берега протока була судноплавна, а придонний грунт — розсип почорнілого піску — непогано тримав якорі.

Мукудорі невидючими очима споглядав океан. Душу гнітило щось невиразно тривожне. Час був такий...

Десь на заході гриміли бої. Війна забирала в могилу тисячі й тисячі людей. Тут, на островах, поки що тихо. Якщо, звичайно, спокоєм можна назвати короткочасні штурми загублених серед океану суходолів і торпедні атаки японськими підводними човнами радянських вантажно-транспортних суден. Атаки спідтишка, щоб не виказати себе — Японія ж зберігала нейтралітет.

Острів, на якому служив Мукудорі, здавався йому спочатку неприступною фортецею. Проте "фортеця", як і спокій, виявились примарними: рано чи пізно чужу домівку треба залишати.

Ця земля споконвіку належала Росії. Острів відкрили русявобороді землепрохідці, нарікши йменням, в якому вчувається посвист вітру й шум океанського прибою: Шумшу.

Та прийшли вони, сини Ніппон[8], воїни імператорської армії, — і все зробили на свій лад. Набудували казарм, військових об'єктів, а тубільців, айну, яких було більше, ніж птахів, переселили на інші острови.

Шумшу став зватися Сюмусю, з військово-морською базою Катаока, розміщеною в південно-східній частині суходолу.

Одного разу з Карафуто[9], де знаходився штаб військового з'єднання, завітала інспекція.

Високі армійські чини — полковники й генерали — оглянули бійниці, підземні ходи, траншеї.

Нічого не скажеш — зроблено надійно!

У міжгір'ї, петляючи болотами, змійлася недавно прокладена бруківка. Під сопками, замасковані заростями вільхи й моху, стояли танки з синіми драконами на бортах. З-під скель, як і ті, намальовані на броні дракони, ошкірювали пащу триголові залізобетонні доти.

Кулеметні гнізда, майданчики для зеніток, інші вогневі позиції. Буде наказ — і поллється свинцева злива. Нищівний смерч спопелить усе живе. Ну, а якщо не допоможе свинець і сталь, воїни гарнізону не повинні шкодувати життя, як не шкодують його камікадзе[10].

— Смерть за імператора — це прекрасно! — мовив кістлявий, схожий на мерця, генерал, роблячи обхід вишикуваних під знаменом — біле полотнище з червоним сонцем посередині — солдатів.

З легкої руки того генерала за далеким суходолом закріпилася назва: Острів Смерті.

Зловіщій землі вона пасувала більше, аніж колишнє лицемірне сюсюкання "Сюмусю".

Обхопивши голову долонями, Мукудорі нерухомо сидів біля води. Думки його витали далеко, десь за імлистими гонами, звідки вранці, після чергового рейсу, повернулася спорожніла баржа.

Хвилі понижчали, відступили од берега. Таке буває в проміжках під час нападу цунамі, коли дно оголюється і щербаті скелі примарно витикаються з води.

Скелі, ніби чиїсь руки, в благанні звелися до неба, підступаючи сюди, де сидів Мукудорі.

Він жахнувся, йому перехопило подих. Здалося — хтось схопив за горлянку, і він мимоволі провів по шиї рукою, другою, намацуючи під собою заповітну схованку. Усе на місці, ціле…

Побоювання, що хтось добереться до його тайника, вляглося, але нараз перед очима постала інша картина: одна-однісінька баржа серед пустельного океану.

Та самохідка була обладнана так, що її основна палуба — видовжений, багатометровий "совок", — нахиляючись від поруху важеля, діяв, немов самоскид. Все, що там знаходилося, падало у воду.

Разом з іншими солдатами транспортного підрозділу Мукудорі на баржі супроводив живий "вантаж".

Ось і сьогодні він повернувся з рейсу.

— Операція "Купання" пройшла вдало, — рапортував унтер-офіцер черговому по гарнізону.

Як вони благали не скидати їх за борт! Кричали, плакали.

— Солдате, гейсі, у тебе ж є мати! — звертався до Мукудорі низькорослий, вилицюватий, як і він, юнак. — Чого ти такий безсердечний?

— Виродки! — волали інші.

— Годі панькатися, суїфу![11] — почулося з ходової рубки.

Голос той розвіяв вагання — Мукудорі натиснув на важіль. Палуба, здригнувшись, нахилилася. Кількасот знесилених, напівголих людей, силкуючись за неї вчепитися, висипались у роду.

То були полонені китайці, хто "в ім'я імператорської Японії" зводив тут фортифікаційні укріплення.

Мукудорі возив їх в океан.

Тепер же передчуття розплати відняло в нього спокій. Він, казали товариші, жахався навіть уві сні, щось викрикуючи й благаючи відпустити.

"Дорогий сину Мукі, — писала мати. — Усі наші односели пишаються тобою, колишнім рибалкою, а нині славним воїном. Чи скоро ми побачимося? Ніяк не діждуся тебе".

Чи скоро? Хто на це може відповісти! Йому й самому кортить додому, в крихітний, притиснутий морем до узгір'я виселок на рідному Хоккайдо.

Солодка згадка про батьківську домівку привела солдата до тями, хоч вигляд скель, потоплених ним полонених знову повернув до жорстокої дійсності.

Над узгір'ям, схожа на цитринову хризантему, зненацька спалахнула ракета. Почулися постріли.

Схопивши карабін, Мукудорі кинувся до берега.

СКРИНЬКА ПОЛКОВНИКА СІМУРИ

Мукудорів дядько, полковник інженерної служби Сімура, невисокий, вилицюватий хоккайдець, на Сюмусю з'явився недавно.

Він служив на півдні Карафуто, в порту Отомарі[12], потім у саперній частині Квантунської армії, в спеціальному підрозділі, який був прикомандирований до загону "731", що розробляв і випробовував на людях нову бактеріологічну зброю.

В острівний гарнізон полковник прибув із півострова Камацу, де він добудовував лінію оборони навколо морської бази Сейсін.

Після тривалого часу, проведеного на чужині, йому хотілося відвідати Хоккайдо, завітати в рідне село. Побачити сім'ю, дещо придбане залишити вдома. Та рейс був наскрізний, без заходу в порти.

Пливли, вночі, уздовж корейських берегів. На світанку з хмарної далини виткнулися скелі Ліанкур. Примарно забовваніло кряжисте нагір'я острова Уллиндо.

Непривітна земля! Втім — власність Японії. Крім Ніппон, могутньої, нездоланної країни на сході, інших держав — ні Кореї, ані Китаю — не повинно бути! "Ми, японці, над усе" — співалося в імператорському гімні "Кімі га є".

Войовничість і почуття відваги переповнювали серце Сімури. Він наважився навіть уголос затягти "Кімі га є", та вийшло недоладно.

Шалена хвиля вдарила в борт, корабель накренився. Полковник, ковзнувши по палубі, ледве втримався на ногах.

Судомиста гримаса звела тонкі, схожі на лезо самурайського меча губи, оголила з'їдені — чисто тобі гільзи великокаліберних патронів! — зуби. Замість слів гімну Сімура пробурмотів щось лайливе.

Скільки й пливли, вітер не вщухав, а море вирувало дедалі більше. Бурунista течія, підганяючи корабель, несла його далі й далі на північ.

Зіпершись на фальшборт, полковник вдивлявся у пооране хвилями узбережжя. Проте рідного берега так і не уздрів. Настрій від цього зовсім зіпсувався.

Та ось корабель наблизився до протоки Сойя кайкіо[13]. Пагористий, ніби спина страховиська, мис притишив навалу вітру. Хвилі вляглися, хлюпливо перешіптуючись унизу.

Десь за кілька миль од корабля несподівано блимнув маяк. Огонь погас, знову зажеврів. Сімурі здалося: то підморгують йому. Рідний Хоккайдо був же зовсім поряд.

Сутінки волохато лягли на воду. В небі викруглилась пляма місяця.

Запанувало таке умиротворіння, ніби світ, який давно конав у корчах війни, вщерть переповнився первісною тишею. Ні сліз, ні крові…

Сімурі чомусь спали на думку в'язні, піддослідні загону "731", яких він бачив на одному недавно збудованому об'єкті. Їхнє тіло, густо вкрите виразками, кровоточило. Гинули вони в муках.

Цей спогад, одначе, не в'язався з довколишньою ідилією, і Сімура, відігнавши його, заходився споглядати виднокіл.

Голубуватий серпанок огортав береги. Місяць піднявся майже в зеніт, розхлюпуючи молочно-біле сяйво. Полковник звів очі до неба. З уст мимоволі зірвалися слова:

У небі місяць такий,

Мов до кореня дерево спиляно:

Свіжий видніється зріз.

То був хокку, невеличкий пейзажний вірш стародавнього лірика Басьо.

Японці вміють шанувати прекрасне, глибоко й тонко відчуваючи природу. Але хокку, продекламований цим прислужником насильницької смерті, прозвучав як глузування над величчю природи й над усім сущим на землі.

Жорстокість, змішана з мрійливістю, робила обличчя Сімури огидним. Так хижак, розтерзавши жертву й сповна вдовольнившись нею, стає "голубинно-лагідним".

Призначення на острів Сюмусю старий вояка сприйняв як належне: солдат імператора завжди повинен іти туди, де необхідний. Хоч, правда, на задвірки імперії Сімура плив знехотя. Єдине, що зігрівало душу, — там, у каюті під сімома замками, — невеличка, інкрустована перламутром скринька.

З боків на ній видніла знайома панорама: конус Фудзі[14], покруч дерев по скелястих уступах, крихітні пелюстки вітрил на тлі голубого моря.

Кришку, теж розузорену перламутром і покриту лаком, прикрашали три мавпочки, які затуляли вуха, рот і очі. Напис — стовпець ієрогліфів,

виведений поряд, проголошував так звану мудрість кікадзару, івадзару й мідзару: нічого поганого не слухай про злу мавпу, нічого про неї лихого не говори, ба навіть не дивися!

У таких ларцях японці зберігали талісмани! Ха! Яка сентиментальність! Полковник давно втратив віру в символи, крім, звичайно, віри в силу меча й золота.

"Кен[15] долає ворога. Але там, де безсилий навіть меч, золото все ж бере гору. Бо з грішми не можна загинути і в пеклі, а без них людина — мов човен без вітрил", — думав Сімура.

Проте не дріб'язком, не жалюгідними сен чи навіть рьо[16] наповнив свій ларець заповзятливий хоккайдець. У скриньці лежав справжній скарб: золоті обручки, годинники, перли, інші коштовності — всі ті речі, які Сімура правдою й неправдою придбав, а точніше — награбував в окупованій Маньчжурії й Кореї.

Він, не питаючи, брав усе, що йому подобалося й мало цінність.

— Ха! — як завжди, вигукував насмішкувате й водночас войовниче. — Полоненим китайцям і корейцям коштовності більше не знадобляться — багатьох із них чекають експериментальні лабораторії загону "731". На крайній випадок — катакомби острова Сюмусю.

І от полковник сам опинився на далекому архіпелазі Чисімо-ретто.

Після лагідних південних широт, напоєних пахощами субтропічних дерев і квітів, це була справжня північ: ночі холодні, океан непривітний, а в щілинах гір сніг.

Служба службою, проте якби не ці награбовані скарби, було б зовсім кепсько.

Схопивши чемодан, в якому лежала заповітна скринька, Сімура хитливим трапом зійшов на берег.

І тут трапилося те, що додало йому чимало радості.

— Здрастуйте, сенсей![17] — уклінно схилився перед ним якийсь незнайомий солдат.

— Мукудорі! — не повірив своїм очам полковник.

— Так, Сімуро-сан, це я, — посміхаючись, озвався солдат.

Полковник домовився з вахтовим офіцером самохідної баржі, на якій служив Мукудорі, і той його відпустив до вечора.

Кімнату Сімурі відвели в будинку, розміщеному біля підніжжя скелястого пригірка, неподалік від води.

На протилежному боці протоки лежав великий острів Парамусіро то із затишною бухтою, на березі якої була військово-морська база Касівабара.

Виселок. Пірси. Пришвартовані військові кораблі, переважно сторожовики й торпедні катери.

Праворуч, через протоку, підвівшись із синяви моря, височіла гора — вулкан.

Сімура впізнав її відразу: фотографії часто друкувалися в газетах і журналах.

Кілька років тому, після тривалого мовчання, вулкан прокинувся. Виверження було таке сильне, що од вибуху на підводному схилі виріс

новий острівець — Такетомі, названий на честь моряка, який його вперше угледів.

Дядько й племінник усенький день провели разом. Згадували рідні місця, полковник розповідав про далеку Маньчжурію. Навіть випили пляшку саке[18].

— Хай![19] — захмелівши, вигукнув Сімура, дізнавшись, що племінник возить в океан полонених. — Їх треба топити всіх без винятку — велика японська імперія від цього стане ще міцнішою.

Для Сімури почалися звичайні, пов'язані з будівництвом секретних об'єктів будні. Доти, підземні тунелі, резервні склади з провіантом та боєприпасами.

Ласий до грошей і наживи, на цьому злиденному острові полковник, на жаль, нічого не міг придбати, щоб примножити свої скарби. Голодранці-полонені і тільки. Не буде ж він грабувати земляків, японців!

Малозначний випадок порушив його спокій, надовго вивів Сімуру із рівноваги.

Одного разу групу полонених, які завершили прокладку таємного тунелю, гнали на пірс, де вже чекала готова вирушити в океан баржа.

Поклавши руку на бильця сходин. Сімура стояв біля трапа, розмовляючи з племінником.

— Швидше! Швидше! — підганяв полонених унтер-офіцер.

Приречені на смерть повільно сходили на трап. І раптом — замішка: щось їх затримало. Сімура озирнувся — перед ним стояв щуплий, вкрай виснажений копач. Щось знайоме здалося в його обличчі.

— Ти не воюєш, ти носиш прикраси моєї дружини. — спокійно мовив незнайомець, показуючи на руку Сімури з перснями, всіяними діамантами.

Таке сказати самураю![20]

Аж тепер здогадався полковник, хто цей зухвалець. Сун, кореєць Сун.

Нараз перед очима постали тісні квартали Сейсіна. Понад рік провів Сімура в тому місті. Якось у багатих кварталах робили облаву — виловлювали непокірних. Облави завжди вабили солдатню: можна було дечим поживитися.

Знаючи схильність Сімури до наживи, його давній приятель, однокашник по військовій школі, підполковник внутрішньої служби Кіносіта запропонував поїхати з ним разом.

— Ловити золотих рибок, — підморгнув він.

Ловля справді була багата. В будинках, на які налетіли каратели, знайшлося й золото, й дещо інше.

У торговця Суна натрапили на тайник із коштовностями, серед яких й оці два масивних, з діамантами, персні.

Самого Суна солдати тоді забрали, й Сімура не знав, що з ним сталося. Можливо, розстріляли чи кинули у концтабір.

Що б там не казали — світ тісний! Бо хіба можна було припустити, щоб аж тут, на далекому острові, сталася зустріч?

Як він глянув на Сімуру! Скільки презирства в тих словах. "Ти не воюєш, ти носиш прикраси моєї дружини..." Краще б Сун ударив полковника або плюнув йому в обличчя, ніж казати таке, — воїн імператора чутливий до образи.

Коли по трапу відмелькали взуті в солом'яні варадзі ноги, Сімура, ніби між іншим, звернувшись до племінника, попрохав:

— Від мого імені скажи начальнику, щоб цього аго[21] топив останнім. І кілька разів.

— Гаразд, сенсей.

Так і зробили: Суна із зв'язаними руками опустили за борт. Дали хід машині. Кореєць на довгій линві волочився за кормою, аж поки захлинувся.

Вийшло, як і забажав Сімура, — страшне покарання за образу, завдану японському офіцеру. А все ж гіркота від того прикрого випадку з корейцем лишилася, подекуди нагадуючи про себе й засвідчуючи Сімурі його людську нікчемність.

Що вони хотіли, до чого прагнули самураї, роздмухуючи пожежу війни та завойовуючи чужі землі? Щоб Японія була багатою? Але ж на чужому горі щастя не збудуєш, а прагнення до волі й незалежності не спопелиш і не віднімеш.

Якщо від рисового колоска лишити одне-єдине зернятко, то й воно проросте й завруниться.

— Я знаю, хлопчику, тобі нелегко, — вислухавши нарікання Мукудорі на службу, співчутливо говорив Сімура. — Щоразу бачити смерть, чути зойк і плач — це все одно, що самому помирати й кожного разу

народжуватися знову. Проте іншого виходу немає: або ми їх, або вони нас.

Правда, ніхто не збирався японців нищити, губити націю. Просто полковник шукав для себе й свого племінника виправдання, "обґрунтовував" звірства й жорстокість.

Мало-помалу дядько приколисав вагання, що закралися в серце племінника, й Мукудорі вже не мучили докори сумління.

— Не знаю, що б я робив без вас, сенсей! — розчулено зізнався Мукудорі.

Вони дедалі більше ставали однодумцями. Вишколений, загартований вояка, Сімура, немов мисливець собаку, повчав племінника.

Тепер Мукудорі без вагання вирушав у рейс.

Усе сталося нежданo-негадано: Сімура раптово занедужав... Вони довго не бачилися. Коли після чергового рейсу Мукудорі завітав до нього на квартиру, одразу й не впізнав дядька — так той змінився. Обличчя висохле, пожовкле, в глибоко запалих, каламутних очах якийсь дивний, потойбічний погляд.

— Дядечку...

— Присядь, хлопчику, — кволим голосом озвався Сімура.

Мукудорі опустився на солом'яний татамі[22] біля розсувної перетинки, за якою лежав хворий.

Вони говорили недовго — розмова дядька стомлювала. І те, що почув Мукудорі, вразило: надії на одужання не лишалося. Сімура готувався до смерті.

— Шкода, що не побачив рідні, — сказав. — Та все ж боги милостиві — вони послали тебе… Ось, Мукудорі, — дістав він з-під подушки щось важке, загорнуте в картате фуросікі[23]. — Коли мене не стане, воно буде твоїм — я передаю його в надійні руки.

Через кілька днів полковника вирішили відвезти в глибину острова, на один з аеродромів, який підтримував повітряний зв'язок із Хоккайдо. Але не встигли Сімуру повантажити на автомашину, як він помер.

Скарби, награбовані ним, дісталися племіннику.

Чого тільки в тій скриньці не було! Мукудорі, побоюючись, що в казармі хтось може викрасти, переніс її з острова на скелю. Там, у тісній порожняві, під замшілою приступкою і сховав.

Щоразу, приходячи сюди, він, затамувавши подих, намацував рукою: чи на місці його поклажа? Але все було ціле, і він, одкривши скриньку, милувався, пересипаючи з долоні на долоню обручки, діаманти, перли.

Сьогодні йому так і не пощастило помилуватися скарбами — сигнал тривоги підняв його зі скелі.

ВИБУХ НА ПАЛУБІ

Він біг даремно: тривога була несправжня.

Дозорний зі скелі Футацу подав сигнал про наближення невідомого корабля. На березі зчинився переполох. Але виявилося — корабелі, японський.

Назад Мукудорі не вернувся — часу лишалося обмаль: він повинен без запізнення прибути на баржу.

— Знову відвідував могилу дядечка? — насмішкувато запитав боцман, угледівши на трапі свого підлеглого.

— Так, суїфухо[24], — покірно відповів.

Могила полковника Сімури, з пласкою чорною брилою надгробка, знаходилася за висілком біля затоки, де океан зубчасто вклинився в низький, піщаний берег. Звідти недалеко до скелі, в якій Мукудорі сховав заповітну скриньку.

На баржі знали: кожну вільну хвилину молодий хоккайдець проводить на кладовищі. Потай заздрили такій побожності й міцним родинним узам. Навіть холод могили не зміг остудити палкої любові племінника до свого іменитого дядька.

Одначе знали не все. Бо на могилі Мукудорі майже не бував. Одержавши чергове звільнення, він хутчій поспішав до скелі.

"Мертвому — мертве, — заспокоював себе. — І дядько більше нічим мені не стане в пригоді".

Поки на Сюмусю й Парамусіро то велося підземне будівництво, рейси баржі в океан не припинялися. Операція "Купання" знову й знову вкорочувала життя багатьом.

Після витонченої розправи над корейцем Суном, запропонованої полковником Сімурою, екіпаж для розваги так само почав топити чимало полонених. І Мукудорі на страшному ремеслі набив руку… Він так реготав, коли одного разу канат, на якому волочився полонений, раптом розв'язався і той нещасний поплив наввимашки, ніби й справді міг подолати океан і досягти рятівного берега.

А потім у душі Мукудорі мовби щось надломилося. Солдат-шибайголова став боязливим. Його терзали й переслідували привиди.

"Чим я завинив?! І перед ким? — думав він. — Хіба що жорстокістю перед полоненими. Але ж я давав клятву будь-якою ціною захищати імператора і Японію".

Ці "виправдання" перед самим собою трохи пом'якшували почуття вини, тимчасово додавали сил.

"Кімі га є, кімі га є — ми, японці, над усе!" — щоранку, коли на баржі піднімали стяг, звучали слова національного гімну. Звучали підбадьорливо й заклично.

Невдовзі укріплення острова завершили. Баржа з копачами-полоненими вирушила в останній рейс.

Як завжди, ставши під тент на боковому майданчику, Мукудорі стежив за неслухняним живим "вантажем".

Для того щоб бранці не могли піднятися вгору, а отже, досягти ходової рубки й перебити варту, над палубою натягли металеву сітку. Крізь неї не пролізти. Тих, хто умудрявся просунути пальці, били прикладом або чавили кованими каблуками.

Так повторювалося щоразу — полонені, опинившись у смертельному вольєрі, намагалися з нього вибратися. Мукудорі ставало смішно: він знав, чим це кінчається.

І все-таки трапилося непередбачене.

Океан штормив. Високі сірі вали без упину гатили в борт. Баржа носом черпала хвилі; вони заливали охоплених жахом людей.

Раз у раз, коли вода прибувала, палуба з напнутою над нею сіткою перетворювалася на басейн.

Вахтовий офіцер наказав стерновому тримати судно носом до хвиль.

"Не біда, — розмірковував він, — якщо язепохі[25] внизу захлинуться. Гірше, коли баржа переповниться водою. Тоді й нам, японцям, не минути лиха".

Бранці, стоячи натовпом, бачили, як рівень води збільшується. І чекали найгіршого. Але те, що їм здавалося загрозливим, насправді виявилось рятівним.

Дістати до сітки над палубою просто так було неможливо — надто високо, і полоненим доводилося ставати один на одного. Тепер же, коли вода піднялася в людський зріст, туди можна було дотягтися рукою.

Це трапилося на вранішній вахті, коли матроси й офіцери спустилися вниз снідати, а на палубі лишився Мукудорі та ще стерновий. Хоч вода крізь шпігати й ватервейси потроху зціджувалася за борт, все ж кожен удар хвиль наповнював "басейн" до половини.

Тримаючись на плаву, люди потяглися до сітки над головою. В дротяне плетиво уп'ялися десятки рук. Од ваги тіл бокове кріплення не витримало, і сітка в кількох місцях відпоролася від палубного настилу. Один її край, в підніжжі оглядового майданчика, на якому стояв. Мукудорі, повис у воді. Люди, хапаючись за нього, мов по сходинах трапа, полізли вгору.

Ще мить — і вони на волі, переб'ють екіпаж.

Мукудорі вистрелив. Кілька чоловік, підтятих кулями, сповзло по сітці. Вода забагрянилася.

Почувши постріли, з кубриків вибігла решта команди.

— Що тут діється? — нічого не розуміючи, запитав старший офіцер.

Але, помітивши розірваний дротяний намет і те, як по ньому піднімаються полонені, крикнув:

— До кулеметів! Мерщій до кулеметів!

Солдати кинулися за ходову рубку, де на триногах, зачохлені по-штормовому. стояли високі станкові кулемети.

Поки розв'язували брезент, полонені після замішання, викликаного смертю товаришів, знову пішли на приступ.

— Чого ти вагаєшся? Стріляй, стріляй, донбутцу![26] — не своїм голосом закричав офіцер.

Мукудорі вистрелив.

І знову кілька забитих посунулося по сітці вниз.

Тепер людей не лякали ні кулі, ні смерть — вони піднімалися дедалі вище. Але не встигли схопитися за ковзкий дерев'яний обвід, як підбіг боцман, ударив по руках каблуками. Бранці, корчачись од болю, відступили.

З-за ходової рубки озвався кулемет. Над палубою просвистіли кулі. Людей вони не зачепили. Кулемети стояли низько, між ними й носовою частиною судна утворився мертвий, що не прострілювався, простір. Кулі сіялися вгорі, з сичанням плюхкаючись у воду.

— Суїфухо! — кинув офіцер боцманові.— До важеля!

Вихопивши з рук Мукудорі карабін, він в упор почав розстрілювати беззбройних.

— Опускай швидше палубу! — гукнув нетерпляче.

Боцман, а з ним Мукудорі, притьмом кинувшись до тумби спускового механізму, натиснули на важіль. Залита водою палуба не піддавалася.

Зрозумівши марність їхніх зусиль і те, що кулемети б'ють у холосту, офіцер заволав:

— Гранати! Біжіть по гранати!

Коли Мукудорі піднявся з відсіку, де лежали боєприпаси, на горішній палубі кипів бій. Полонені, яким вдалося вирватися з "вольєра", захопили півбак і вже підступали до ходової рубки.

Кулеметні черги косили випростаних на повен зріст людей. Ті падали, але знизу на зміну їм піднімалися інші.

Найбільшою загрозою були, звичайно, кулемети. Тому люди почали пробиратися повзком, щоб уникнути куль.

Мукудорі зиркнув на палубу. Там офіцера чомусь не було. Де він? Біля ребристого пілерса валявся його кашкет. Боцман лежав, розтоптаний десятками ніг. У ходовій рубці вахтовий матрос силкувався тримати баржу на заданому курсі. Вона погано слухалася стерна, провалювалась у глибокі борозни між хвилями, високо злітала на гребенях валів.

Двоє полонених під шквальним вогнем пробралися-таки до ходової рубки. За ними побігло ще кілька чоловік.

Квадратна, з броньованими перетинками рубка мала люк знизу, що вів кудись у черево судна, і вхідні двері з горішньої палуби. Ці двері зараз були зачинені зсередини. Полонені намагалися їх відчинити.

Все — даремно! І двері, й ілюмінатори були наглухо задраєні.

За рубку потикатися не наважувались — звідти сипали вогонь кулемети. Лишалося єдине: захопити рубку й через неї проникнути всередину баржі та на її корму.

Натовп сунув до лобового скла, за яким стояв стерновий.

Гатили кулаками, але скло було надто товсте. Тоді один із полонених угледів на боковій перетинці протипожежний шланг.

— Тримайте! — простяг товаришам кінець із важким металевим брандспойтом.

Удар, другий! На в'язкому склі ілюмінатора розповзлися, схожі на щупальці спрута, лінії.

Та все ж наскрізь ілюмінатора не пробили.

Тоді-то з-за рубки із гранатами в руках вигулькнув Мукудорі. Зорові його відкрилася така картина: люди заповнили майже всю горішню палубу, а знизу піднімалися останні бранці.

Нарешті вони пробили скло. Вахтовий матрос кинув стерно й почав відстрілюватися.

Кулі й хитавиця збивали людей з ніг. Збивали, але були безсилі приглушити їхній гнів і прагнення вирватися на волю.

Зрозумівши, що перед натиском полонених йому не встояти, стерновий, мов пацюк, шугонув у люк й задраїв за собою кришку.

Ходову рубку захопили полонені.

Стривожені стріляниною, на кормі з'явилися кочегари. Ті, що стояли за кулеметами, кивком голови дали їм зрозуміти, щоб вони бігли до Мукудорі. Стріляючи на ходу, кочегари перебігли до рубки.

— Давай, Мукудорі! — крикнув розгарячілий кулеметник.

Мукудорі кинув гранату. Вибух струсонув баржу, ніби вона налетіла на риф. Люди, підтяті осколками, закривавлені повзали по палубі.

— Іще одну! Банзай![27] — підохотив мордатий кочегар.

Мукудорі кинув другу гранату, та вона впала на нижню палубу, в "басейн" із водою.

Поштовх виявився таким сильним, що баржу поклало на борт. Якби не висока хвиля, що налетіла відразу, судну б уже не підвестися — крен був майже максимальний. Проте толку від вибуху ніякого: осколки продірявили тільки борти.

Лишалася остання граната, а полонені й не збиралися здаватись. Видно було, вони намагалися захопити кулемети. Кілька чоловік до них уже підкрадалося. Їх одразу ж і підкосило, і вони так і не підвелися.

Остання граната, кинута Мукудорі, пошкодила ходову рубку, поклала ще з десяток чоловік. От і все! Що ж бо далі?

Замовк кулемет, потім другий. Японці відступали на корму.

— Швидше, Мукудорі! Швидше...

Хтось із полонених сіпонув його за руку, але він зумів вирватися, припустившись до корми. Ось він, рятівний люк! Клацнув металевий глухар. Японці ніби провалилися в безодню.

Екіпаж баржі був загнаний в трюми, за щільно задраєні люки й двері. Палуби захопили повсталі.

ЛАНЦЮГАМИ ПРИКУТИЙ

Кам'яне урвище на схилі лобатої сопки стрімко спадає до води. Вгорі, по щаблистих уступах, тулиться покручений безжальними вітрами кедрач. На маківці вершини — смагло-листа вільха.

Гора нагадує голову потвори. В неї і вмуровано залізобетонний дот.

Між вилицюватими наростами базальтів чорніють дві розкосі поперечні щілини, трохи нижче — губи, зведені саркастичною посмішкою, — третя.

Ці вогнедишні "очі" і "рот" сіють довкола смерть: у доті встановлено гармату середнього калібру та два кулемети.

У щілині праворуч кулеметне гніздо солдата-смертника. Прикутий ланцюгами до скелі, він не може зійти з місця. Раз на добу йому подають кружку води та миску вареного тофу[28]. Він приречений.

Рухливі цівки води, просочившись крізь базальтову твердь, ніби жовто-бурі ящірки, сповзають зі стелі. Підлога залита водою. І коли вода перехлюпує через кам'яний бруствер, потік, точнісінько самогубець, зривається зі скелі й стрімголов падає вниз.

Схудлий — кістки та шкіра! — солдат якось відречено дивиться у щілину.

Невидючий погляд охоплює поплямоване брижами плесо затоки, смугу піщаної улоговини.

Смертник той — Мукудорі, вірнопідданий імператора, рядовий самохідної баржі, яка не так давно вирушила в останній рейс.

… Отже, обслуга кулеметів та інші члени екіпажу з горішньої палуби ганебно втекли.

Океанське вантажне судно, кілька років тому перероблене в самохідну баржу й спеціально обладнане для перевозки бойової техніки і висадки десанту, мало глибокі трюми, житлові й службові приміщення, розташовані на твіндеку[29].

Ці відсіки стали тепер пристановищем "бравих" вояків. Од повсталих їх відгороджували надійні дерев'яні настили й металеві перетинки.

Після того як в'язні розправилися зі старшим офіцером, скинувши його за борт, командування взяв на себе унтер-офіцер Такеда.

З Мукудорі він був майже ровесник і навіть земляк — теж із Хоккайдо. А тільки Такеда після закінчення військової школи раніше прибув в острівний гарнізон Сюмусю і завдяки своїй пихатості зверхньо дивився на просту солдатню, вважаючи себе обранцем долі.

Вайлуватого телепня Мукудорі[30] він принижував як міг: зумисне посилав чистити гальюни, на іншу чорнову роботу. Солдат мовчки виконував накази самодура, бо не смів заперечувати офіцеру, хоч і лютував потай.

Між ними виникла прихована ворожнеча.

"Коли-небудь я з тобою поквитаюся", — виношував помсту Мукудорі.

Одного разу в штормовому океані він таки наважився здійснити свій задум — скинути ненависного земляка за борт. Мукудорі непомітно підкрався до Такеди, який із секстаном[31] у руках проводив обсервацію.

Майданчик, на якому стояв Такеда, був з'єднаний із палубою вузьким дерев'яним трапом… Мукудорі подолав майже всі сходини, заносячи ногу на останню приступку. Як раптом трап задзвенів: дзінь-дзілінь! Виявляється, тріснутий дерев'яний щабель недавно був замінений металевим. Він-то й підвів нині.

— Хто там?!

В грудях у Мукудорі ніби щось обірвалося.

— Це я… я, Такедо-сан, — захлинаючись від страху, улесливо пролепетав.

— Ти? — здивувався унтер. — Чого тобі треба, гейсі?

— Душно в кубрику, от я й вийшов провітритися…

— Ну, що ж — гуляй, — і Такеда знову підняв кутомір, шукаючи в просвітах хмарного неба потрібну навігаційну зірку.

Чи здогадався він про намір свого земляка? Авжеж здогадався! Тому що на другий день, зустрівши Мукудорі на палубі й окинувши з ніг до голови прискіпливим поглядом, запитав:

— То, значить, душно в кубрику? Хі-хі…

Губи його скривила глузлива посмішка, і він спустився в каюту, так більше нічого й не сказавши.

"Ти од мене все одно не втечеш!" — вирішив подумки Мукудорі.

Проте сталося інакше...

Палуба стугоніла від тупоту ніг. Згори раз у раз долинали вдари чогось важкого об глухарі й кришки люків. За перетинкою вчувся скрегіт металу.

— Вони хочуть проникнути через ілюмінатор!

Напарник Мукудорі по вахтах, невеличкий, мовби іграшковий, солдат другого розряду Хіраока, злякано відсахнувся од перетинки.

— Нічого, гейсі, — посміхнувся Такеда. — Ми їх почастуємо свинцем.

Він наказав ще раз перевірити, чи добре задраєні бортові ілюмінатори.

— А ці, на кормі, в які рвуться язепохі, навпаки, відкриємо.

Так і зробили: задрайки по правому борту відгвинтили. Крім того, дерев'яні лючини, що прикривали вантажний люк, широко розсунули по бімсах, лишивши зверху тільки брезент. Той, хто на нього стане, неодмінно провалиться в глибоку шахту.

— Коли кішка збирається ловити мишу — хі-хі! — вона ховає кігті, — афористично вирік Такеда, й тонкі вуса здригнулися, неначе на компасі магнітна стрілка.

Після розгрому ходової рубки баржа зовсім втратила управління: нею владарювали хвилі. Вони хижо вгризалися в борти, перехлюпували через палубу. Щоразу, коли крізь прочинені ілюмінатори долинав розпачливий зойк, японці знали: там когось змило в океан.

Але стихія не лякала тих, хто вирвався на волю. Охоплені гнівом, люди намагалися добратися в черево корабля, розправитись із своїми мучителями. Поки що їм це не вдавалося.

Ілюмінатор, крізь який вони збиралися проникнути всередину, був глухо-наглухо задраєний. Тоді повстанці взялися за ілюмінатори кормові, розташовані в бортах, відразу за настилом головної палуби. До них можна було дістати рукою, якщо лягти на огороджену дротяними леєрами палубу, біля жолобистих ватервейсів[32].

— Спускайся, Хоа, а ми тебе потримаємо за ноги, — почувся чийсь голос.

Кілька чоловік схилилося над тим, кого назвали Хоа, — кістлявим, схожим на мумію юнаком. Він, звісивши голову за борт, намацав кружало ілюмінатора.

— Кришка відкрита, — повідомив.

— От і добре!

Всі сторожко почали вслухатися, стараючись з'ясувати, чи є там хто. Мовчання. Пустка. Отже, можна діяти.

— Ну, ходімо…

Спочатку Хоа, потім інші полізли в ілюмінатор.

Кубрик, в який вони спустилися, був порожній. В коридорі, що вів із корми до носової частини, теж нікого. Японці, видно, сховалися на спардечній палубі.

— Лізьте сюди! — гукнув Хоа.

Ще з десяток чоловік майнуло вниз. Їх ледве вмістив тісний коридор.

— А тепер розвідаємо, що там далі…

Не встигли вони ступити й кроку, як із сусіднього відсіку, з-поза бічної перетинки, кинулися японці. Вони збивали полонених із ніг, ножами намагалися вцілити в голову, груди.

Стогін. Кров… За якусь мить усі були перебиті.

— Непогано, гейсі, — похвалив солдатів Такеда. — Непогано! Мишоловка не підвела, хі-хі…

Біля інших, зумисне залишених відкритими, ілюмінаторів теж чатували солдати. Коли з палуби хто-небудь перехилявся, в нього відразу випускали кулі.

Пастка на люку вантажного трюму спрацювала теж: у шахту провалилося кілька чоловік.

Поєдинок кінчився поразкою повсталих. І вони ламали голову, як їм бути тепер. Насамперед, щоб вижити, треба добратися до цистерн із прісною водою та продуктового складу. Не захопивши їх, люди не протримаються. Тому-то знову почали спускатися до ілюмінатора. І знову натикалися на кулі, падали в океан. Бралися відкривати в носовій частині запасний люк, але він був міцно задраєний.

Один полонений, кореєць-моряк, запропонував:

— Треба пошукати водонепроникну шахту. Вхід до неї має бути десь тут, під нами.

І таки знайшли — застелений товстим конопляним матом лаз, що вів у глибоку, вузьку шахту. Головне те, що люк той, з кількома задрайками вгорі, відкривався не зсередини, а з палуби — японці ним зараз скористатися не могли.

Під вечір того-таки дня, коли всі, хто спустився в кубрик, загинули, полонені заходилися штурмувати знайдену між ходовою рубкою та середнім трюмом шахту.

Більшість із них пішло на корму. Щоб відвернути увагу японців від шахти, удали, ніби знову хочуть проникнути в ілюмінатор. Японці клюнули на той "гачок" — зчинилася стрілянина.

— Готуйте ножі! — звернувся до солдатів Такеда. — Зараз вони полізуть.

Але лізти ніхто не збирався. Тим часом за ходовою рубкою решта полонених уже відкривала люк.

Тихо й безшумно спускалися вони скоб-трапом униз. Нарешті досягли широкого, за сталевими перетинками, міждоння. Це був розміщений нижче ватерлінії відсік. Горловина його вела до цистерни з прісною водою.

Кореєць-матрос, що спустився разом з іншими, намацав на невисокому комінгсу[33] кришку, вміло відгвинтив над нею закрутки, зняв товсту гумову прокладку.

І ось вони біля жаданої й рятівної води!

З інших відсіків потрапити сюди ніхто не міг. А тому віднині прісна, хоч і солонувата вода належала їм, великомученикам-копачам.

Так і дрейфували в океані, відгороджені сталевими перетинками один від одного, японці-вояки й корейські та китайські полонені, що вирвалися на волю.

Минали дні — все лишалося без змін. Вітер і хвилі носили баржу по безмежжю спіненого океану. Ті, хто був на її борту — ворогуючі, непримиренні, — вели поєдинок. Проте ніхто не перемагав.

Кілька разів японці спробували захопити горішню палубу. Двоє озброєних гранатами солдатів вилізли-таки через люк. Але не встигли досягти фальшборту, як їх скинули у воду.

Гинули й полонені, ті, хто необачно наближався до ілюмінаторів, де була засада.

А все ж, хоч і дорогою ціною (полягло кілька десятків чоловік), проникли в один із трюмів, роздобули там трохи продуктів: консервовані овочі, майже лантух рису, соєві боби. Такеда лютував. Злість свою зганяв на Мукудорі.

— Бевзь, телепень, — розлігшись на лаві в кубрику, сипав. — Подумати тільки: він хоче таку ж пайку, як і в офіцера. Встати! — гримнув.

Мукудорі, виснажений голодом, підвівся.

— Віднині будеш одержувати ще менше: півжмені рису й кружку води, — заявив унтер.

— Але ж ви берете собі кілька жмень…

— Мовчати!

Так і зробив: собі брав левину долю продуктів, решту розподіляв порівно — жменя рису на кожного — між солдатами. Мукудорі, як і пообіцяв, лишав жалюгідну дрібку.

І той не витримав — кинув унтерові в обличчя:

— Ти звір, гірше звіра — абарамусі![34]

Баржу несло й несло безупинно. І вже тоді, коли всі, хто був на ній, вкрай виснажилися й, здавалося, кінець неминучий, — на неї натрапив японський сторожовий корабель, що повертався із бойового завдання від Алеутських островів.

Долю полонених вирішили просто — їх потопили. З Мукудорі Такеда теж звів давні рахунки — віддав його під суд військового трибуналу. За непокору офіцерові його помістили в дот.

І ось він, прикутий до скелі, крізь вузьку щілину — юган — оглядає сектор обстрілу: поплямоване брижами плесо затоки, смугу піщаної улоговини ліворуч — те фатальне коло, на якому віднедавна для нього замкнувся увесь світ.

СМЕРТНИКИ

Мукудорі прокинувся опівночі.

В печері було сиро; зі стелі монотонно капала вода. Солом'яний мат під ним набубнявів. Холод, ніби мокрим простирадлом, сповив задубіле тіло.

Звечора, невідь-чому, йому принесли подвійну порцію товченого рису тцукікоме з смачною, гострою приправою.

Відколи він тут, голод не залишав ні на мить, переслідував навіть уві сні. І раптом така розкіш, улюблений тцукікоме!

Забувши навіть про "виделку", палички хасі[35], Мукудорі жменею зачерпнув ще гарячу страву, пожадливо заходився їсти.

— Смакота! — прицмокнув язиком.

В уяві постала рідна домівка. В одній із кімнат, перед невеличким хатнім вівтарем, де стоять вмуровані в стіну урни з прахом батька й діда, жевріє лампадка. Якось особливо духмяно пахне тиша. За розсувною бамбуковою перетинкою на підлозі сидять його молодші сестри. Мати ставить на циновку тарілочки та чашки.

Новий рік. Сьогодні можна поласувати досхочу. Перед ними (вибирай, що хочеш!) фарширована риба, овочеві млинці — такі смачні, що самі тануть у роті; зварений у власній мушлі молюск тцубуакі, сливовий мус, суп із пагінців бамбука, гарячий чай, крижаний лимонад...

Ах, чого тільки там не було!

Від згадки про це ще дужче захотілося їсти. Ковтаючи слину, Мукудорі облизав перешерхлі губи й простяг руку до луб'яної коробочки, в якій принесли вечерю.

"Так не можна. Не можна! Треба ж і поснідати чимось", — схаменувся, коли трохи вгамував голод.

Але коробочка майже спорожніла, і він начисто вилизав її шорсткі внутрішні стінки. Від приправи, що з'їв із таким смаком, цілу ніч мучила спрага. Кілька разів спросоння пив воду. І нині, підвівшись із холодного,

вогкого мата, вирішив намацати кружку. Де ж вона поділася? На кам'яній приступці її не було.

Немов пес, прив'язаний до прикорня, він у темряві обійшов довкруг кулемета на своєму довгому металевому повідку. Так і є, кружка скотилася на підлогу. Води не лишилося жодної краплини.

Як і тоді, на скелі, коли привиділися потоплені полонені, його зненацька охопив жах.

"Що ж робити?! — розпачливо подумав. — Як витримати майже добу без води? Принесуть її десь аж пізно ввечері".

Ця тісна кам'яна пастка, ця неможливість напитися гнітила тяжким тягарем. Та поступово Мукудорі заспокоївся, а спрагу втамував просто: припавши губами до мата, висмоктав із нього брудну, солонувату воду.

"Я — смертник", — знову боляче різонуло свідомість.

Ось до чого він докотився! Потрапив у безвихідь, як і ті, кого возив на баржі в океан...

А мріялося ж зовсім інакше, снувалися райдужні плани: скінчиться війна, він забере зі скелі скриньку із скарбами. Повернеться у рідний виселок уже багатієм. Придбає шхуну. Та що там одну — десяток шхун. Стане рибопромисловцем, а може, навіть сяте-сан, тобто президентом компанії.

"Придбав, — з гіркою іронією подумав. — Зробився президентом... Бо якби живий був дядечко, полковник Сімура, Такеда мене ні за що не здолав би!"

— Ненавиджу! Звірюка, тигр лютий, — мало не плачучи, простогнав уголос.

Блискавично майнула думка, виникло непереборне бажання: від люті й ненависті натиснути на гашетку кулемета, випустити увесь набій в цей сірий, вранішній морок, а останню кулю — в себе.

Він на прив'язі підійшов до прямовисної стіни, нашорошив вуха, вслухаючись у тишу. Глянув крізь косооку щілину. Небо й затока були в тумані. Клуботливі, розкуйовджені пасма, звисаючи зі скель, ворушилися, немов живі. Знизу в обличчя вдарив йодистий дух перегнилих, викинутих на берег штормовою хвилею водоростлин, морських їжаків, риби.

Була середина серпня — лагідна пора на тутешніх островах, коли літні шторми тільки-но відлютували, а пізніші, осінні, ще не почалися. Море й океан угомонились. Аж не вірилося, що вони такі спокійні, схожі на величезне, незаймане озеро. Лише бурунисті течії в протоках, здіймаючи брижі, нагадували про удавану океанську тишу.

Мукудорі навшпиньки дотягся до високого, що завис над амбразурою доту, карниза. Зірвав приростлу до його зовнішнього боку жовтоголову ромашку. Пожував край соковитої, терпкої стеблини — на губах і в роті лишився полинний присмак.

— Гидота! — плюнув спересердя.

Ніби мініатюрний чоловічок-парашутист, який під час стрибка зазнав аварії, ромашка, кинута Мукудорі в туман, стрімголов полетіла донизу.

В досвітній тиші почувся віддалений гул, якесь приглушене двигтіння. Воно, наростаючи, долинало від моря, саме з того місця, що припадало на сектор обстрілу з кулемета Мукудорі.

Цей гомін почули й інші, хто теж був прикутий до скелі в сусідніх гніздовинах доту.

— Ти чуєш, Мукі? — озвався гармаш Томіяма, якого кинули сюди кілька днів тому за те, що він привселюдно заявив у казармі: імператорська армія, мовляв, не здатна перемогти, а війна приносить народові лише нещастя.

— Чую, — відповів. — То, мабуть, наші кораблі повертаються на базу, в Касівабару.

— Щось не схоже, — заперечив Томіяма. — Дуже тихо йдуть. Так, ніби підкрадаються.

— І ринди не чути[36], а в такому тумані звукові сигнали обов'язкові, — докинув кулеметник з щілини ліворуч, розбуджений їхніми голосами.

Гул наростав. Усі троє — Мукудорі, Томіяма, їхній товариш по нещастю, кулеметник Катамура (щоправда, він був смертник-"доброволець")[37] — зійшлися на думці, що то на малих обертах працюють двигуни якогось великого судна.

Офіцер, який відповідав за дот, не раз проводив із ними інструктаж, розтлумачував, коли і за яких обставин слід відкривати вогонь.

Сама печера була обладнана світловою сигналізацією, мала односторонній телефонний зв'язок із островом: накази, передані звідти, смертники повинні були виконувати негайно.

Томіяма, що потрапив у дот недавно, приніс чимало новин. Він розповідав, ніби війна в Європі закінчилася цілковитим крахом Німеччини і що тепер союзні війська спільними зусиллями візьмуться за Японію.

— На Сюмусю, як, мабуть, і на інших островах Чисімо-ретто, — повідомив він, — оголошено бойову готовність.

— Тому-то за останні дні нашу печеру начинили додатковими боєприпасами. Набоїв стільки, що й повернутися ніяк, — озвався Катамура.

— Отже, ми першими зустрінемо лобовий удар, — зітхнув Мукудорі.

— Атож, — погодився Томіяма. — Нам першим випала честь підставити лоб під довбню, — невесело пожартував він.

Припавши обличчям до вузьких залізобетонних щілин, вони оглядали затоку.

Уже почало розвиднятися, туман трохи порідшав. Крізь нього можна було розгледіти навіть плями морської капусти, що розляглася на воді, урвища голих скель та смугу піщаної улоговини збоку.

Раптом у тумані, ніби величезні гостроносі рибини, майнули тіні — десантні кораблі. З них просто у воду почали стрибати якісь високі, не схожі на японців, солдати.

Пущена з острова ракета освітила і берег й затоку — солдати притьмом кинулися на мілководдя, високо над головою тримаючи автомати.

І в цей час тишу стряс оглушливий артилерійський залп. То десь праворуч від доту озвалася берегова батарея. Їй вторили кулемети.

У печері під стелею спалахнув сигнальний вогник. Хриплоголосо засичали гудки зумера. Всі троє кинулися до гучномовців.

— Об'єкт "Сакура"! Об'єкт "Сакура"! — прориваючись крізь гуркіт канонади, захлинався знайомий голос вахтового офіцера. — Негайно зайняти бойову позицію. Вогонь — з усіх стволів, за планом "Тайфун"! — наказав він.

Це означало: стріляти, допоки вистачить патронів і витримає зброя.

Смертники покірно скорилися наказу. Свинцева лавина хлюпнула з усіх амбразур.

ШТУРМ КАТАОКИ

Узявши в порту Датч-Харбор, на Лисячих островах[38], необхідний вантаж, радянське військове судно, прозване моряками "Двійкою", лягло на західний курс і під прикриттям ночі попрямувало до берегів Камчатки.

Схід сонця зустріли серед пустельного океану. На сотні, тисячі миль жодної живої душі. Навіть косатки, що раз у раз витикали з води схожі на серп плавці, давно відстали.

Більшу частину шляху йшли непомітно. А це — неабищо: на борту корабля знаходився стратегічний вантаж.

Та ось і Командори.

— Мідний![39] — помітивши вдалині стрімкі чорні скелі, вигукнув марсовий, матрос Іван Байда.

— Дивися зіркіше, щоб не наскочити на каміння, — звернувся до нього вахтовий, високий, кремезний хлопець із дивним прізвищем Затуливітер. Теж Іван і теж степовик, з України. — Зараз наша "Двійка", — додав він, — поверне на зюйд-вест, а там і Пітер[40] скоро.

— Авачинська губа. Скелі Три Брати. Сопка Кохання... — почувши про рідний порт, мрійливо мовив напарник Затуливітра по вахтах стерновий Костянтин Гольцев.

Костянтин, корінний камчадал, разом із Байдою та Затуливітром потрапив в один і той же навчальний загін. Потім усі троє одержали призначення на плавбазу "Північ". Навесні нинішнього року вони переганяли з Сполучених Штатів Америки кораблі. І ось знову в рейсі.

Хлопці потоваришували. Їх інакше й не звали, як три брати.

Тому-то Костині слова про Три Брати — скелі, які чатують вхід до Авачинської губи й Петропавловської бухти, викликали в Івана Затуливітра лагідну усмішку.

Одначе він розсудливо зауважив:

— Не до сопки Кохання, друже...

На тій високій, схожій на бригантину з напнутими вітрилами сопці вони не раз призначали побачення дівчатам. Одержавши навіть короткочасне звільнення на берег, ходили туди гуляти.

Зараз таки було не до гульок. Хоч і відсалютували великій Перемозі — гітлерівська орда розбита! — проте лишилася мілітаристська Японія. Мир на сході ще не настав.

"Двійка", прямуючи з Датч-Харбора, до пізнього вечора затрималася на Командорах.

Чи то були якісь невідкладні справи — матроси про це, звичайно, не знали, — чи, може, командир не наважився завидна йти далі. А тільки коли минули гористий мис Монаті й опинилися на траверзі маяка тамтешнього острова Берінга, судно несподівано змінило курс. Обігнувши острівець Топорків, стало на рейді, неподалік від селища Нікольське.

Крім заступника капітана по політичній частині та ще двох офіцерів, нікого з команди на берег не пустили.

Матроси заздрісно дивилися навздогін мотоботу, який, пінячи гладінь води, наближався до острова. Кожному кортіло хоч ногою ступити на цю легендарну землю.

Море було спокійне. Пологі хвилі, м'які й притишені, набігали з безвісті, ледь-ледь погойдували "Двійку".

Вільні від вахти моряки стояли на палубі, здалеку розглядаючи поросле чагарями узбережжя.

Ліворуч до бухти підступала розлога долина. По ній в'юнилася невеличка річка. Далі, аж під хмарами, височіли Столові гори.

Хтось-бо влучно назвав їх так: вершини гір справді були схожі на широкий стіл.

— Як далеко і водночас як близько ці землі від наших степів, — задумливо мовив Іван Байда, хлопець із таврійського краю, як і його діди-прадіди, хлібороб, кряжистий степовик.

— Російський стяг тут майорить здавна, можна сказати, одвічно, — озвався присадкуватий, але широкий в плечах камчадал Костянтин Гольцев.

— А що, правда, ніби на острові могила Вітуса Берінга? — спитав Затуливітер.

— Могили я не бачив, — відказав Гольцев. — Хоч у Командорській бухті, на східному березі, бував. Восени тисяча сімсот сорок першого року там розбився пакетбот "Святой апостол Петр". Мені розповідали,

що учасники експедиції Берінга й Чирикова вирили в піщаних дюнах землянки, які їх і врятували.

— Вони довго у них жили? — поцікавився Байда.

— Ні, лише одну зиму, — пояснив Костя. — Навесні мореплавці з решток розбитого пакетбота змайстрували суденце, добралися на ньому до Камчатки. Правда, вже без капітан-командора: Вітус Берінг тут-таки й помер. Он там, за тими високими хребтами, — показав він рукою на північ.

Друзі глянули в той бік. Сіра, з чорним відтінком вода. Звивиста лінія берега. Широкі Столові гори. Десь там вічним сном спить великий мореплавець, відкривач земель. Про нього вони й думали нині, ці троє ще зовсім молодих моряків.

Великий, безмежний океан розкинувся довкруг, зітхав наморено внизу, у них біля ніг.

Хлопці знали: його освоювали співвітчизники, землепроходці… Добиралися вони до східних рубежів Росії, долаючи тисячі й тисячі верст. А потім починалося ризиковане плавання.

Відважні пращури вирушали в океан, з'являлися на протилежному боці планети, аж біля берегів Америки. Відкривали нові, невідомі архіпелаги. Як-от і Курильські та Командорські острови.

Безстрашні, працьовиті люди йшли не з мечем і вогнем — несли своє добре серце, кмітливість і вміння. Алеути, айни, інші остров'яни-тубільці приймали їх як братів.

На географічних картах лишилося чимало російських імен. Адже дороги до архіпелагів Великого океану торували не лише зарозумілі іноземці. Недарма північне узбережжя Американського континенту

звалося колись Російською Америкою. Аляска, частина Каліфорнії, Алеутські острови, відкриті й досліджені нашими мандрівниками, належали Росії. Це вже згодом вони потрапили в чужі, загребущі руки.

Коли "Двійка" знімалася з якоря, була вже ніч. Острова хлопці так і не побачили, хоч і вдивлялися в смолянисто-чорну пітьму.

Після короткого перепочинку треба було заступати на вахту. В душний кубрик вони не спускалися, лишившись, як і інші моряки, на палубі.

Ніч стояла справді чарівна. З півдня повівав пестливий вітер. Небо рясніло міріадами зірок. Під ними стиха погойдувалися корабельні щогли.

— Гляньте-но, хлопці, краса яка! — захоплено вигукнув Іван Байда.

Море ніби хто підсвітив ізсередини. Його незаймана глибінь сповнилася мінливим сяйвом. Синій, іскристо-білий, оранжево-зелений огонь владарював неподільно. Але поверхня води, неначе обвуглений папір, була зовсім чорна.

Топорки, обважнілі ненажери, зненацька наполохані гуркотом суднових двигунів, намагалися злетіти в нічне небо. Звечора проковтнута риба ("Птахи в польоті, — говорив боцман "Двійки" Нікітін, — повинні бути напівголодні") не давала їм змоги відірватися од води. Топорки, як перепели з-під полотна жатки, випурхували з-під самого форштевня[41] — огнисте, розкрилене перед кораблем віяло. Від дотику їхніх лапок на воді ряботів, довго не згасаючи, фосфоричний слід.

— Кому це птахи сигналять? — посміхнувся Затуливітер.

Сяюче ряботіння таки нагадувало азбуку Морзе.

— Нептуну, мабуть, — теж сміючись, озвався Гольцев.

За кілька хвилин хлопці заступили на вахту. Байда піднявся на пункт спостереження, в "гніздо", влаштоване на салінгу[42] однієї із щогл. Гольцев і Затуливітер пішли в ходову рубку.

Вони полюбили свою непросту морську службу. Бо перед моряками як на долоні лежить увесь світ. Моряки бачать і знають те, що не доступне іншим: загадкові острови, океанські далі, тайфуни, урагани.

Скільки разів після короткочасного спочинку хлопці заступали на вахту і щоразу знову й знову йшли охоче, залюбки.

Ця сьогоднішня ходова вахта на "Двійці" була остання, а для Кості Гольцева й Івана Байди — остання в житті, хоч хлопці й мріяли до кінця життя залишитися на флоті...

У Петропавловськ-Камчатський прибули над вечір. Могли прийти й раніше, та затрималися в дорозі.

Коли вдосвіта корабель, наблизившись до узбережжя Камчатки, минав мис Шипунський, Іван Байда помітив на хвилях далеко в океані якусь темну цятку.

— Ліво на борт! — почувся голос вахтового штурмана.

Костянтин Гольцев переклав коромисло стерна ліворуч.

Судно відхилилося від узятого курсу й попрямувало у відкритий океан.

Над ранок вітер раптово посвіжішав. Голуба колиска спроквола розгойдувалася, хвилі ставали дедалі крутіші. Їх, неначе лапатий сніг, увінчувала торочка піни.

Екіпаж висипав на палубу. Кожен висловлював здогад: що ж то за невідомий предмет серед хвиль?

— Уламки затонулого корабля.

— Рятівний плотик.

— А може, міна...

Та, наблизившись, побачили в невеликому надувному човні людину. Ледве живу. На сигнали з "Двійки" вона не відповідала. Знесилена, не в змозі була підняти навіть руки.

Командир наказав спустити шлюпку. Зарипіли блоки, і шлюпка повисла на талях[43], розгойдуючись із боку в бік.

Посадити шлюпку на воду не вдавалося. Як тільки днище торкалося хвиль, ті одразу жбурляли її на корабель.

А все-таки спустили! Моряки, серед яких і Байда, добралися до надувного човна. Так само, ризикуючи, піднялися на борт "Двійки".

Врятований незнайомець, отямившись та зрозумівши, де він, зі сльозами на очах сказав:

— Я ніколи не забуду того, що ви для мене зробили. Ви, росіяни, назавжди мої товариші. Спасибі!

Його звали Томі. Це був пілот американського бомбардувальника, який після бойового завдання, вертаючись на Алеутські острови, спалахнув над океаном. З екіпажу вцілів лише Томі.

І ось "Двійка" пришвартувалася в рідному порту. Командир, досвідчений, бувалий моряк, розумів: після далекого плавання екіпажу потрібен відпочинок.

Розвантаживши судно, моряки одержали звільнення на берег.

— Додому, в Паратунку, хоч вона й близько, за тими он горами, не встигну. Та мене й не відпустять. Тож погуляю з вами в Пітері, — сказав друзям Костя Гольцев.

Вони пішли в місто.

Праворуч, біля підніжжя поросло чагарями узвишшя, ніби пташині гнізда, тулилися потьмянілі од часу й вітрів дерев'яні хібари. Бухта глибоко вклинилася в суходіл. На її протилежному боці — так, мовби корабель з високо піднятим носом, — стриміла видовжена гора.

Це й була сопка Кохання, інакше — Нікольська, куди хлопці не раз ходили гуляти. І вони подалися на неї. Всілися на колоді, під гіллястою кам'яною березою. Запалили цигарки.

— Ви тут? — почулося ззаду.

Як сніг на голову, перед ними з'явився захеканий вістовий.

— Тривога, хлопці! — випалив він і побіг далі, скликаючи решту звільнених на берег членів екіпажу.

Усі негайно вернулися на корабель.

Трапилося надзвичайне. Було одержано повідомлення про те, що оголошено війну союзниці фашистської Німеччини — Японії, країні, яка, прикриваючись удаваним нейтралітетом, довгі роки на Сході чинила зло.

У Петропавловську-Камчатському спішно готували десант для висадки на Сюмусю та інші захоплені самураями острови.

Того ж дня хлопці подали рапорт, щоб і їх зарахували в штурмову групу.

… Десь позаду вже лишилася широченна Авачинська губа, мис Поворотний. На тисячі миль розкинувся океан. По ньому радянські моряки прокладали міст дружби до Американського континенту. Океан роз'єднував землі. Але він водночас був спільною колискою, єднав народи на своїх протилежних берегах.

Що б там не казали — гарне узбережжя Північної Америки, звідки недавно вернулася "Двійка". Та все ж хлопці знову піймали себе на думці: ці камчатські, обрамлені голубінню неба гори, ці суворі, з безмовними скелями-кекурами й шумливими від прибою затоками, береги — наймиліші. Бо вони хоч і далека околиця, проте рідна земля, мила Радянська Батьківщина.

З Петропавловська-Камчатського на південь йшли непомітно, ніби прилипнувши до скелястих берегів.

— Невже верби? — глянувши на зеленокосу гущавину, яка збігала улоговиною до води, вигукнув Іван Затуливітер.

— Нам, тезку, пригадується, і в Америці марилися степові верби та чорнобривці ласкаві, — відповів Байда.

— Нічого дивного немає, — пояснив Гольцев. — Тутешня вільха чимось таки схожа на вашу українську вербу.

Невдовзі минули півострів Крашенинникова й гирло річки Велика Ходутка. Ось і мис Лопатка, за яким починався вогневий рубіж.

Вісімнадцятого серпня на світанку "Двійка" з кількома іншими десантними суднами, перетнувши бурунисту протоку, непомітно підійшла до японської фортеці на воді.

Шумшу! Крихітний суходіл в океані, правічно російська земля, як і решта островів Курильського архіпелагу, сімдесят років конав під п'ятою чужинців.

— Ми прийшли визволити тебе від ненависного ворога, — тихо мовив Іван Затуливітер.

Тримаючи високо над головою автомати й в'язки гранат, морські піхотинці скочили з корабля у воду.

Не встигли минути покритої пасмами морської капусти мілини, як десь збоку, від маяка, раптом ударили кулемети, гримнули гармати.

До берега — кілька десятків метрів — пробиралися під шквальним вогнем.

Дехто так і не добіг. Скошений кулею, пішов на дно. Та наступ не припинився. Охоплені єдиним поривом, усі кинулися на приступ острова-фортеці.

Нога ще не торкнулася берегової тверді, а у дротяну загороду вже полетіли гранати.

Було очевидно: тут, де база Катаока, укріплена кожна п'ядь суходолу. Позиції з кулеметними гніздами, майданчики для батарей. У скелях, вподовж берега, доти й дзоти, з яких лилася свинцева злива.

Прорвавши першу лінію оборони, десантники кинулися вперед — їх підтримала корабельна артилерія. Кілька японських батарей замовкло.

Штурмові загони, незважаючи на шалений опір, який чинили самураї, вчепилися, як мовиться, в острівну твердь, зайняли, хоч і незначний, плацдарм.

Та в цей час почувся гул моторів, скрегіт гусениць. По схилу сопки з-за косогору виповзали приземисті, схожі на клоп-черепашок, танки. Їхні жовто-зелені борти були прикрашені синіми драконами.

Танки повільно наближалися до улоговини й косогору, того місця, де залягла морська піхота.

— Один, два, три… — навіщось заходився рахувати Іван Байда.

І збився з ліку — ворожих машин було понад двадцять.

Над баштою одного з танків хлопці побачили біле, з червоним сонцем посередині, полотнище.

— Нічого, браття, — озвався командир групи підривників Сашко Водинін. — Броня в них нікудишня, здолаємо!

— І, здається, озброєні танки лише сорока-міліметровою гарматою та кулеметом, — докинув Іван Байда.

— Тож нема чого боятися, — підбадьорив командир.

Він підвівся на повен зріст.

— Хлопці! — мовив. — Якщо танки прорвуться далі, вони нашкодять решті наших товаришів, що зайняли оборону в долині. Ворога треба зупинити будь-що. Клоп-черепашку з білим полотнищем над баштою беру на себе!

Низка танків, як хвостата змія, витягнувшись по долині, наближалася до пригірка.

Командир зрозумів: для атаки проти танків це найзручніше місце — вузька смуга дороги, затиснута схилами сопок та непрохідними болотами.

І він вирішив тут дати бій... Технік-лейтенант Сашко Водинін, ще недавно командир берегової мінної партії, як і інші товариші, хто зараз разом із ним стоїть на цьому вогневому рубежі віч-на-віч зі смертю, добровольцем пішов у морську піхоту.

Молодий красень, голубоокий син Росії, підводячись для атаки, на мить уявив рідну хату, очі матері, а ще всю, від Карпатських гір до цих далеких океанських суходолів, Батьківщину. І, подумавши про це, уже не міг діяти інакше.

— Вони не пройдуть! — упевнено сказав.

Зелено-жовта сталева змія повзла й повзла.

Головний танк колони уже досягнув пригірка, за яким починалася вузька, в лещатах боліт і сопок, дорога.

До скреготу гусениць і гуркоту моторів долучилися викрики "Банзай!" — під прикриттям танків у контратаку з довколишніх сопок піднімалися японські піхотинці.

— Не буде по-вашому, гади! — і Сашко метнув під головний танк гранату.

Оглушливий вибух, огонь, дим. Підбита машина, як дзига, закрутилася на місці.

Та вже підходили інші танки.

З ними й вступили у поєдинок морські піхотинці.

Сашко Водинін підірвав і наступну машину. Підірвав і — загинув.

Вибух протитанкової міни був такий сильний, що там, куди її кинув відважний воїн, спалахнула земля.

Танк палав. Їдкий чорний дим застеляв усе навколо.

Ворог не пройшов, атаку було відбито. Відбито дорогою ціною — загинули Олександр Водинін, Іван Кобзар, Костянтин Гольцев.

Моряки-десантники з боєм прорвалися вперед.

І раптом: із тилу, від навислої над затокою скелі — тієї незначної території, яку відбили в японців наші бійці, — знову застрочили кулемети, гухнула гармата.

— Байда і Затуливітер, мерщій до скелі!

Повзком поміж кущів кедрівника, а де й на повен зріст, хлопці пробралися туди, звідки не переставала литися свинцева лавина.

Це було неабияке укріплення — ніби вросли у скелю дот. Сектор обстрілу з його амбразур: затока й долина, де залягли морські піхотинці. Якщо цієї вогневої точки не знищити, удар піхоті припаде в спину.

Байда, чіпляючись за карниз, на руках підтягнувся до горішньої амбразури. Кинув гранату. Але вона, скотившись, вибухнула внизу, під скелею.

Кулемет заговорив знову.

— Ах ти ж, гадина!

І Байда затулив амбразуру. Тіло його наскрізь пронизала свинцева строчка. На тільняшці й бушлаті забагряніла кров.

На поміч Затуливітру прибігло ще кілька моряків. Спільними зусиллями впоралися хлопці з неприступним дотом. Проникли всередину.

Ось яка картина постала перед їхнім зором: японці — кулеметники й гармаш — ланцюгами були прикуті до скелі.

— Що ж це робиться?! — вигукнув Затуливітер.

— Те робиться, Іване, — відповів йому моряк, який щойно прибув на підмогу, — що мілітаристи життям свого народу хотіли врятувати власне існування. А камікадзе, пілоти-смертники, хіба ж не тому самому служили? Ех, люди, люди — звірі жорстокі! — осудливо крутонув він головою, розбиваючи ланцюги на руках у кулеметника.

— Домо арігото! Домо арігото, собіето суїфу,[44] — злякано повторював те саме кулеметник.

То був Мукудорі.

Його та двох інших смертників — гармаша Томіяму й кулеметника Катамуру, — Іванові Затуливітру доручили відвести до затоки, на збірний пункт.

— Домо арігото, арігото, — боязко оглядаючись на Івана, не переставали говорити японці.

— Ідіть, ідіть, потім розберемося, — відказав моряк.

"Шумшу, крихітний острівець в океані. Я на ньому втратив двох братів, Івана й Костянтина, і ще безліч друзів", — з сумом подумав він.

ГНАНИЙ СТРАХОМ

Океан, протоки, що відділяють Шумшу від Камчатки й довколишніх островів Курильського архіпелагу, того дня, на подив, були незахмарені. Та над самим Шумшу все ж сіялася густа нудотна мжичка. Здавалося, їй не буде кінця.

Стрілянина на узбережжі, коло мисів Чакончі й Котомарісакі, поступово вщухла. Бій точився тепер десь у глибині острова, за висотою з позначкою "171" та біля озера Беттобу, де була база японської гідроавіації.

Самураї, вибиті з сопки, чинили опір, хоч у наступ не йшли. Зволікаючи час і, таким чином, сподіваючись виграти битву, вони зайняли оборону на заздалегідь укріплених позиціях: у скелях-засідках, у вимурованих під землею "лисячих норах", у численних дотах і дзотах, які добудовував покійний дядечко Мукудорі, полковник інженерних військ Сімура.

Надвечір канонада стихла. У виселок, неподалік від бухти Маячна, куди Іван Затуливітер пригнав полонених, із передової почали прибувати поранені. Їх мотоботами перевозили в морський госпіталь на плавбазу "Менжинський". Легкопоранені лишалися на острові.

— Жарко там, — показав на далеку сопку молодий матрос, якому в плече уп'явся осколок од міни.

Хвилюючись, він розповів про недавній бій. Називав імена знайомих Іванові десантників. Серед них — старшину першої статті Миколу Вилкова та матроса Петра Ільїчова.

— Ти кажеш, Микола Олександрович загинув?! — вихопилося в Затуливітра.

Він був вражений почутим. За один день стільки втрат! Сашко Водинін, Костя Гольцев, Іван Кобзар, його побратим Байда. А нині — сумна вістка про Вилкова...

— Так, друже, — зітхнув матрос. — І Вилков й Ільїчов загинули. Я був свідком їхнього подвигу. Старшина першим кинувся на японський дот. Його підстрелили. Та він, зібравши останні сили, ще раз жбурнув гранату. Дот оповило димом. Скориставшись цим, десантники піднялися в атаку. Правда, по них, як і раніше, вдарили з кулеметів. І тоді на поміч старшині поспішив Ільїчов. Кинув гранату, а коли зрозумів, що не допомогло — собою затулив амбразуру доту. Ось такою ціною вогневу точку ворога було знищено.

— Микола Олександрович, — тихо мовив Затуливітер. — Він у нас на плавбазі "Північ" боцманом був. Чудесний товариш, комуніст. Петра Ільїчова я теж знав. Які люди полягли! — засмучено додав.

Повечоріло. За сопкою, що бовваніла в сповитку сірого присмерку, прогриміли поодинокі постріли: фанатичні самураї досі ще, мабуть,

надіючись на перемогу, не кидали зброї, вперто відстрілювалися. Та для цих, пригнаних на збірний пункт, війна закінчилася. Полонених набралося багато. Вони боязко позирали на радянського матроса-богатиря. У порівнянні з Іваном японці були майже карлики — низькорослі, худі.

"Окасан[45], нас розстріляють..." — прошепотів ледь чутно Мукудорі.

Одержавши з рук Затуливітра казанок наваристої каші, він, наляканий, навіть не доторкнувся до страви. Страх паралізував й інших полонених. Вони, збившись докупи, чекали найгіршого. Проте їх і не думали нищити. Радянські воїни великодушні, дарма що японським солдатам про них наговорено стільки жахливого.

Зрештою, в цій великодушності росска[46] переконався не лише Мукудорі. Полонених нагодували, пораненим дали необхідну допомогу. Ніхто не виколював очей, не заганяв під нігті голок, як про це не раз солдатів імператорської армії "застерігали" японські газети.

Іван Затуливітер хотів уже йти до своїх, у частину, та літній майор, що прибув на збірний пункт, розпорядився інакше.

— Лишайся, матросе, тут. Охоронятимеш цих вояків. Ач які жалюгідні, володарі світу! — з презирством глянув він. — Своєї землі, бач, не вистачило — на чужу полізли. Вони гадали, що Японія самим богом покликана диктувати волю іншим народам. Ось і додиктувалися. Капут! — влучним слівцем, винесеним із виру війни, закінчив майор про крах самурайської авантюри.

Острови в океані — північний форпост Японії, їх вважали недоступними ніякій силі. Та радянський солдат все ж відвоював. Недарма співалося, що на Тихому океані свій закінчили похід. Таки закінчили! Під натиском моряків-десантників упала фортеця Сюмусю, на

сусідньому острові здався гарнізон бази Касівабара. А невдовзі очистили увесь архіпелаг.

Другого вересня, після визволення Курил і Південного Сахаліну, в Токійській затоці, на борту лінкора "Міссурі", було підписано акт про беззастережну капітуляцію німецько-фашистського поплічника на Сході — Японії.

Більше не існувало чужинської назви Чисімо-ретто й Карафуто. Були вільні з давнім російським йменням острови — Курили й Сахалін, за які так багато полягло синів Батьківщини.

— Ось і ми скоро повернемося додому, — одного разу сказав товаришам по бараку гармаш Томіяма, якого разом з іншими полоненими возили на сусідній острів Парамушир для відбудовчих робіт тамтешнього порту.

— Звідки тобі відомо? — запитали його земляки.

— Розмову чув — я ж колишній рибалка, трохи знаю російську мову, — відповів Томіяма. — Спочатку нас нібито відправлять на Карафуто, в порт Отомарі, а вже звідти в Ніппон.

— Не вірю я цьому. Не вірю! — зарепетував сусід Мукудорі по доту, кулеметник. Катамура. — Вони нас хочуть знищити. Хіба ти, Томіямо, не знаєш, що сталося з пасажирами "Хігасі"?

Чи знає він! Аякже. Кому-кому, а Томіямі, хто служив на військовому транспорті "Хігасі", відома доля майже трьох тисяч вивезених із порту Дайрен китайців. Кинуті в задушливі трюми, з кайданами на руках, бранці гинули ще в дорозі. Тих, кого висадили на Чисімо-ретто — на острови Мінамі й Сюмусю, чекало не краще — каторжні роботи в підземеллі. А потім…

— Знаю, Катамуро, — по хвилині мовчання озвався Томіяма. — Он і йому, хе-хе, відома операція "Купання", — кинув він на Мукудорі. — Своїми ж руками топив китайців! Та росіяни цього не робитимуть. Повірте мені, замолоду я бував у Росії. Якщо душа нашого самурая — гострий меч, зброя, то душа росска — стривайте, як по-їхньому це зветься? Ага, хліб-сіль, — пригадав нарешті розсудливий японець.

— Жди, дадуть тобі і хліба й солі, — скептично відповів Катамура.

— Вгомонися, агарі[47], — заспокоїв його Томіяма. — Земляків наших із Сюмусю й інших островів живих лишилося чимало. Та й цивільне японське населення тут є. Не може бути, щоб росіяни нас нищили! Навіщо тоді, скажи, організовано Спеціальне цивільне управління?[48]

— Не знаю... — затнувся Катамура.

Мукудорі слухав мовчки, не зронив жодного слова. Він був зовсім пригнічений, похмурий. Йому допікали колишні страхи, непокоїла власна доля.

"Отже, повезуть на Карафуто. Хай! — подумки вигукнув він. — Так я й повірю... Як тільки відчалимо від Сюмусю, відразу потоплять. Неодмінно скинуть в океан! — знову й знову навіщось переконував себе. — Ось для чого учора на рейд прибуло російське транспортне судно "Всеволод Сибірцев", — майнув страшний здогад.

Хвороблива уява, замішана на кривавій химерії недавньої дійсності — рейсах Мукудорі в океан, — намалювала перед ним жахливу картину. Він побачив себе на місці нещасних копачів, кого не раз возив на баржі, і йому знову, як тоді, на скелі, стало моторошно.

"Вони мене знищать! І вже не побачу ні рідної землі, ні неба над нею", — розпачливо подумав.

— Окасан, окасан! — уголос простогнав, звертаючись до матері.

Наступного дня Мукудорі удав, що захворів, і від поїздки на роботу відмовився.

У бараці лишалося ще кілька його земляків — військовополонені, які одужували після поранення. Вони лежали покотом на товстих матрацах-футонах у боковій кімнаті. Циновка Мукудорі була простелена під вікном, відразу за порогом.

З того вікна — вигляд на затоку й частину косогору, з кількома будівлями в скелястому підніжжі.

"Он і будиночок дядечка Сімури", — відзначив Мукудорі, так ніби вперше побачив цю сіру хібару.

Добратися до неї просто — перебігти узбережжям повз нешироке плато. Та й не охороняється барак, коли полонені на роботі. Отож саме час.

Він втече, неодмінно втече! Краще вже загинути від голоду в якій-небудь "лисячій норі" на острові, ніж смерть серед океану.

Невідчепний, породжений дійсністю привид — смерть в океані — переслідував його, завдавав невигойної душевної муки.

"Бо ці на перший погляд простодушні російські солдати, дарма що співчутливо поставилися тоді до мене, прикутого ланцюгами, мабуть, усе ж таки догадалися, хто я насправді — гурімоно: лицемір, дволикий".

Так думав він, душогуб, очікуючи за недавно вчинені злочини розплати.

Опівдні від затоки наповз туман. Він заступив виднокіл на рейді. Його змієїсті пасма оповили берег — не було видно навіть на відстані простягнутої руки.

— Куди це ти, гейсі, зібрався? — поцікавився один із поранених, угледівши, як Мукудорі поверх своєї короткої солдатської куртки натягає ще теплу хаппі[49], а замість солом'яних лаптів варадзі — зручні, з окремо обшитим великим пальцем шкарпетки.

— Чи ти, земляче, збожеволів? — здивувався другий полонений. — Навіщо тобі аж три пари табі?[50]

— Він у них помандрує на Хоккайдо, — засміялася решта японців.

Мукудорі не відповів, мовчки роблячи своє діло.

У кишені куртки він понапихав шматків черствого хліба, забравши зі столу пайок тих, хто вранці поїхав на роботу. За пазуху сховав сірники й невеличкий саморобний ніж. Прихопив також трохи махорки й навіть незрозуміло для чого брусок мила!

Туман погустішав. Але могло статися, що подме поривистий північний вітер і виднокіл проясниться. Таке тут, на стику океану й моря, не рідкість. У тутешній диявольській кухні погоди зароджуються мусони[51]. І хоч зараз була пора південно-східних вітрів, які здебільшого приносять туман, все ж таки вони мінливі й непостійні.

Звичайно, краще було б зникнути непомітно, щоб ніхто в бараці не побачив. Ну, та що тепер гадати! Вороття немає — вибір зроблено.

— Ви нічого не бачили й не знаєте, — вже з порога кинув землякам Мукудорі.— Ми ще поборемося!

— Банзай! — закричав поранений унтер-офіцер, у якого слова Мукудорі знову воскресили войовничість, підігріли занепалий самурайський дух.

Він би й сам повоював, майнув би з цим худючим солдатом, але ж ампутована нога — далеко не втечеш і в наступ не підеш.

— Сайонара![52] — сказав Мукудорі й, немов у каламутну воду, пірнув у густий сірий туман.

СЕРЕД МЕРЦІВ

Самотина людину вольову спонукає до дій, у слабкодухої вона породжує відчай. Та найгірше, якщо на самоті душу терзає ще й сумління. Тоді життя перетворюється на муку.

Хто ж бо він, Мукудорі, — слабак, вольовий? І чи навідуються до нього докори совісті за колишню жорстокість?

Знервований тим, що сталося останнім часом, — вирок військового трибуналу, кам'яна пастка доту, нарешті, полон, — він у розпачі залишив барак, несподівано для себе втік. У безвість, у нікуди…

Воскреслі з мороку забуття, в уяві один за одним постали його довоєнні роки.

"Як було добре!" — подумав гірко.

Вони, рибалки, щоранку виходили в море. Невеличкий човен — кавасакі — злегка погойдувався на хвилях. Молоді, дужі хоккайдці тягли наповнені живим сріблом сіті.

Палало сонце, повівав легкокрил. Прохолодний дотик бризок нагадував хлопцеві про повноту життя й навіть щастя. Хоч щастя рибалки, як відомо, залежить цілком од уловів.

І ось тепер у цій "лисячій норі", на цьому проклятому острові для нього назавжди погасло сонце. Він, грішник, підхоплений огненною колісницею пекла[53], опинився в полоні привидів і тіней.

Жити серед примар — жахливо. Вони терзають невідступно, і над усім владарює страх — боязнь за власне існування.

Чи вибереться він звідси? Якщо й зуміє, то чи пощастить узяти сховану в скелі скриньку?

Скарби, остання ласка дядечка Сімури, стали єдиною, рятівною ниттю, що зв'язувала Мукудорі з життям. Бо просто так, злидарем, додому він вертатися не хотів.

Немарно Сімура казав:

— З грішми, Мукі, ти не загинеш і в пеклі, а без них будеш мовби човен без вітрил.

Залишивши барак, Мукудорі, спотикаючись об ковзку гальку, узбережжям побіг до косогору, в підніжжі якого стояли напівзруйновані будинки. У тих руїнах він і сховається до вечора, а вже потім майне далі. Куди? Цього він поки що не знав. Принаймні поближче до скелі із заповітною схованкою.

Можна було б податися й завидна — туман, як і раніше, не рідшав. Але ж де він сховається? На острові, напевне, повсюду моряки-десантники. Та й невеликий Сюмусю — миль із п'ятнадцять у довжину і ще менше вшир. Лісів, крім приземистих чагарів, немає. Поверхня пласка, сопки невисокі.

І раптом сяйнув здогад: "Лисяча нора"!

На південному березі острова, майже навпроти скелі Футацу, серед пагорбів із пологими схилами, поза другою лінією наземних траншей ще минулої осені він бачив схожий на череп буддійського ченця ковпак. Згодом той випуклий, голомозий "череп" замаскували, і він, злившись із довколишньою пагористою місцевістю, став непомітним.

То була надбудова над дотом.

Одного разу полковник Сімура, що відповідав за будівництво укріплення, взяв Мукудорі з собою.

Вони поминули крутогір, наблизившись до доту з боку суходолу. Довга "лисяча нора" повела їх кудись у глиб землі.

Грот, ніші, зверху на яких побачили ящики з боєприпасами.

Дот мав два поверхи, розміщені під землею. Лише ковпак — череп буддійського монаха! — з косоокими амбразурами обабіч виходив на поверхню.

— Надійно й навіки вічні, — самовдоволено заявив Сімура, оглянувши своє залізобетонне дітище. — Але… — затнувся він. — Краще сюди не потрапляти. Гробниця! — сміючись, додав.

Про цю "гробницю" й пригадав нині Мукудорі. Якщо вона не потрощена — а таке могло трапитися: адже росіяни наступали, здається, лише з північного заходу, — тоді це для нього надійне пристановище. Ось тільки добратися туди треба.

Не тямлячи себе од радості, Мукудорі побіг.

Слава богу, він нікого не зустрів і невдовзі, блукаючи наосліп у тумані, все ж вийшов до знайомої скелі в океані.

— Ось тут, навпроти Футацу! — вголос мовив, побачивши в розщелині берегового базальту хрестовидне деревце і вгадавши по ньому давно знайому місцевість.

Він метнувся ліворуч, у бік суходолу. За кущами кедрівника побачив нарешті те. чого шукав.

— О! — вирвалося розпачливо з грудей.

Перед ним лежала розверзла земля. Воронки од авіабомб були такі глибокі, що, потрапивши в них, не вибратися. Ковпак доту повністю засипало коричнювато-чорним піском. Пагорб тепер нагадував невеличкий вулкан із кількома бічними вирвами-кратерами.

"І цю нашу неприступну вогневу точку теж розбомбили росіяни", — з жалем подумав.

А де ж "лисяча нора"? Він заходився обстежувати північний схил горба.

Вирви свідчили, що бомби падали густо. Ударні хвилі од вибуху майже повністю зчухрали чагарники на протилежному боці схилу. Зате тут вони були цілі.

— Банзай! — вигукнув Мукудорі, пританцьовуючи від щастя.

За кущами перед ним чорнів лаз. Він вів униз.

Це була жадана "лисяча нора". Спочатку крутий спуск, потім колінчастий поворот, і раптом горизонтальний тунель, що вів до бійниць, на горішньому поверсі доту.

У гроті, як і в норі, стояла темрява. Мукудорі не роздивився, що ж там лишилося. Та в "ковпаку" бійниці одразу натрапив на трупи тих, хто був за кулеметами.

Солодкувато-нудотливий дух вдарив у ніздрі, і йому стало млосно.

Ці кулеметники, мабуть, так і не встигли повоювати — під час нальоту авіації їх зненацька привалило.

Але кулемети й набої до них були майже цілі.

— Та-та-та-та!.. — стиснувши кулаки й не тямлячи себе, зацокотів зубами Мукудорі.

Кулеметник, що лежав праворуч, ніби почув цей голос. Його каламутне око — страх пронизав Мукудорі до кісток! — глянуло допитливо, хижо ошкірені зуби, здавалося, розтулилися, й мрець ніби силкувався щось сказати.

Хоч тут і затишно — як-не-як, дот! — і морок не такий, як у гроті й норі, — крізь амбразури цідилося світло, — все ж лишатися наодинці з мерцями колишній смертник не захотів.

Пальцями затиснувши ніс, він підійшов до забитих. Нахилившись, обмацав кишені їхніх курток. З однієї витяг запальничку та дріб'язок: ґудзики, складаний ножик, крихітну, зроблену з слонової кістки й замацану до лиснючої жовтизни фігурку Будди. В кишені іншого мерця знайшов квадратний, завбільшки як долоня, записник.

Згріб усе й засунув собі за пазуху.

Так само, з затиснутим носом, нахилився над кулеметом. В одного була розбита тринога й диск, в іншого сплющено кожух охолоджувача над дулом, від чого кулемет нагадував птаха з крючкуватим дзьобом.

"Зброєю цією вже не скористаєшся!" — відзначив Мукудорі і вийшов із похмурої гробниці.

"ЛИСЯЧА НОРА"

Гармаш Томіяма не помилявся, говорячи, що полонених ніхто не збирається нищити і всі вони скоро повернуться на батьківщину. Корабель із колишніми вояками імператорської армії, розгромленої на Чисімо-ретто й Карафуто, таки відчалив у країну Ніппон!

А він, утікач Мукудорі, як же він? Немов кріт, ще й досі, невідь-скільки, живе під землею.

Час тягнеться повільно. Довгі ночі й дні в'яжуться в місяці… Стояла погідна осінь, на зміну прийшло жорстоке передзим'я і ще жорстокіша, з штормами й хурделицями, зима. Потім, розузоривши рясноцвіттям доли, спалахнула острівна весна, промайнуло короткочасне літо — одвічний біг часу по замкненому колу.

Гнаний страхом за минулі злочини, побоявшись глянути правді у вічі, Мукудорі добровільно прирік себе на здичавіння. Напівзруйнований дот став його гробницею.

Ще тоді, в перші дні втечі, у глибині бічної ніші він знайшов трохи продуктів: консервовані боби, сушені кальмари, ананасовий сік, умебасі[54]. Там же валялося кілька старих солом'яних матів, а також хібаті — жаровня для опалення житлових приміщень.

У "лисячій норі", де вона, утворивши прямокутне коліно, переходила в довгий тунель, Мукудорі влаштував лежак. Сиро, волого, але спати

можна. Ось тільки допікав сморід. Хоч як затикав вхідний отвір до горішньої надбудови — ковпака, звідти все одно тхнуло мертвечиною.

Врешті змирився і з цим.

Тієї осені, коли дозріли шикша й лохина, він, користуючись негодою, завдяки якій його ніхто не міг угледіти, повзав попід кущами, збирав смачні, кислуваті ягоди. Вони були поживні й втамовували спрагу й голод. Це дало змогу приберегти мізерні рештки провізії, зокрема, сушені кальмари та умебасі.

Вдень спав, укрившись з головою солом'яною ковдрою, яка через постійні дощі й тумани ніколи не просихала.

Виходити завидна з "лисячої нори" Мукудорі не наважувався, дарма що довкруг було пустельно — безмежний океан і голий острів.

"А що, коли раптом хтось навідається?" — боявся, хоч у цій глушині, на південній околиці суходолу, поки що ніхто не бував.

Ночі повністю належали йому. Роздивившись удень підступи до узбережжя, за яким на мілководді чорніла заповітна скеля, Мукудорі добирався до неї під покровом темряви, не зважаючи на те, що вечоровий приплив заливав рифи і стояла висока вода.

Він уплав добирався через горловину нешироκої протоки.

Вода була холодна, і Мукудорі, залишившись у натільній білизні, вимокав до нитки. Його мучив холод. Не попадаючи зуб на зуб, у темряві намацував знайому приступку в скелі, де лежала скринька.

Знову, як і раніше, побожно доторкався до її перламутрової поверхні, відкривав кришку, запускаючи руку всередину.

Скарби були цілі.

Сходив місяць, розхлюпуючи довкола схожу на мідно-червоне литво повінь. Скеля серед океану чорніла химерою. Тінь од неї падала далеко на воду, і Мукудорі охопив жах. Йому привиділося, що то не тінь, а хтось із берега сюди перекинув трап. Він міцніше притиснув до грудей скриньку, ніби її в нього збиралися відібрати.

Коли переляк улігся, знову відкрив кришку, з долоні на долоню пересипаючи прохолодні коштовності.

Покроплені місячним сяйвом, діаманти й рубіни горіли, немов кров. Та це й була чиясь кров, жадібно висмоктана двоногим упирем — полковником Сімурою.

Мокра білизна, прилипнувши до тіла, не просихала; холод судомив кожну клітину.

— За що така кара? — простогнав уголос.

Але, говорячи так, він дурив самого себе, тому що розумів: терпить добровільно через найдорожчий за все на світі скарб.

"Настане час, гірке, як мовиться, буде солодким. Якщо ж доведеться піти на новий злочин, піду, тільки б урятувати коштовності!" — зухвало подумав.

Поки він сидів на скелі, почався відплив, який, ніби велетенський насос, перекачував воду з прибережної мілини в океан. Там, де недавно ще плюскотіли хвилі, зараз витикалися оголені шпичаки рифів.

Мукудорі поклав скриньку в тайник, а сам убрід перейшов на берег. Поки не зовсім розвиднилося, треба неодмінно сховатися.

Кожного разу день для нього починався з того, що він виповзав із нори, перевіряв, скільки за ніч зібралося дощової води. В кущах, за лазом, Мукудорі давно поставив знайдену на узбережжі бочку з-під бензину. Вийшла справжня криниця. От тільки вода в ній була солонувата й тхнула іржею.

Потім готував сніданок. Кам'яними жорнами молов сушену морську капусту й стебла якоїсь м'ясистої острівної трави. Додавав трохи товчених кальмарів або ж в'яленої риби (після нічного відпливу в мілководих ковбанях іноді щастило піймати дві-три рибини, а то й величезного камчатського краба).

Те борошно їв сирим, круто замішуючи водою. Решта мешканців океанського дна — креветки, мідії, трепанги, — що потрапляли до рук, теж ішла в харч.

Отже, він не голодував і міг би так прожити сто років. У рисах обличчя, які й раніше засвідчували невибагливу простакуватість, з'явилося щось хиже, тваринне — дбав Мукудорі лише про шлунок.

Щоки округлилися, вилиці вже не випирали з-під шкіри. Погляд завжди наляканих очей став спокійнішим. Лише часом несподіваний, тривожний блиск виказував приховану занепокоєність і гризоту.

— Як звідси вибратися? Вибратися зі скринькою? — вже вкотре запитував себе.

Останнім часом він почав із собою розмовляти. Власне, то був безкінечний діалог-суперечка між ним, Мукудорі, та його надокучливим внутрішнім голосом. Той голос навіть уві сні не давав спочинку — на кожне його прискіпливе запитання Мукудорі доводилося давати вичерпну відповідь.

Ось і нині, народжений в глибинах таємничої підсвідомості, голос запитав:

— Чого ти ходиш на скелю?

Мукудорі насуплено мовчав.

— Чого, чого! — все ж озвався, передражнюючи непроханого гостя. — Бо тягне туди. Що ж іще, варте уваги, лишилося на цім світі?

— Багато чого… — загадково відповів голос. — Ну, скажімо, ти от знайшов кілька гранат, — вів далі. — Підкрадься з ними до висілка, в розташування росіян. Метни вибухівку і сам загинь. Як велить обов'язок.

— Обов'язок? Перед ким? Ха-ха! — зареготав Мукудорі. — Може, перед тими, хто мене прикував ланцюгами до кулемета?

— Перед імператором, — не забарився докинути голос.

— Що ж, імператор — особа священна, родовід його від самої богині сонця Аматерасу, — погодився Мукудорі.

— Авжеж, — заворкував доскіпливий причепа. — Ти ж пам'ятаєш, Мукі, чого тебе вчили в школі? "Якби не було імператора, то не було б і японської нації. Без нього не було б підлеглих і наша територія припинила б існування. Він — бог світла, він — зримий бог", — продекламував, ніби читаючи по писаному.

— Знаю, не вчи! — огризнувся Мукудорі. — "Війни, які веде Японія, ведуться в ім'я імператора, і тому вони священні", — процитував він вивчене колись.

— Отже, пожертвуй собою, Мукудорі-сан. Тенно хейка банзай![55]

— Хе! — насмішкувато вигукнув колишній смертник. — Гомен кудасай — вибач, будь ласка. Але я тепер не хочу помирати навіть за саму богиню Аматерасу-омікамі![56]

— Ти був мукудорі, себто йолоп, селюк, ним і залишився!

Голова від цієї "суперечки" йшла обертом, він не знав, куди себе подіти.

Так повторювалося щоразу. Як тільки про щось наважувався подумати чи що-небудь зробити, голос — тут як тут — диктував йому свою волю, і Мукудорі здебільшого їй корився. Корився з болем у серці, тому що це роздвоєння особистості спричиняло нестерпну муку.

А все ж ось і зараз голос наполіг на своєму. І податливий японець повірив, що вихід єдиний — кинути гранату й смертю довести, що він непохитний самурай, воїн. Усі імператорські вояки, вчили його змалку, гинучи, прилучаються до святих.

Хай! Він теж стане святим.

"СВЯТИЙ" НЕВІЛЬНИК

Вдень, коли набридала темна "лисяча нора", Мукудорі пробирався у вільхові кущі під дотом. Лежав, спостерігаючи з-під козирка каскетки, як у високості плинуть хмари.

Іноді над островом пролітали гуси. Ніби на старовинній гравюрі: глибоке тло густо-синього неба заштриховане ламаними лініями одвічних ключів.

Птахи летіли на південь, і самітнику від того ставало ще сумніше. Він згадував рідну домівку, матір…

— Що б там не говорили про відданість імператору, про готовність умерти, мечем примножуючи територію Ніппон, але мені, — висловив наболіле, — дорожче, хоч і злиденне, просте, мирне життя в рідній оселі.

— Ти, бовдур, бовдур і відступник! — сердито заперечив йому голос. — На святі Кігенсецу[57] що ти говорив? Ти присягав на вірність Ямато-Дамасії, духу великої Японії, який устами імператора Дзімму проголосив: "Вісім кутків світу під одним дахом", тобто — Японська імперія самим богом покликана об'єднати навколо себе — від півночі до півдня, заходу і сходу — всі землі.

— О-ох, правда твоя, — простогнав Мукудорі. — І говорив, і клятву давав.

— От бачиш!.. А гинучи, затям, ти станеш святим.

Так, з оцієї клятої нори живим не вибратися. "Добровільно здатися росіянам? Але ж вони повезуть в океан, утоплять або розстріляють", — розпачливо подумав.

Всі інші способи повернутися до життя, що їх він не раз перебирав подумки, здавалися нереальними. Бо й справді — як, скажімо, викрадеш човна з тієї-таки колишньої бази Катаока, якщо вона пильно охороняється? А коли б і вдалося захопити, то чи далеко втечеш? До Японії сотні й сотні миль.

— Я стану святим! Я стану святим! Його величності імператору — хейко банзай! — несамовито закричав Мукудорі, випростуючись під кущем, де йому щойно сяйнула ця тепер невідчепна думка.

"Пілоти-смертники, збираючись в останню путь, випивають чарку саке, — заздрісно подумав про камікадзе. — І взагалі — їх урочисто проводжають. А я, я..."

Майнувши в нору, Мукудорі намацав у закутку ніші сховані гранати. Вони були немов гроно бананів, зв'язані докупи. Він прикріпив їх до паска, на якому трималися подерті бавовняні штани. В кишені куртки поклав зроблені напередодні їстівні кульки з риб'ячого борошна.

— Може, знадобиться...

І — побіг.

Недавно чисту далечінь океану сповив туман. Він клубочився на узбережжі, дедалі більше й більше наповзаючи на острів. Уже не видно було ні скель, ні сопок із кущистими чагарями на схилах.

Мукудорі біг до висілка, туди, де в невеликій затоці біля пірса були припнуті човни, а на узбережжі стояли будинки, в яких жили російські солдати.

О, він знає, як діяти! Вибере найбільше, багатолюдне помешкання. Переступить поріг, смикне за кільце гранати — і...

Від збудження і передчуття смерті, яка незабаром настане й зробить його героєм, святим, біг не тямлячи себе. Біг навмання.

Поминув пагорб. І, як тільки заніс ногу, збираючись ступити далі, земля увігнулася, і він провалився в глибоку яму.

— Куцу! — називаючи себе покидьком, вилаявся. — Куцу! — повторив, так ніби ці прокльони могли врятувати од невдачі.

А невдача була неабияка. Він упав у вимуровану під землею пастку. Таких "вовчих ям" — отосівана, розрахованих на піхотинців противника, японці нарили чимало. В одну з них і потрапив Мукудорі.

"Що ж це таке"? — зло подумав.

Озирнувся. Яма нагадувала пузатий, глибокий глек із вузькою, круглою шийкою вгорі. А тут, на споді, він був такий широкий, що, навіть розвівши руки, дістати протилежних боків було неможливо. Та й стіни — гладко вимуровані, без жодної зазублини. Піднятися по них — марна справа.

Пастка.

Внизу жовтіла скаламучена дощова вода.

"Може, дно земляне, і я під нього підриюся, вилізу звідси".

Він опустив по лікоть у воду руку. Пальці торкнулися до шорсткого, холодного покриття.

— Теж вимуровано, — безнадійно мовив.

Мукудорі залишив "лисячу нору" й подався до висілка, щоб загинути. А тепер у нього відпало бажання за кого б там не було помирати.

Жити! Піднялося непереборне бажання вибратися з цієї безвиході, а потім він знатиме, як діяти. Він піде у виселок не з гранатами — смиренно, з каяттям: "Якщо я заслужив кари, нехай вона настане".

Те рішення прийшло запізніло. Хоч би як він хотів, а з "вовчої ями" самотужки не піднятися. І, зрозумівши це, Мукудорі заплакав. Воїни, самураї, не плачуть. Японці взагалі стримані, уміють приховувати свої почуття, тим паче — сльози. Але Мукудорі ні перед ким було таїти горе.

Шийка "глека", ніби корабельний ілюмінатор, округлила над ним шмат імлистого неба, і Мукудорі здалося, що він на затонулому кораблі, в пучині моря.

Це вже вдруге за короткий час він опиняється в такому становищі. Бо хіба краще було в доті, прикованим ланцюгами до кулемета?

Настала ніч. Вода у вовчій ямі похолоднішала, і Мукудорі, щоб якось зігрітися, почав пританцьовувати. Холод не давав заснути; він ні на мить так і не стулив повік.

Уранці все ж, прихилившись до вологої стіни "глека", сидячи заснув. Снилася самохідна баржа, на якій не раз вирушав у океан... Унтер-офіцер Такеда, його "славетний" землячок, навіщось загнав Мукудорі в трюм, міцно зачинив за ним двері.

— А скринька... скринька зі скарбами? Віддай її мені! — наважився крикнути Мукудорі.

І — не зміг: вода, просочившись у трюм, почала його заливати. Силкуючись вирватися з того полону, прокинувся.

— Що це? — спросоння, не зрозумівши, де він, запитав самого себе.

— А-а-а... — збагнувши, простогнав. — Такеда... скарби, — мовив. — Та мені зараз нічого цього не треба. Аби тільки вижити, я б від усього відрікся, й душа моя сприймала б і віддавала лише добре й світле.

У роті пересохло — мучила спрага. Він, з огидою глянувши на жовтаву воду, все ж припав до неї губами й почав пити.

Потім дістав із кишені розм'яклі кульки — борошняне липке місиво — й набив ним рот.

Їв, чавкаючи, хоч і не хотілося їсти.

Гранати, прикріплені до пояса, коли він сидячи спав, намокли, і Мукудорі, відв'язавши, поклав їх на дно.

"Ось зараз… смикону за кільце — і кінець мукам!" — майнув безумний задум, але відразу зник.

"Людина грається зі смертю тоді, коли є шанси жити. А в мене тих шансів не лишилося", — подумав.

Чим заповнити спресований в довгі секунди й хвилини час? І Мукудорі витяг із бокової кишені крихітний записник, взятий у забитого кулеметника.

Нотатки читав десятки разів, знав їх майже напам'ять. І все ж, щоб якось змарнувати час і забути, що його чекає, розгорнув записник. На першій сторінці, в правому кутку — стовпці ієрогліфів. Кілька з них, намокнувши, злилися в суцільну пляму.

"… до тих пір, поки піщинка не стане скелею і не обросте мохом", — прочитав Мукудорі вцілілий текст.

"А", — згадав: у тих, розмитих, узятих із національного гімну "Кімі га є" рядках, мовилося про довічну владу прямого нащадка богів — імператора: вона буде, аж поки піщинка не стане скелею.

Погортав наступні сторінки, всіяні ряботинням ієрогліфів. Колишній матрос транспортного пароплава "Кайо-мару", — згодом солдат берегової оборони, кулеметник Ісана, якому належав записник, висповідав у ньому свою душу, душу воїна-самурая, хто був покликаний захищати й відстоювати "північні території" Японії.

Кожне слово сповнене гордості за доручену справу. Ісана, палкий прихильник сінто[58], писав, що, оберігаючи далеку околицю "японської" землі, острів Сюмусю, сам іде дорогою богів!

Було тут кілька рядків Басьо, Сікі. І навіть вірш про кохання Єсано Акіко з його збірки "Мідарекамі"[59].

Мукудорі найбільше припали до серця ті місця із записника Ісани, де розповідалося про плавання в південних морях, а також зустріч з екіпажем радянського пароплава "Ангарбуд".

Він знову пробіг очима по колонках ієрогліфів. Уголос прочитав:

"Узявши на борт "Кайомару" генеральний вантаж у Ніїгаті[60], ми поминули острів Садо й вийшли у відкрите море. Наш курс лежав на південний захід, у порт Шанхай.

Був початок травня. З півдня повівав теплий вітер. Води Чорного потоку[61] бурунилися. Його зустрічні струмені притишували швидкість нашого "Кайо-мару".

Я, впередзорячий, заступив на досвітню вахту. Ще не розвиднілось, і виднокіл сповнювала пітьма. Навігаційних огнів не запалювали — йшли потай.

Вітер посвіжішав, хвилі дедалі крутішали.

Раптом у темряві спалахнула ракета. Ми відповіли світловим сигналом і, змінивши курс, лягли право на борт.

Через кілька хвилин побачили два невідомі боти, з людьми на них. Наблизившись, з'ясували, що то росіяни, екіпаж пароплава "Ангарбуд", який кілька годин тому, як заявив його капітан Бондаренко, нібито був торпедований з японського підводного човна і потонув.

— Будьте, Бондаренко-сан, обачніші,— застеріг його наш капітан Тамакіті.— Судно ваше загинуло від американської торпеди, і ви з цим повинні погодитися.

— Ні, "Ангарбуд" потопили ваші земляки! — заперечив російський капітан.

— Чому ви так упевнено твердите?

— Факти — вперта річ, — відповів Бондаренко. — А вони свідчать ось про що. Ми, не порушуючи міжнародних правил плавання в нейтральних водах, тримали курс до рідного берега. На борту пароплава був мирний вантаж — цукор. У цьому пересвідчилися ваші колеги!

— Яким чином вони це зробили? — поцікавився Тамакіті.

— А ось яким, — і капітан "Ангарбуду" розповів.

Я, рядовий Ісана, переповідаю те, що довелося почути на містку нашого "Кайо-мару", коли Тамакіті через перекладача розмовляв із Бондаренком.

Російський капітан сказав:

— Ще дванадцятого квітня над "Ангарбудом", коли він проходив далеко від острова Кюсю, пролетів японський військовий літак. Пароплав був "засічений", і ваші земляки нас уже не відпускали, постійно тримаючи на прицілі.

Через кілька днів шлях "Ангарбуду" перетнуло шість есмінців та чотири лінкори й стільки ж лідерів. Ну, словом, ціла ескадра.

Знову літаки — цього разу їх було аж три! — пронеслися над самісінькими щоглами нашого судна. Ми не заперечували, коли у вимпелі, скинутому із літака, вимагалося змінити курс на триста п'ятнадцять градусів. Та, як видно, й цього було замало вашій ескадрі! — сердито додав пан Бондаренко.

— Що ви маєте на увазі? — перепитав Тамакіті.

— А те, що нам наказали застопорити машину. Коли ми й це виконали, на борт "Ангарбуду" піднявся наряд озброєних до зубів матросів. Після огляду й обшуку суднових приміщень японський офіцер, поставивши вартових на містку і в радіорубці, велів нам під конвоєм іти в порт Кушімото.

— Хай! — вигукнув Тамакіті. — Після далекого плавання вам надали можливість добре відпочити.

— Не слід глузувати, капітане! — заперечив Бондаренко. — У вашому Кушімото принизливий обшук тривав і далі. Його робило не менше сотні солдатів. І лише через тиждень, після того, як було підписано меморандум, дозволили вийти в море.

— Ось бачите, Бондаренко-сан, — зауважив капітан "Кайо-мару". — Японці справедливі: з'ясувавши, що ви не амеко[62], наші закляті вороги, а росіяни, доброзичливі сусіди, яких ми так шануємо — хейко банзай імператору! — благословили вас у щасливе плавання.

— Кажете: "щасливе"? Ні, пане Тамакіті, нас благословили на той світ!

Бондаренко зазначив, ніби першого травня над його судном знову пролетів японський бомбардувальник, потім опівночі в лівий борт "Ангарбуду" з підводного човна було випущено дві торпеди.

— Ось так ваші земляки провели нас у "щасливе" плавання!

— Я з вами, капітане, не стану сперечатися, — заявив розсудливий Тамакіті. — Якщо ви не бажаєте підписати документа, зазначивши, що "Ангарбуд" був потоплений не нами, японцями, а кимось іншим, тоді я змушений відвезти вас і ваших підлеглих у Шанхай"[63].

— Хай! — дочитавши нотатки Ісани, войовниче вигукнув Мукудорі.

Йому навіть відлягло від серця: "Бо таки, хоч нас і перемогли, а все ж ми воювали добре!"

І знову пронизав жах: "Що робити? Як вирватися з цієї пастки?"

О, який же він бовдур! Ба, він знайшов вихід...

Діставши на дні кілька кам'яних скалок, почав кидати вгору.

— Ось так! Ось так! — прицмокував язиком.

Скалки, вилетівши крізь шийку "глека", падали десь на поверхні. Правда, один камінець так і не зміг вилетіти назовні;— впав у воду.

"Це — погано, — засмутився Мукудорі. — А що, коли граната, яку я кину, скотиться назад? Тоді — смерть!"

Він задумав таке: жбурнути гранату на поверхню. Вибухнувши, вона Мукудорі не зачепить, а от "глек" угорі зруйнує. Тоді легко можна вилізти.

— Т-так... — роздумуючи, мовив.

Затис гранату в руці. Смиконув за кільце. Кинув. Слава богу, вона вдало вилетіла з "глека", гупнувши на пісок. І — через кілька секунд — оглушливий вибух. Здригнулися стіни вовчої ями, посипалася земля й пісок. Але самий "глек" лишився цілим.

— Донбутцу! — вилаявся Мукудорі і знову метнув гранату.

Те ж саме: вибух, цівки піску згори, їдучий дим од вибухівки — от і все.

— Донбутцу! Донбутцу! — мов навіжений закричав, жбурляючи одну за одною, останні гранати.

Ні, хоч шийку "глека" й вищербило — шматки породи впали, вдаривши Мукудорі по стегну, — проте все лишалося, як і було.

— О-ох! — з відчаю простогнав і, непритомний, звалився у воду.

Невдовзі почувся гуркіт мотора — до ями, в якій сидів напівбезумний Мукудорі, під'їхав бронетранспортер.

— Ось і воронки: вибух стався тут, — мовив хтось.

— Може, який-небудь звір наступив на міну? — висловив здогад інший.

— Ні, на вирву од вибуху міни не схоже.

— Іване, Іване! Йди-но сюди, — покликав той, хто першим угледів воронки. — Тут теж "глек" і... щось ворушиться.

Іван Затуливітер скочив із бронетранспортера. Вони всі — водій і два матроси-десантники, які й після визволення островів лишилися служити на Курилах, наблизились до "вовчої ями".

… Доля примхлива — через багато літ після того, як Іван Затуливітер урятував японського смертника Мукудорі, вони зустрінуться знову: один, утверджуючи правду й справедливість, другий ("Хейко банзай!") — сіючи зло.

ПОВЕРНЕННЯ

Полонених, тих, хто вчасно не виїхав на батьківщину, з Південного Сахаліну переправляли тепер у порт Абасірі.

Море почало штормити ще зранку. Вітер несамовито звихрював воду, важкі хвилі глухо били в лівий борт. Від кожного удару судно здригалося, перевальцем виповзаючи на крутобокі вали.

Невдовзі минули Нідзйо ган — Камінь небезпеки, що витикається з води за кілька миль од мису Крильйон. Перепливли нешироку, з стрімкою течією посередині, протоку Лаперуза. І ось — Японія, північна околиця острова Хоккайдо: пустельний мис Сойя, смугаста, восьмикутна вежа маяка на скелястому пагорбі.

Цю місцевість бачив, добираючись на далекий курильський суходіл, дядько Мукудорі, полковник Сімура. Місячна ніч, що стояла тоді, викликала в душі самурая ліричний настрій, і він продекламував про місяць, який схожий на свіжий зріз дерева.

Нині мис був похмурий і ніби спопелілий. Призахідне сонце, пробившись крізь хмари, всіяло його полум'яно-червоним, мовби припорошило покропленим кров'ю попелом.

Якби Мукудорі, що зараз стояв на палубі, вдивляючись в обриси знайомого берега, знав лірику свого великого земляка, він би неодмінно згадав рядки:

Отрутою дихають скелі,

Червоною стала трава,

Навіть роса забагрянилась[64].

Вантажно-транспортне судно з репатріантами[65], колишніми японськими солдатами на борту, наближалося до берега. Помітивши в кінці довгої піщаної коси скелю, Мукудорі подумки відзначив: "Вона зветься Ватара. За нею мис Сірето, далі гора Мокото — і я вдома!"

Порт Абасірі — сиві, вибілені вітрами дерев'яні будиночки — розкинувся в гирлі неширокої річки Абасірігава. Звідси до рідного висілка Мукудорі шапкою докинути. Він не раз тут бував, вирушаючи з рибалками на лов.

Через кілька днів після прибуття в Абасірі на попутній шхуні добрався до рідної оселі.

— Мукі, синку! — вибігла назустріч мати.

Як усі матері на світі, кому випадає щастя діждатися з війни синів, вона була безмежно рада. Тим паче, що надії на повернення Мукудорі майже не лишилося.

Мир настав. Колишні солдати Квантунської армії, які воювали в Маньчжурії й Кореї, і ті, з Курильського архіпелагу й південноморських островів, були вже дома. Лише про Мукі ніяких вістей.

Все ж мати вірила, що він живий. Ждала щомиті. Навіть після того, коли одного разу в їхній виселок Фурабоку, який притулився до пригірка, на берегах звивистої затоки, буря загнала невеликого човна і якийсь незнайомий рибалка — то був Томіяма, товариш Мукудорі по нещастю, — розповів про втечу її сина з острівного барака.

— А потім нас, військовополонених, вивезли з Сюмусю на Карафуто, і більше я його не бачив. Він зник безслідно. Ніби у воду канув, — невтішно додав Томіяма.

І ось після тяжких поневірянь Мукудорі в рідній оселі.

З тих пір, як йому вручили червоного папірця — мобілізаційну повістку — і він пішов у далекий край, щоб захищати імператора — намісника бога на землі, минув не один рік.

Висілка свого не впізнав. Біля старезних хібар, у яких жили місцеві рибалки, поставили будинки переселенці з Хонсю й демобілізовані солдати, послані сюди з інших місць: уряд вже кілька років заохочував освоювати майже пустельні землі Хоккайдо.

— Окасан, окасан, — як колись, пригортаючись до матері, розчулено шепотів Мукудорі.

На мить відчув себе малим, шукаючи захистку в цієї найдорожчої для нього людини. І таки знайшов: дотик натруджених, у задубілих виразках рук — мати разом з іншими жінками Фурабоку працювала в кооперативі по обробці риби — повернув його до щасливої пори. Вже не було ненависного Сюмусю, страшних дотів та "лисячих нір" на ньому. Ні рейсів баржі в океан, ані полону…

Мукудорі вдома.

Хоч виселок невпізнанно розрісся, але в рідній домівці все було таким, як і раніше: невеличкі, перегороджені хитливими перетинками, кімнати. В одній з них, у стінній ніші, домашній вівтар з урнами праху діда й батька. Решта — спальні та їдальня, де колись, бувало, збиралася вся родина.

Мати від Мукудорі не відходила. По-святковому накрила стіл. З усього було видно: в хаті нестатки. Проте задля такого урочистого випадку позичила в сусідки трохи рису, приготувала улюблену синову страву — тцукікоме.

Усівшись на циновках біля низького столика, сестри запобігливо прислуговували брату. Сусіди розпитували його про далекий острів. Охкали, зітхали; дехто з них ще й досі не діждався — хто сина, хто батька чи брата.

А Мукудорі — живий.

Живий! — бриніла радість.

Він знов у звичному для себе середовищі, в світі назавжди втраченого дитинства.

З шурхотом б'ючись об шибку гостролистим віттям, під вікнами перешіптується бамбук; з блакитної далини неквапно піднімається сонце. Стрілчате проміння пронизує розлогий кущ, і тінь від листя падає на фусума — розсувні стіни вбогої хатини: ніби хтось невидимий наносить легкі, розмашисті штрихи тушшю.

Усе таке дороге, знайоме.

Мукудорі не залишало почуття, що він хлоп'я. Але ж душа… Душа його на тисячу літ постаріла й безповоротно переінакшилася. Він довгі

роки, вимуштруваний казармою, чинив зло, і це ремесло смерті змінило його колись правдиву душу.

Тоді, на острові, потрапивши в кам'яну пастку підземелля, клявся:

— Якщо виживу, відмовлюся од всього лихого.

Та, як видно, минуле не просто відпускає від себе: воно й нині простягає огидні щупальці.

"Японія зазнала поразки, — залишившись у кімнаті сам, думав Мукудорі. — Ми, велика нація, розгромлені. Навіть імператор змушений був зректися свого божественного походження. Все це так. Проте дух Ямато-дамасія ("Вісім кутків світу під одним дахом") живий. Отже, тенно-хейка банзай — імператору десять тисяч літ життя!".

— Хе! — скептично мовив, глузуючи з самого себе. — Банзай — ради чого?

Справді: хіба він мало натерпівся?

Втім, повернення додому розвіяло накопичені в душі прикрощі, приколисало страх перед невідомим майбутнім. Пережите якось одразу подаленіло, відійшло в небуття, ніби все те страшне, що сталося з ним, було з кимось іншим.

І все ж здоровий глузд узяв гору. Засинаючи, твердо вирішив: "Буду, як і раніше, рибалити. З минулим покінчено і ніколи не буде вороття".

Уранці його розбудив голос наймолодшої сестри, Акіко.

— Мукі, до тебе гість, — защебетала вона, розсуваючи висячу, з нанизаними бамбуковими брязкальцями циновку, за якою на підлозі покотом спав її брат.

— Хто там? — спросоння запитав Мукудорі.

— Це я, — почулося у відповідь.

На порозі, переминаючись із ноги на ногу, стояв смаглявий, з непомірно великою головою й довгими, розчепіреними руками коротун.

— Кокі?!

— Як бачиш, — розпливлася посмішка на вилицюватому обличчі прибульця.

То був земляк Мукудорі, Кокікі, з яким він колись разом плавав на риболовецькій шхуні.

Через цю вилицюватість та велику, схожу на химерну горошину голову, друзі прозвали його Сіндзю, що означає: перлина.

— Ти, Кокі, — пащекували вони, — не лише тезко знаменитого Мікімото[66], а й виплодок його підводних плантацій, штучна перлина-сіндзю.

Кокікі тішило таке порівняння, хоч воно, якщо вдуматися, було образливе. Називаючи удавано щирого коротуна штучним виплодком, отже, підробним, товариші ставили під сумнів його порядність, натякали на причетність до військової жандармерії кемпетай, інформатором якої, догадувалися, він був.

Простак Мукудорі ні в що тоді не втручався й до Кокікі, цього таємного агента, ставився доброзичливо — не хотів задумуватися, хто ж той насправді й чому його на судні побоюються й уникають.

Через багато літ — несподівана зустріч… Що привело Кокікі сюди?

— Коннітіва[67], — шанобливо привітався господар, запрошуючи гостя до кімнати.

Військовополонені, серед яких тривалий час перебував Мукудорі й хоккайдці-односели, — всі були виснажені, худі, тому що кожного торкнулося горе.

Лихоліття посіяло голод. Нічого було їсти, дарма що по картках, "хайкю", одержували пайок. Замість натуральних продуктів якісь, сумнівної якості, сурогати: опилки — не опилки, але й на рис не схоже. З одягом теж було не краще.

Обличчя ж Кокікі аж лисніло від жиру. І якби він навіть не сказав, що служив у загоні особливого призначення, Мукудорі з його благополучного вигляду здогадався б про це.

Шия Кокікі була обмотана білим шовковим шарфом, обов'язковою приналежністю "обранців долі". Щоправда, темно-синій бушлат й шкіряні, з короткими халявами чоботи, які гість скинув перед порогом, свідчили, що Кокіні з колишніх військових моряків. Багатоликий чоловік.

Так чи інакше, з усього видно, що це не звичайний японець, людина, якій війна завдала горя. В цьому Мукудорі переконався ще більше, коли вони завели розмову.

Мати, вибачаючись за бідний сніданок, запросила їх до сусідньої кімнати. На столику стояло вбоге частування: кухлик із дрібкою рису, в полив'яних блюдцях трохи місо[68] й соєвого соусу.

— Сідайте, Кокікі-сан, — запропонував йому Мукудорі почесне місце навпроти себе.

Гість, завагавшись, сказав, що він, мовляв, зараз вернеться, й вийшов у тісну передню, де залишив бушлат і невелику поклажу. Вернувся з якимось пакунком у руці.

— Про смак страви довідуються, коли вона в роті, — вирік, кладучи пакунок на стіл.

— Що це?

— Зараз побачимо, — й Кокікі розірвав паперову обгортку.

З неї висипалося кілька банок із барвистими наклейками та квадратна солом'яна коробка.

— Марімо?

— Так, консервовані водорості, — кивком голови підтвердив прибулець. — А це — тушкований кальмар і сусі[69].

"Боже мій! — подумав Мукудорі. — Та я забувся, який смак у тих марімо. А ще кальмар і сусі… Ні, він таки чародій, цей Сіндзю!"

А гість із кишені вже діставав круглобоку, схожу на протитанкову гранату пляшку.

— Саке? — ще більше здивувався Мукудорі.

— Ні, Мукі, віскі. Американські, — уточнив.

Дивина! Згорьований, голодний люд Японії радіє кожному рисовому зернятку, а тут, бач, вишукані страви і навіть заокеанське питво. Вони заходилися снідати. Після чергової чарки Кокікі запитав:

— То, кажеш, ти з Сюмусю? Як же ми з тобою не зустрілися! Адже я там бував майже щодня. Мені довелося більше року служити на базі Касівабара, а вона ж поряд, на Парамусіро то.

— Я частіше знаходився в морі, ніж на березі, — відказав Мукудорі.

— Отже, моряк, суїфу, — зрадів Кокікі.

— Та майже що моряк…

Він, захмелівши, розповів ("Краще б уже помовчав!" — жалкував потім) про транспортний підрозділ і самохідну баржу, на якій служив.

— Хай! — вигукнув Кокікі. — То, значить, ми з тобою робили спільну справу. Ти чував про генерал-майора Цуцумі? — запитав.

— Це той, командуючий гарнізоном на Мінамі?

— Він, — схвильований спогадами, усміхнувся Кокікі. — Я при ньому починав… Операція "Немуро". Ліквідація військовополонених, хто на Північному плато будував підземні укріплення, — додав, поринувши в спогади.

— Цим хизуватися зараз не можна, — зауважив Мукудорі.

— Ти маєш рацію, агарі[70], — погодився Кокікі. — Але ж я про це кажу не на вулиці, а тобі, моєму давньому приятелю.

— Спасибі, — незрозуміло за що подякував Мукудорі.

Пригощаючись, вони почали згадувати спільних знайомих, суворий архіпелаг Чисімо-ретто, куди їх закинула доля.

— Що не кажи, славний був час, — зітхнув Кокікі.

Мукудорі йому нічого не відповів, лише гірко посміхнувся. Він хоч і сп'янів, а все колишнє пам'ятав добре. Подумав: "Нічого собі — славний час!"

Йому згадалися рейси в океан, холодний, темний дот, в який його безжально кинули на згубу; "лисячі нори"...

А Кокікі вів далі:

— Ти пам'ятаєш тих трьох безумців із рятівного плота, що задумали перепливти океан? Це було у вас, на Сюмусю.

Так, він пам'ятав. Одного разу трьом копачам-китайцям пощастило вирватися з катакомбів. Захопивши невеликий надувний плотик, вони потай перебралися в східну частину острова, а звідти пустилися в океан.

Тоді, згадав Мукудорі, на острові зчинився переполох. Гарнізон підняли по тривозі. Їхня самохідна баржа теж прочісувала довколишні води. І — все даремно. Втікачів знайшли лише на третій день. Течія віднесла плотик далеко в океан.

— Їх топили привселюдно, відразу за пірсом, — наминаючи принесені делікатеси, сказав Кокікі. — Начальник гарнізону влаштував справжнє видовище.

— Пам'ятаю... — озвався Мукудорі.

Запало мовчання. Лише було чути, як плямкаючи, стуляються, мовби металеві, щелепи Кокікі. Його довгі, павучі руки не знали спочинку, раз у раз снували над столом, дістаючи то з одної, то з другої посудини страву.

— У-ух! — з полегшенням видихнув, підносячи до рота чарку. — Ну, а що ж ми тепер збираємося робити, Мукі? — запитав, якось несподівано перевівши розмову на інше.

— Не знаю, — невпевнено відповів Мукудорі — в його душі раптом прокинувся незрозумілий протест, і він не бажав більше виказувати прискіпливому Кокі свого справжнього наміру.

— Роботи немає ніде, — повідомив гість. — Багато повернулося з війни, і кожен, як ти розумієш, хоче влаштуватися якнайкраще.

— А ви… ви, Кокікі-сан, влаштовані? — прямо запитав Мукудорі.

— Я? — здивувався той. — Я — влаштований, — просто і водночас загадково відповів.

— Де ж ви працюєте?

Те, що він почув, вразило й приголомшило. Кокікі працює в Абасірі, обслуговує американські окупаційні частини, які несуть берегову службу в тамтешньому порту.

— Ви допомагаєте амеко? — здивувався, обурений.

"Як же так! — подумалося йому. — Американці, кляті вороги, окупували країну, ведуть себе в ній як господарі, точніше — як злодії: вриваються в квартири, грабують, насміхаються з національних традицій японців. Їхня авіація перетворила на купи руїн міста й села; їхні диявольські бомби, як розповідали ще на Карафуто, вибухнувши над

Хіросімою й Нагасакі, забрали в могилу сотні тисяч людей. І він, він, японець, із ними співробітничає!"

Кокікі нічого не відповів. Потім, наливши віскі, мовив:

— Допомагаючи американцям, я допомагаю Японії. Американці — наші друзі.

"Все брехня, все неправда: і минуле й сьогоднішнє! — подумав Мукудорі. — Бо як пояснити й виправдати принесені нами жертви? Навіщо було й мені мучитися на далекому Сюмусю? Чи не для того, щоб зараз отут, на рідній землі Ніппон, розгулювали чужинці?"

Його терзали сумніви — запитання, на які навіть Кокікі, цей мудрець-перевертень, не міг дати відповіді.

"У нього голова дракона, а хвіст змії", — дійшов висновку Мукудорі.

ВІЗИТ В АБАСІРІ

Того ж дня надвечір, переговоривши з Мукудорі й докладно розпитавши його про перебування на Сахаліні, Кокікі залишив Фурабоку.

Виявляється, поки він гостював, біля причалу, в захищеній горами од північних вітрів бухті, куди могли заходити лише суденця, на нього вже чекав човен-кавасакі.

Мукудорі провів гостя аж до пірса. Він бачив, як заметушилися матроси, уздрівши Кокікі. Видно, був він поважна птаха: перед ним схилявся навіть капітан, наказавши підлеглим перекинути трап із човна на берег та люб'язно запрошуючи прибульця.

— Гарненько обміркуй те, про що я тобі казав, — тиснучи своєю ведмежою долонею руку Мукудорі, нагадав Кокікі.

А сказав він ось що:

— Час такий, Мукі, що треба, як мовиться, з води вийти сухим і повернути втрачену могутність. Я жду тебе в Абасірі. Моя пропозиція, здається, ясна.

— Так, Кокікі-сан, — слухняно відповів колишній вояка, який ще вчора відмітав усе, що було пов'язане з лихим минулим.

Ця пропозиція зводилася до того, що Мукудорі (якщо він, звичайно, діятиме так, як накажуть) за допомогою американців одержить роботу.

— Байдуже, де ти влаштуєшся, Мукі, — в порту чи іншому місці. Важливо, що робота вигідна, грошова, — додав на прощання.

Вони розлучилися. Благодійник подався в Абасірі. Невдовзі туди прибув і Мукудорі.

Як і вмовлялися, подзвонив по залишеному йому номеру телефону. Назвав своє прізвище.

— Кокікі-сан зараз нема, — відповів чийсь глухий голос. — Подзвоніть пізніше.

Щоб якось згаяти час, Мукудорі пішов у місто.

Вулиці од моря вели в пригір'я. Та й сама гавань, утворена гирлом шумливої Абасірігави, з обох боків була затиснута високими, густо поростими лісом пагорбами.

На північному березі лежала вигнута, як меч, піщана коса; на заході, куди підступали відроги гори Ноторо, здіймалася примітна своєю червоною вершиною скеля.

Коса, скеля та ще острівець, яким закінчувався мис Байракі, ніби охороняли вхід через вимуровану природою браму до гавані.

У цьому рибальському містечку війна також залишила згубні сліди. Чимало будинків було зруйновано. Американці бомбили Абасірі, як скидали вони бомби на інші, такі самі тихі міста, без особливої воєнної необхідності, тому що стратегічних об'єктів там не було.

На згарищі Мукудорі уздрів виснажених, у лахмітті людей. То були здебільшого жінки й діти або ж безногі чоловіки-інваліди. Вони, мов привиди, витали над місцем зруйнованих будівель. Розбираючи дерев'яні завали, шукали непошкоджені крокви, легкі бамбукові перетинки-фусума, інший будівельний матеріал.

Звичайно, після численних нальотів ворожої авіації мало що вціліло, і люди брали навіть цурпалля.

Вулиця, якою йшов Мукудорі, раптом повернула в тісній завулок, вивела його на нешироκий, схожий на вигинисту підкову майдан.

Одразу по війні там виник базар, так званий чорний ринок — кілька десятків збитих нашвидкуруч із дощок балаганів.

Торжище, пристановище спекулянтів та всіляких гендлярів, вирувало. Нужденні люди йшли сюди з надією придбати що-небудь їстівне.

Де й поділася властива японцям стриманість! Гамір, крики закликальників, метушня.

Крок-другий — і Мукудорі опинився серед вируючого натовпу.

"Найчастіше базар — обличчя бідності", — згадався йому крилатий вислів.

Бо тут таки справді нужда на всю пащеку ошкірювала зуби.

Втім, купити можна було все, що забажаєш: смачну, із смаженою цибулею й рибою локшину тенанбан; варений, над яким вився духмяний димок, рис; в'ялені кальмари, овочеві тістечка темпура.

Очі розбігалися від усіляких товарів. Чого там тільки не було! Військові кітелі, онучі, зовсім нові шинелі, шматки парашутного шовку, саперні лопатки, плащ-палатки, американські сигарети. Навіть віскі й солодкувата саке та міцнюща, від якої тхнуло сивухою, горілка-сьотю.

Правда, увесь цей строкатий крам був надто дорогий, не по кишені простим японцям, бо жалюгідні гроші — ієни[71] мали мізерну вартість.

Хотілося їсти, аж ссало під ложечкою, проте Мукудорі, вигрібши з гаманця недоторканий запас — узяті в матері й сестер ієни, купив на них кілька запашних сигарет.

Спекулянти пропонували йому барвисті тканини; безрукий, з понівеченим обличчям солдат випроставшись над казаном, у якому щось булькало й кипіло, запрошував покуштувати "незрівнянного" варива.

— Соус карі. М'ясо, цибуля. Налітайте! Таким і мати рідна не почастує, — вигукував він, і його злодійкуваті очі мовби витанцьовували на обпеченому термітом обличчі.

Поглибше затягнувшись димом заокеанської цигарки, Мукудорі квапливо — подалі від спокуси! — відійшов од куховара.

— О, це ти, Мукі? — почулося в трубці, коли він через деякий час знову подзвонив по телефону.

— Я, Кокікі-сан…

Мукудорі неабияк зрадів. Йому таки пощастило зв'язатися з Кокікі, він недаремно приїхав у це чуже місто.

— Я тебе чекаю, — мовив Кокікі, пояснюючи, як до нього краще добратися.

Будинок, куди прийшов Мукудорі, стояв неподалік від порту.

— Заходь, вояко, — посміхнувся Кокікі.

Мукудорі переступив поріг. Не встигли вони переговорити, як до кімнати завітав якийсь військовий.

— Ось той колишній рядовий транспортного підрозділу з Сюмусю, про якого я вам розповідав, — підводячись із крісла назустріч чужинцю-офіцеру, повідомив Кокікі.

— Будьмо знайомі, — подаючи руку, чистою японською мовою, з токійським акцентом, заговорив до нього — звичайно ж, не японець! — цей високий, сухорлявий здоровань. — Радий вас бачити.

Знітившись од такої несподіваної люб'язності, Мукудорі й собі простяг руку для вітання.

А військовий, ще зовсім молодий офіцер, точніше — майор таємної служби американських окупаційних військ, однієї з частин, що була розквартирована в Абасірі й спеціалізувалася на Росії, її далекосхідних землях, поблажливо додав:

— Будь ласка, сідайте, Мукудорі-сан.

Він так і сказав: "Мукудорі-сан" — ввічливе звертання за старшинством, вияв шаноби й поваги, хоч і був майор, мабуть-таки, набагато старший від нього.

Мукудорі сів. Тим часом Кокікі запобігливо підсунув американцю своє крісло.

— О'кей! — подякував янкі.

І, запаливши цигарку, притишеним голосом повів:

— У Майдзуру[72] мені вже доводилося стрічатися з репатріантами. Горьований народ, — поклавши ногу на ногу, з удаваною співчутливістю мовив. — Це ті, хто воював на континенті й після розгрому Квантунської армії потрапив до росіян у Сибір… Ну, та ви, наш друже, — з ніг до голови окинув він Мукудорі, — лиха скуштували ще більше. Подумати тільки: так довго бути на зайнятому росіянами острові! Де ж ви переховувалися, Мукудорі-сан, та що їли, бідолашний? — мовби й справді перейнявшись пережитою ним бідою, запитав.

Мукудорі розповів про своє колишнє пристановище — темну "лисячу нору", в якій жив; про підніжний харч — викинуті прибоєм краби, рибу, капусту-ламінарію, іншу морську живність, яку він збирав і їв, щоб не загинути з голоду.

Від тієї сумної згадки в нього по тілу побігли мурашки, і він раптово замовк.

— Я вас слухаю, друже. Говоріть далі, — підбадьорив його майор.

— А що говорити? — наважився запитати Мукудорі. — Я вдома — от і все.

— Ні, любий, не все, — люб'язно заперечив американець. — І вдома, на рідній землі, треба довести — такий, на жаль, тепер час! — що ви — справжній син Ніппон і вболіваєте за розквіт країни.

— Великої Японії більше нема! — з гіркотою заявив Мукудорі.

— Так, поки що нема, — і собі "гірко" усміхнувся офіцер. — Але ж ви хочете, щоб вона була? — запитав.

— Звичайно, хочу…

— От ми й порозумілися, — потер долоні "вболівальник" за долю Японії. — Цього прагнемо й ми, ваші друзі, які тимчасово нібито окупували вашу землю. Буду з вами відвертим: ви нам повинні де в чому допомогти. Зокрема нас цікавить ваше перебування на Карафуто. Як ви туди потрапили, де розташовано табір для військовополонених, куди вас возили на роботу, скільки з вами там ще було японців?

На якусь мить Мукудорі, завагавшись, все ж почав розповідати.

Усе сказане ним майор занотовував у блокнот.

— Кажете, з Отомарі вас возили навіть в Сірітору?[73]

— Так, — відповів Мукудорі. — І навіть у Тойохару[74].

— Ну, і як — сподобався вам більшовицький полон? — пожартував майор.

— Полон як полон, — хитнув головою Мукудорі. — Неволя, а в ній, звісно, не солодко.

— Це правда.

Перш ніж знову почати розпитувати Мукудорі про те, що його, розвідника, цікавило, американець завів розмову про життя-буття в полоні.

— Ви такий худий, — "жалісливо" мовив майор. — Очевидно, більшовики змушували вас працювати день і ніч без відпочинку?

— Ні, працювали ми не більше, ніж треба, хоч, правда, немарно мовиться: позичена кішка мишей не дуже гарно ловить.

— Хе, я вас розумію, — підморгнув йому співбесідник. — Отже, тихий саботаж, "старання" про людське око, аби день до вечора.

— Майже що так.

Довідавшись, що Мукудорі, перебуваючи в полоні, вивчив російську мову, янкі зрадів.

— Ви той, хто нам так потрібен, — мовив він. — Кокікі-сан не помилився, зв'язавшись із вами. Я схвалюю цей вибір.

Вони ще з півгодини побесідували і на цьому закінчили.

Візит Мукудорі в Абасірі увінчався тим, що йому запропонували працювати в тамтешньому порту. Так він, за гріш продавши душу "вірним друзям" Японії, опинився в Абасірі. В його обов'язки входило налагоджувати контакти з тими, хто, як і він, недавно побував у Радянському Союзі. Пізніше, коли радянські торговельні й риболовецькі судна почали відвідувати японські порти, Мукудорі, враховуючи його знання російської мови, влаштували на відповідальнішу посаду — гідом-перекладачем.

ГОСТІ З ТОГО БЕРЕГА

Минув час, спливли тяжкі повоєнні літа…

"Люб'язного" американського офіцера, який з ним тоді розмовляв, Мукудорі більше не бачив. Але розумів: той янкі безслідно не зник. Його присутність відчувалася майже фізично.

Щоразу даючи гідові-перекладачу, себто Мукудорі, нове завдання, Кокікі виконував волю заокеанського шефа, невидимого майора таємної служби окупаційних військ.

І Мукудорі старався. Заводив "дружбу" з репатріантами: втершись до них у довіру, як і наказував Кокікі, випитував, що його цікавило — все до найменших дрібниць про Курили й Сахалін, — а потім доповідав своєму хазяїнові.

— Ти здібний учень, — якось похвалив його Кокікі, вручаючи чималу грошову винагороду. — І далі не лінуйся, Мукі, — порадив. — Твоє старання, як бачиш, чогось та варте.

Легко зароблені гроші лягали в кишеню бережливого селюка-хоккайдця. П'янив успіх. А все ж мимохіть ворухнулася прикрість, коли Мукудорі згадав свою далеку юність.

Йому важко діставалася кожна копійчина, проте то був чесний, гідний людини заробіток. І його тодішнє життя, дарма що пов'язане з небезпекою — штормами та ураганами, теж було відверте й чесне.

Тепер усе змінилося. На мить здалося, мовби він потрапив у нереальний світ, сповнений привидів.

"Театр тіней", — подумав.

Бо Мукудорі таки став маріонеткою. Власне, він нею і був, маріонеткою, яку на кін виставляла чиясь спритна рука: вона керувала всіма його вчинками.

От із цього й почалося "мирне" повоєнне життя колишнього солдата імператорської армії. Бусідо, тобто шлях воїна-самурая (правда, тепер прихований, непомітний), вів Мукудорі в майбутнє, точніше: невідь-куди.

За останній рік доля принесла йому і горе й радість.

Якось восени серед ночі в батьківській хаті спалахнула пожежа. Ніщо не вціліло. Сестри згоріли відразу, а мати з тяжкими опіками потрапила в лікарню. Врятувати її не вдалося — через кілька днів вона померла теж.

Перед смертю покликала сина.

— Мукі, — ледь чутно мовила. — Найдужче за все на світі я бажаю, щоб ти був щасливим і ніколи більше не брав зброї. Брязкіт її робить людину жорстокою. Пам'ятай це.

Його вразили слова матері. Бідна! Вона навіть не здогадувалася, що зброї син ніколи й не залишав, хіба що тоді, коли опинився в полоні.

Він тяжко пережив смерть рідних. Дорікав собі за те, що, може, взагалі не треба було залишати висілка.

Після трагічного випадку ще кілька разів навідувався в Фурабоку. В мовчанні зупинився біля попелища, де колись стояла приземиста хатина. В підніжжі гори відвідав кладовище.

Над свіжими могилами сумно перешіптувалося бамбукове гілля.

"Брязкіт зброї робить людину жорстокою", — згадалися слова матері. Проте серце його нині заполонив лише біль, і він гірко заплакав.

Того ж дня повернувся в Абасірі… Коли судно знялося з якоря й залишило Фурабоку, Мукудорі довго не спускався в трюм — усе стояв і стояв на палубі, аж поки високе нагір'я заступило і бухту, й розкидані вподовж берега хатини.

Так він назавжди попрощався з рідним висілком.

Час загоює рани. В щоденному клопоті Мукудорі почав забувати про втрату. Згодом одержав підвищення по службі, став гідом-перекладачем. Тоді-то й подарувала доля несподівану радість. В Абасірі померла дружина його дядечка, полковника Сімури. Ні дітей, ні близької рідні в неї не залишилося. Все майно та чималі заощадження дісталися прямому спадкоємцю Мукудорі.

З тісної кімнати, в якій він жив після переїзду з Фурабоку, перебрався в просторий дім на березі Абасірігави.

Негадано-нежданo став багатим домовласником; грошові заощадження та фамільні коштовності дядечка, що перейшли до нього в спадок, розв'язали руки, і він твердо вирішив порвати з Кокікі, з усім тим, чому так ревно служив.

— Хотів повернутися в парчі, та вийшло інакше — вернувся злидарем, — зло кепкував із себе, коли його, полоненого, з Сахаліну привезли на батьківщину.

Тепер Мукудорі зловтішно сміявся з долі, вочевидь переконавшись, що те прислів'я про парчу й злидарство говорило неправду.

— Я, телепень, покладав надію на острівну скриньку дядечка, — вголос мовив. — Вона б, звичайно, відкрила мені дорогу до

нездійсненного — стати амімото, рибопромисловцем чи, може, й самим президентом компанії. Боги ж розпорядилися інакше: щастя прийшло звідки й не чекав. Банзай! — в нестямі від радості вигукнув.

— Що тут діється? З ким ти воюєш? — почувся знайомий голос.

На порозі, де не візьмись, з'явився Кокікі.

Мукудорі запросив його до кімнати. Діставши з-за ширми пласку подушку дзабутон, поклав на підлогу перед столиком.

— Сідайте, Кокікі-сан, — показав жестом.

І хоч, як і раніше, назвав свого покровителя шанобливо, вживаючи прикладку "сан", у голосі прозвучала прихована іронія.

Кокікі її відчув.

— Я радий за тебе, Мукі, — удаючи, що нічого не зрозумів, мовив. — Така вдача, як тобі, випадає рідко й не кожному.

— Спасибі, — подякував Мукудорі і тут же випалив: — Більше вам я не служу.

Ледь помітна усмішка торкнулася уст коротуна. Мовби лялькoвий Іванець-киванець, схилився він над столиком, на знак згоди відважуючи поклони.

А Мукудорі вів далі:

— Ви мене підтримали в скрутний час. За це щира дяка. Тепер хочу здійснити давній намір: придбати шхуну, зайнятися рибопромислом.

Вилицювате обличчя Кокікі залишалося непорушним. На ньому не здригнувся жоден мускул. Зручніше вмостившись на подушці, уважно слухав співрозмовника.

— Якщо бажаєте, Кокікі-сан, візьму вас до себе в долю. Може, хоч трохи віддячу за вашу ласку.

— Домо арігото, — подякував коротун. Він прикинув, що пропозиція Мукудорі таки заманлива. Але ж не все так просто, як гадає цей бевзь. Хіба Кокікі владен його відпустити!

І він, посміхнувшись, багатозначно сказав:

— Сіть, у яку потрапила риба, не завжди рветься.

Подумав: що скаже майор, дізнавшись про відмову Мукудорі виконувати доручену справу? Якби це стосувалося лише Мукудорі. Але ж так чи інакше воно торкнеться й його, Кокікі. А перед ним уже вимальовувалася райдужна перспектива — в недалекому майбутньому стати шефом, таким всевладним, як і американець. Тому він мовив:

— І дім і шхуна — добра справа. Але не забувай, Мукі, хто ти. Плаваючи на самохідній баржі, ти, наскільки мені відомо, відправив на той світ не одну сотню копачів. То були, що й казати, "видатні" рейси — сото, — насмішкувато звів брови. — За таке нині по голівці не погладять, дарма що судові процеси Міжнародного військового трибуналу в Хабаровську й Токіо над військовими злочинцями вже відбулися і багато хто дістав заслужену кару.

Мукудорі наважився сказати щось у відповідь, та язик ніби прилип до піднебіння.

"У нього голова дракона, а хвіст змії", — знову подумав він про Кокікі.

— Я... я не проти того, щоб іноді виконувати ваше доручення, — нарешті вичавив.

— Не іноді, а завжди, коли тобі накажуть, — суворо уточнив коротун.

"Мирна" розмова скінчилася тим, що Мукудорі одержав завдання: сьогодні ж іти в гавань, стрічати радянське риболовецьке судно, яке попросило дозволу зайти в Абасірі на ремонт.

То був середній риболовецький траулер. Він повертався з путини від Малого Курильського пасма. В головному двигуні поплавилися підшипники, їх будь-що треба було замінити.

Море штормило, присадкувате судно, з трюмами, повними риби, носом черпало воду, раз у раз зариваючись у бурунисті хвилі. Вода прекочувалася через палубу. Все було закріплено по-штормовому. Безлюдно. Ніхто із членів команди на палубу не виходив.

Та ось траулер спинився під прикриттям берега, куди вітер уже не досягав, а хвилі значно понижчали. І тоді Мукудорі уздрів як на палубу один за одним почали підніматися одягнуті в зюйдвестки рибалки.

Серце його прискорено забилося. Надто свіжі були враження від перебування в полоні на тому, навіки втраченому березі. А ці мореплавці, що він їх нині побачив, прибули саме звідти. І хоч росіяни нічого лихого йому не зробили — не кривдили й не принижували, все ж у серці закипіла безпричинна лють, так ніби вони, а не його земляки-мілітаристи змусили пройти крізь тяжкі випробування.

Якір-ланцюг, загримівши, поповз у воду. На берег із корми завели швартові кінці, спустили трап.

— Добрий день! — склавши докупи долоні та уклінно нахиляючись, привітався Мукудорі. — Ласкаво просимо на землю Японії.

— Добрий день. Конніті ва! — почулося у відповідь.

Обтираючи рукавом забризкане обличчя, до Мукудорі весело посміхався високий моряк. У рисах його обличчя здалося щось дуже знайоме. А гість, видно було, теж силкується пригадати, де він бачив цього японця.

Нарешті голосно вигукнув:

— Здорово, здорово, пане Мукудорі! Що — не впізнаєш?

— З-здрастуйте, — не попадаючи зуб на зуб, відповів. — Упізнаю...

Перед ним стояв Іван Затуливітер, його рятівник, який виволік Мукудорі з палаючого доту на Сюмусю.

"Чисімо-ретто знову нагадує про себе", — поспішивши назустріч Затуливітру, майже вголос проказав він.

Але посмішка — ширма, якою японці вміють прикривати свої наміри, — сховала біль та сум'яття, що піднялося в душі. Він привітно мовив:

— Радий знову вас бачити.

Власне, якщо зважити усе, що колишньому смертнику зробив цей струнký, русявочубий хлопець, то радість, якщо вона була справжня, можна зрозуміти.

— І я радий бачити тебе живим-здоровим, — щиросердо відказав Іван.

Йому, степовикові, поталанило вийти живим із пекла війни. І хоч кортіло вернутися в рідну Таврію, він, демобілізувавшись, залишився на

Курилах, там, де полягли його бойові побратими. Став рибалкою вирушав на лов із Сєверо-Курильська в Охотське море й у Тихий океан. Правда, не думав, що доведеться потрапити в Японію, тим паче зустрітися з "хрещеником", якого колись урятував. Але ж немарно кажуть: то лише гора з горою не сходиться… Спливуть роки — Іван ще раз побачиться з Мукудорі, за інших, майже трагічних обставин.

Рибалок із радянського СРТ[75] гід-перекладач узяв під свою "опіку".

Як і наказував Кокікі, він, ніби між іншим, заходився випитувати про нинішні Курили, про зміни, що сталися на Шумшу та Парамуширі.

Рибалки, збагнувши, куди гне "гостинний" японець, крадькома перезирнулися. А Затуливітер, не криючись, все ж відрубав:

— Те, що було, загуло, пане Мукудорі. І вороття не буде.

— Японію ви скривдили, забравши в неї Чисімо-ретто й Карафуто, — тепер уже відкрито перейшов у наступ гід.

Повернувшись із полону та потрапивши в тенета до американської таємної служби, Мукудорі, якого янкі змусили спеціалізуватися на радянській далекосхідній околиці — Курилах і Сахаліні, взявся за довідники, почав вивчати історію "освоєння" Японією північних територій.

Авторитетний "знавець" тієї історії Рюуносуке писав: той, хто утримує Курильські острови, володіє й дверима між океаном і Охотським морем і, отже, завжди може зберегти за собою перевагу повного контролю над ними.

Ось для чого потрібні були північні території! Не тому, що в японців обмаль своїх земель і вони перенаселені — "освоювачам" потрібні були переваги, як про це зазначав Рюуносуке.

Правда, Мукудорі знав: якщо бути справедливим, то нікуди не дінешся від того, що з сивої давнини Курили належали Росії, а крайньою північною околицею Японії завжди був острів Хоккайдо.

На Курильському архіпелазі, затиснутому лещатами Охотського моря й Тихого океану, першими з'явилися не японці, а російські землепрохідці.

Було те дуже давно. В сімнадцятому столітті про далекі острови сповістив прикажчик Анадирського острогу Володимир Атласов, хоч російські звіробої-промисловики плавали до них набагато раніше. Вони й відкрили ті суворі, ніким не бачені землі, на яких жили мужні й працьовиті айни[76].

Минав час, і Японія почала зазіхати на. відкриті росіянами суходоли, нищити зведені там землепрохідцями фортеці й поселення.

Коли в кінці дев'ятнадцятого століття Курили повністю опинилися під п'ятою імператорської Японії, звідти силоміць вигнали тубільців та росіян-поселенців. Айнів із давно насиджених місць переправили на інші, південні острови, під страхом смерті заборонивши залишати ті землі.

Тоді-то так званий вчений Окамото Кансуке виступив із закликом заснувати для "освоєння" Курил асоціацію Чисімо Гікаї.

Сам імператор благословив його починання — і на колись російські острови ринули полчища "освоювачів".

Похід було організовано на кількох вітрильниках, які відчалили з Токіо під керівництвом самурая-авантюриста Гунзі Нарітада.

"Освоювачі" добралися аж до Шумшу, на ньому й осіли. По-хижацьки нищили тамтешніх морських звірів — каланів і котиків, хутро яких цінувалося так високо.

Слідом за "мирними" колонізаторами прийшли військові. Острови дедалі більше перетворювалися на казарму, дарма що за Вашінгтонською угодою тисяча дев'ятсот двадцять другого року Курили було оголошено мирними островами й включено в демілітаризовану зону Великого океану.

Про все це, звичайно, знав Мукудорі, вивчаючи історію островів, на яких йому випало перенести стільки горя. Знав, що Японія на ті землі не має ніякого права. І все ж, зустрівшись нині з радянськими рибалками, знехтував істиною, висловив зухвалі самурайські претензії.

— По-твоєму виходить: ми вас скривдили? — перепитав Затуливітер.

— Не будемо більше про це говорити. Ми ж бо друзі й сусіди, і нам нічого ділити, — зрозумівши, що сказав зайве, мовив Мукудорі.

— Я теж так гадаю, — погодився Затуливітер.

Поки ремонтували двигун, рибалки СРТ знайомилися з містом, відвідали рибоконсервний завод і навіть побували в сусідньому порту.

Мукудорі від них не відставав, повсюди супроводжуючи гостей.

Випитати що-небудь йому так і не вдалося. І тоді Кокікі за наказом майора велів Мукудорі запросити радянських моряків до себе додому і влаштувати для них вечоринку.

Пішов із товаришами й Затуливітер.

Внизу на столиках уже стояли закуски, в пузатих кришталевих пляшках жовтіла каламутна саке.

Не встигли хлопці опуститися на подушки для сидіння, як у кімнаті з'явилося кілька молодих, вродливих японок. Одягнуті в барвисті кімоно, вони сіли поряд із моряками за невеликими приземкуватими столиками. Защебетали щось незрозуміле на своїй "пташиній" мові.

— Ти ба! Як у ресторані — прислуговують офіціантки, — пошепки мовив Затуливітер.

Старший механік траулера, бувалий моряк Євген Сєдих, що сидів поряд, пояснив:

— Не офіціантки, хлопче, а гейші. Може, пригадуєш стародавню матроську пісню про гейш?

Коли в порт зайде англійський крейсер,

Лейтенант вам розповість про гейш, —

тихо наспівав Затуливітер.

— Вона, вона, — кивнув головою Сєдих. — Так оце перед нами ті гейші і є, дівчата, які водночас офіціантки й артистки, що прислуговують і розважають гостей.

— Оце так Мукудорі! — ще більше здивувався Іван. — Має таку прислугу.

А гейші уже почали господарювати. Вони підсовували гостям тарілки із стравою, наливали, стежили, щоб ніхто не нудьгував.

Одна з них щось мовила Мукудорі, той в свою чергу звернувся до капітана СРТ, поцікавився, чи бажають гості послухати пісень та побачити, як танцюють японки.

— Ми згодні, — відповів капітан.

Дівчина дістала з шкіряного футляра маккурі[77] і, підвівшись із долівки, заходилася грати. Тим часом дві інші пустилися в танок.

Музика сямісену мелодійна, але журлива, так, ніби струни ридають, і Затуливітру стало сумно. А дівчата кружляли й кружляли.

Іван бачив, як перед очима, немов переливисті хвилі, миготять усіяні квітками хризантем кімоно, в такт музиці дрібно цокотять дзорі[78].

Він, не відводячи очей, спостерігав. Навіть незчувся, коли до нього підсіла гейша. Вона підійшла крадькома ззаду. Опустившись на пласку дзабутон, обвила руками Іванову шию. Збоку ніби щось клацнуло, висульки на бамбуковій циновці, якою був занавішений вхід до сусідньої кімнати, хитнулися...

Мукудорі виявився гостинним господарем. Не скупився на частування, умовляв гостей залишитися в нього на ніч.

— Дякуємо. Всього, як мовиться, потроху, — ввічливо відказав капітан. — Нам час іти.

Попрощалися вони як друзі.

До кінця ремонту залишалося кілька днів. Траулер збирався в дорогу. Саме тоді й розкрилася справжня "гостинність" гіда-перекладача.

Цього разу Мукудорі прийшов на траулер раніше — відразу після сніданку.

Моряки поралися на палубі. Привітавшись із пірса, гід покликав Затуливітра.

— Піднімайтеся, пане Мукудорі, по трапу.

— Краще спустіться ви...

Іван зійшов униз.

— Присядьмо на хвильку, — запропонував Мукудорі, показуючи рукою на дерев'яну колоду в кінці причалу.

Вони присіли, запаливши цигарки.

— Спасибі тобі за хліб-сіль, — мовив Іван. — Усе було так добре. Тільки незрозуміла вихватка твоєї гейші. Чого це вона раптом кинулася мені на шию? Якась дурість!

Мукудорі мовчав. Потім тихо, по-змовницькому мовив:

— Я хотів тобі, Іване, запропонувати одну річ...

— Запропонувати? Мені?

— Тобі, моєму давньому знайомому, — підтвердив Мукудорі.

Те, що почув моряк з уст цього "сумирного" японця, обурило і вразило в саме серце. Та й кого б воно залишило байдужим! Мукудорі пропонував, щоб Іван відстав від судна.

— Ти що, гад, з глузду з'їхав?! — пополотнів моряк.

— Не кричи так голосно, — урвав його японець.

— Та я не те що кричатиму — я розчавлю тебе, як слимака!

В очах гіда зблиснула ненависть. Ще мить тому тихий та привітний, він став, як звір, хижим і агресивним.

— Руки короткі, — прошипів. — Не розчавиш.

— Так, можливо, — зітхнув Затуливітер. — Бійки на чужому березі заводити не стану.

— От і добре, — мовби погодився Мукудорі і раптом із бокової кишені вихопив чорний паперовий конверт.

Розкривши його, витяг якісь фотографії.

— На, полюбуйся, — зловтішно мовив, простягуючи Затуливітру фото.

Іван побачив себе в обіймах гейші.

— Яка ж бо ти підступна сволота! — стиснув він кулаки. — Так ось для чого знадобилося частування!

— Я бачу, моя пропозиція тебе не зацікавила. Що ж, тим гірше для тебе, — перейшов на погрозу Мукудорі. — Сьогодні ж ці фотознімки будуть передані в газету. Ваш траулер не встигне вийти в море, як фото надрукують. У тебе вдома дізнаються, що ти робиш за кордоном, і по голівці не погладять.

— Мало вас, самураїв клятих, бито!

Іван поспішив на судно.

"СІНТОКУ-МАРУ"

Спадщина, яка неждано дісталася Мукудорі, зробила його заможним. Він одразу виріс в очах інших. Тепер до нього інакше й не зверталися, як Мукудорі-сан і навіть сенсей, цим самим засвідчуючи новоявленому можновладцю "щиру" повагу.

Кокікі пишався своїм вихованцем, потай заздрив такому раптовому звеличенню. Сподівався, що Мукудорі, як і обіцяв, візьме його до себе в долю, вклавши гроші в яку-небудь прибуткову справу.

А все ж, довідавшись, що з моряками радянського траулера в нього нічого не вийшло, розгнівався.

— Своєю солдафонською прямотою ти все зіпсував.

— Вибачте, — винувато відповів той.

Кокікі йому нагадав, що хоч Мукудорі й став грошовитим, проте це ще не означає, що він вільний од обов'язків.

— Ти син Ніппон, — повчально докинув. — Тому завжди повинен служити її державним інтересам.

Ці інтереси полягали в тому, щоб бути вірнопідданим своїм, домашнім політикам, хто не відмовився брязкати зброєю, а також заокеанським покровителям, під опікою яких вони опинилися.

— Бо тепер ми, Мукі, з ними зв'язані однією мотузкою, і їхнє веління для нас — закон.

Розпікаючи свого підлеглого за провину та наганяючи страху, коротун переслідував ще й особисту користь — полегшити доступ до Мукудоревих грошей.

— Пригадується, ти говорив, що збираєшся вкласти капітал у рибопромисел, — перевів він розмову на інше.

— Я й тепер про це не перестаю думати, — зізнався невдаха-гід.

— Ну, так що ж тебе стримує? Починай справу.

— А ви мене відпустите? — не сміло запитав.

— Ха! — розсміявся Кокікі, відчуваючи владу над цим заможним, але простакуватим хоккайдцем. — Куди тебе, скажи, відпускати? — запитав, переходячи на довірливий тон. — Про це ми, здається, вже говорили. Пам'ятай, Мукі: твої особисті інтереси нерозривні з державними.

Вони умовилися: Мукудорі почне свою діяльність рибопромисловця з того, що придбає невеличке судно.

— Покладися на мене. Я тобі допоможу, — пообіцяв на прощання Кокікі.

Підохочений ним, Мукудорі подався в порт.

У глухому закутку бухти, захищеній молом від моря, височіли мури абасірського доку, куди судна заводили на ремонт.

Мукудорі там уже бував. Він придивлявся до човнів, плекаючи намір стати власником одного з них. Бо хоч робота "перекладача" легка й прибуткова, одначе він не про таке мріяв. З діда-прадіда рибалка, не уявляв життя без моря. "До того ж, якщо ти в морі не простий рибалка, а власник корабля, сіндо, тоді й зовсім добре", — втішав себе райдужною надією.

Після війни ціна навіть на невеличкі човни-кавасакі була висока. Море для остров'янина, як степ для хлібороба, — вічний годувальник. І так само, як степовикові плуг та сівалка, остров'янину потрібні човен і сіті. Хто їх має, не помре з голоду.

Ось чому власники човнів на ту пору вважалися мало не багатіями. З одним із них, Аїхарою, теж колишнім вояком імператорської армії, в якого замість правиці висів порожній рукав, Мукудорі й повів розмову.

— Я чув, Аїхаро-сан, що ви збираєтесь продавати човен.

— Збираюся, — відповів безрукий судновласник, запрошуючи Мукудорі на борт.

— Гарне, — гладячи долонею зволожений поручень кавасакі, похвалив Мукудорі.

Знайомий доторк — корабельне дерево, пропахлі морем снасті теплою хвилею огорнули серце. Мукудорі пригадав свою давню рибальську молодість, незабутню, всесильну звабу моря.

— Похвала моєму човну справедлива, — погодився Аїхара. — Він таки красень. Але ж не для того ти завітав, щоб сипати компліменти.

Мукудорі відповів, що він давно мріє придбати судно.

Аїхара назвав ціну.

— Гаразд, — мовив Мукудорі. — Я завтра дам вам відповідь.

Він із порту подзвонив Кокікі.

— Не поспішай! — застеріг коротун.

Довідавшись, який човен обрав Мукудорі, сам пішов у док. А на другий день заявив:

— Готуй гроші! Посудина, Мукі, хоч і дорогувата, проте варта такої ціни.

Двощоглова, водотоннажністю понад шістдесят тонн шхуна "Сінтоку-мару" щойно повернулася з моря. Її збиралися заводити в док. Ось тут і нагодився покупець...

Від човна Аїхари довелось відмовитися. Мукудорі навіть не поцікавився, як Кокікі так швидко надибав шхуну. Та, зрештою, це й не мало значення.

Торговельний контракт із господарем "Сінтоку-мару" уклали через кілька днів.

Віднині Мукудорі — сіндо: шхуна перейшла у його власність. Кокікі, на правах пайщика, став її співвласником.

Невдовзі "Сінтоку-мару" поставили в док. Нагляд за ремонтом узяв на себе Кокікі.

— Я, Мукі, практичніший за тебе, — відверто заявив. — Та й треба ж колись виправдати твоє добре ставлення до мене.

Власне, на придбання шхуни Кокікі не затратив ні гроша, дарма що вважалося, ніби він рівноправний пайщик. За все заплатив Мукудорі, одержавши лише розписку, в якій зазначалося, що Кокікі на протязі кількох років сплатить борг.

Тому-то він і "старався"...

Ремонт почали пізньої осені. Вивести шхуну з доку передбачалося навесні. Та минуло й літо, а "Сінтоку-мару" досі ще стояла на стапелях.

Її переобладнували докорінно. За гроші, які пішли на ремонт, можна було б купити нову шхуну.

— Як же так вийшло? — дивувався Мукудорі, знову й знову фінансуючи цей невиправдано дорогий ремонт.

— Жодної ієни, Мукі, у власну кишеню я не поклав, — образився Кокікі.

У складений ним кошторис було внесено всі витрати. Однак Мукудорі вони не переконали.

— Я не розумію, навіщо було міняти двигуни, робити додаткове днище?

Кокікі загадково посміхнувся.

— Ми збираємося рибалити за сотні миль од рідного берега і ловити не дріб'язок, а велику рибу.

Було видно, що шхуна обладнується не для каботажного плавання. В цьому Мукудорі переконався, коли відвідав "Сінтоку-мару".

Від колишньої старої, побитої штормами посудини нічого не залишилося. Двигун поставили новий, із торпедного катера. Його придбали завдяки майору-американцю через відомство колишніх окупаційних військ. Він міг розвивати неабияку швидкість.

Такий двигун — недосяжна мрія рибалок, власників тихохідних шхун і човнів. Зовні непримітна "Сінтоку-мару" тепер мала потужне сталеве серце.

Ось тільки Мукудорі неабияк здивувало переобладнання всередині самої шхуни. Насамперед додаткове днище. В міждонні, під горішнім настилом, утворився місткий простір. Він був добре замаскований. Якби Кокікі не показав, Мукудорі й не помітив би.

— Це що — танк для прісної води? — поцікавився він.

— Можна використовувати і для води, — погодився коротун. — А ще краще — від стороннього ока ховати те, що нікому не треба показувати.

— Чи не збираємося ми біля російських берегів полювати на котиків?

Того дня в док прибув величезний "студебекер". З нього вивантажили контейнер. Крім сітей, Мукудорі побачив й інше — зовсім не риболовецьке знаряддя. Його перенесли в потаємне міждонння.

— Як бачиш, ходити доведеться в далеке плавання і рибалити з допомогою найновішої техніки.

— Але ж… — хотів було заперечити своєму пайщику Мукудорі.

— Ніякого "але"! — перебив Кокікі. — Риба рибою — на те ми й рибалки! — підморгнув він. — Та передусім…

До них підійшов один із докерів, що ремонтували шхуну, й Кокікі так і не доказав.

Ось для чого потрібна була ця докорінна переробка судна!

— Рибалки! — глузливо пробурмотів Мукудорі. — Нічого не скажеш, здійснилася мрія — я став рибопромисловцем. Ха, ха, — пирскнув він сміхом.

"Маріонетка з театру тіней", — подумав гірко.

Японські риболовецькі човни і шхуни обладнані гак, що людині на них майже немає місця.

Ходова рубка — схожа на ящик з-під краму, поставлений на горішній палубі сторчма; кубрик, у якому харчується команда, теж невеликий, з одним ілюмінатором угорі, крізь який ледь-ледь цідиться каламутне світло. Ніші, де сплять матроси, такі тісні, що в них можна хіба що просунутися повзком. Не поворухнутися й не випростатися.

Ті кубрики-домовини в кілька ярусів: рибалки сплять один над одним, відгороджені тонкою дерев'яною перетинкою. Лише каюта капітана трохи місткіша. В ній на присадкуватому триніжку стоїть невеличкий стіл, а на протилежному боці, під ребристою стіною, ліжко й уквітчаний галузками священного дерева сакакі вівтар, перед яким капітан щодня творить молитву. Він звертається до Компіра, бога й покровителя моряків, благає, щоб той змилостивився й послав штильову погоду.

Такою, правда, трохи місткішою, була й "Сінтоку-мару", щойно виведена із доку й припнута до пірса, навпроти вежі тамтешнього маяка.

Поки шхуну ремонтували, з її колишнього екіпажу не залишилося нікого: останнього матроса, Хатідзо, звільнили місяць тому.

— Люди, які вирушать на "Сінтоку-мару", — попереджав майор-американець, — повинні бути надійні. Ну, та про це, Кокікі-сан, ми подбаємо самі.

Почали укомплектовувати екіпаж. Першим на борту шхуни з'явився її новий капітан, Іомура Хасімото, — як лантух, натоптаний колишній унтер-офіцер транспортного судна, що курсувало між північними островами Курильського архіпелагу. Він теж попав у полон і згодом, як і Мукудорі, повернувся на батьківщину, в Абасірі.

Слідом за капітаном прибув боцман Кавагуті, тридцятилітній, трохи молодший за Хасімото підводник розгромленого імператорського флоту.

Зовні Хасімото й Кавагуті навдивовижу схожі між собою. І якби не високий зріст боцмана й відтяте ліве вухо, можна було б подумати, що вони близнюки.

Матроси, четверо, як на підбір, кремезних молодиків, прийшли напередодні відплиття. Неводи та необхідні для "риболовлі" речі вантажили не вони — інші.

Коли на другий день Мукудорі завітав на "Сінтоку-мару", неабияк здивувався, побачивши її екіпаж. Здивувався тому, що йому ще ніколи не доводилося стрічати таких похмурих, мовчазних і замкнутих людей. І хоч рибалки взагалі народ неговіркий, одначе ці перевершили всіх мовчунів.

Поки він, аж до вечора, був на судні, жоден із матросів не зронив ні слова. Йому ненароком здалося, що люди без язика або ж глухонімі.

— Гарну команду зібрав Кокікі! — вголос вилаявся.

Місце сіндо (господаря шхуни) на березі. Проте Мукудорі вирішив інакше — піти в море. На це він мав свої міркування.

ПРОБНИЙ РЕЙС

"Сінтоку-мару" на малих обертах відходила од пірса.

— Щасливого плавання! Та не гнівіть бога Компіра, — гукав навздогін Кокікі.

На шхуні тих слів уже не чули.

Як тільки вона знялася з якоря й опинилася серед бухти за прикриттям молу, налетів вітер. Навколо, мов крила наполоханих птахів, залопотіли хвилі. Палубу обсипало бризками. Здалося: їх хтось жбурляє й жбурляє знизу.

"Ось вона, знайома, давно забута стихія", — радісно подумав Мукудорі, відчувши на губах солоний присмак моря.

— Ноцуке[79] скута кригою, тому до весни в Охотське море краще не потикатися, хоч там і є багаті на рибу місця, — востаннє уточняючи маршрут шхуни, говорив Кокікі. — Отож, поки не нанесло криги і в Немуро, обігніть Суїсіо сіото[80] зі сходу й океаном пройдіть вподовж усього архіпелагу.

Власне, це був пробний вихід. Від того, на що здатна шхуна та як вестиме себе її екіпаж, залежатимуть наступні рейси.

Спочатку в плавання збирався й Кокікі, але потім передумав. Він доручив боцману Кавагуті те, що мав робити сам: наглядати за кожним із членів екіпажу — як вони себе вестимуть; стежити за роботою вимірювальної апаратури, непомітно поставленої в тісному між-донні.

Ні Мукудорі, ні Кавагуті не знали, що вони роблять одну й ту ж справу, служать спільному господарю.

— Придивляйся до нього, Каво, — наказував Кокікі. — Хоч наш сіндо людина надійна, одначе зайвий раз перевірити не завадить.

Те саме він говорив і Мукудорі, й капітану Хасімото. Перехресна, добре продумана перевірка: всі повинні стежити один за одним, не виказуючи себе.

Змагаючись із поривистим стрічним вітром, "Сінтоку-мару" прямувала на схід.

У протоці Гойоман, яка відділяє Хоккайдо від Малого Курильського пасма, йшли в непроглядному тумані.

Туман наповзав звідусюди, клубочився низько над водою. Сама вода, здавалося, кипить. То на рифах бурунився піднятий відпливною течією прибій.

У протоці на невеликих глибинах чорніли рифи. Між ними лежав звивистий фарватер, по якому пробиралася шхуна.

— Слава богу, минули, — з полегшенням зітхнув капітан, наказуючи стерновому, матросу Мікімурі, східний курс змінити на північний.

Матрос переклав стерно з дев'яноста на десять градусів, і відразу хвилі щосили вдарили у правий борт. "Сінтоку-мару" витримала їхню навалу. Пручаючись, мов неприборканий кінь, та рискаючи з боку в бік, вона нарешті вгомонилася й лягла на північний, генеральний курс.

Кокікі на прощання говорив:

— Тримайся, Хасімото-сан, якомога ближче до берега. Не бійтеся радянських територіальних вод. На крайній випадок, якщо затримають прикордонники, скажете: мовляв, збилися з курсу.

Але капітан поки що не наважувався порушувати кордону. "Сінтоку-мару" йшла в нейтральній зоні.

Берегів не було видно. Радіоприлади в потаємному міждонні, куди кілька разів на добу спускався боцман Кавагуті, не вловлювали ніяких" сигналів.

"Невже острови Чисімо-ретто після того, як їх відвоювали росіяни, стали безлюдними? Щось тут не те", — схилившись над пеленгаційною апаратурою, сушив він голову.

Та суходоли в океані — десь зовсім близько — мовчали й далі. І тоді Кавагуті піднявся на місток.

— Хасімото-сан, — звернувся до капітана. — У цих водах, де ми знаходимося, навпроти Сімусіру[81], неподалік від берега є банки, багаті на камбалу й навагу. Може, закинемо сіті?

— Звідки вам відомо про ті банки? — прозвучала в голосі Хасімото іронія. — Ви ж бо, здається, підводник, а не рибалка.

— Мені довелося бути й рибалкою, — спокійно відказав боцман. — А ще раніше, в бухті Такіура, на цьому-таки острові, розводили з батьком чорно-бурих лисиць.

— То це вони відкусили вам ліве вухо? — докинув Мукудорі, слухаючи розмову боцмана з капітаном.

Кавагуті промовчав, мовби глузування сіндо стосувалося не його. Потім озвався:

— Я все-таки пропоную почати лов...

— Що ж, так і зробимо, — глянувши на господаря шхуни, погодився капітан. — Ліво на борт! — наказав стерновому. — А ви, боцмане, готуйте сіті.

"Сінтоку-мару" звернула ліворуч. Вона перетнула невидиму лінію кордону між нейтральними й територіальними водами і попрямувала в бік острова.

Матроси з трюму дістали кошельковий невід. За якусь годину-другу все було напоготові.

Вдалині, оповиті молочно-білими хмарами, ніби з глибин океану, виткнулися гори. Їхнє пасмо, увінчане конічними сопками, починалося біля самого океану й губилося десь у піднебессі.

— Мікадзукі, — помітивши в просвітах між хмарами конус вершини, мовив Мікімура, матрос, що, звільнившись із вахти біля стерна, разом з іншими готував сіті.

— А ти не помиляєшся, Мікі? — перепитав його товариш на ймення Кіносіта. — По-моєму, то Уратомане.

— Ха! — вигукнув Мікімура. — Я тут прослужив чотири роки. На північно-східному березі, в бухті Буротон, знаходився дивізіон наших сторожових катерів. Не раз доводилося огинати острів. Отож добре знаю тутешню місцевість.

Розстеливши на кормовій палубі риболовецькі снасті, матроси чекали команди, щоб спустити їх у воду.

Знічев'я перемовлялися між собою.

— Безумець, куди він повернув! — кивком голови показуючи на ходову рубку, в якій за стерном стояв його товариш Санкіті, обурився матрос Міяма.

— Хіба ти не бачиш — куди? — перепитав Кіносіта. — На схід, ближче до острова.

— Але ж Сімусіру давно не наш, — уточнив Міяма. — Невже капітан і сіндо хочуть, щоб ми потрапили в руки до росіян?

Піднімаючись із трюму, боцман випадково почув ті слова. Втім, промовчав, у розмову не втрутився.

"Он який він, тихоня Міяма! — осудливо подумав. — Доведеться взяти під контроль".

— А мені все одно де плавати — в чужих чи своїх водах, — озвався Мікімура. — Аби ловилася риба.

Його, колишнього військового моряка, який скуштував полону і згодом плавав на кавасакі, що не раз вторгалася в чужі води й затримувалась радянськими прикордонниками, видно, ніщо не навчило. Бо коли Кокікі запропонував перейти на "Сінтоку-мару", натякнувши про справжню мету рейсів, Мікімура, якого завжди вабили авантюри, не вагаючись, погодився.

— Все-таки капітан ризикує, так близько підходячи до острова, — підтримав Міяму Кіносіта.

— Ну, досить! — не втримався боцман, обриваючи розмову на півслові. — Побачимо, чи ви такі ж мастаки працювати, як і базікати.

Матроси примовкли.

Через кілька хвилин почувся голос капітана:

— Підготуватися!

"Сінтоку-мару" розвернулася й стишила хід. Сіті повільно поповзли у воду.

Тепер, коли до берега лишилося не більше десяти миль, шхуна з неводом за кормою лягла на зворотний курс.

Капітан наказав стерновому тримати прямо на схід. Сам із Мукудорі тим часом спустився на палубу.

Боцмана там не було. Коли сіті повністю витравили, Кавагуті подався вниз. Повзком пробрався в тісне закуття, до апаратури.

Натиснув на кнопку, вмикаючи передавач.

Пискливо задріботіли звуки. І тієї ж миті на шкалі апарата, що стояв поряд, спалахнули іскристі вогники. На м'ясистому обличчі боцмана розпливлася посмішка.

— Все йде, як і задумано, — вдоволено облизав губи.

Те, що він збирався робити, — заздалегідь підготовлена "гра". На послані з "Сінтоку-мару" імпульси повинні були озватися берегові радіослужби. На це й розраховував Кавагуті.

І радіостанції "заговорили": шхуна-порушник спровокувала їхній вихід в ефір.

Тепер боцману треба було ті сигнали запеленгувати. Він схилився над апаратурою.

Десь із-за сталевих перетинок долинув гул машини. На роботі пеленгаторів він не позначився.

"Аби тільки довше пройти таким же ходом, — майнула думка. — Та щоб капітан, чого доброго, не наказав заздалегідь вибирати сіті. Бо тоді мені треба піднятися на палубу".

По тому, як шхуна, силкуючись, долала милі, боцман зрозумів, що в неводі повно риби. Хід через це стишувався і пригальмовувався.

— Боцмане, де ви? — почулося згори. Капітан гукав, барабанячи кулаками в сталевий глухар люка, за яким причаївся Кавагуті.

— Негайно йдіть на палубу!

Здається, він недовго пробув у міждонні. Та все ж, коли піднявся нагору, волохаті сутінки вже сповили виднокіл.

На тлі вечорового неба, з якого вітер вимів хмари, вирізьбилося пасмо гір — схожі на зуби акули конуси вулканів.

— Догралися! — сердито кинув капітан. — Рубати кінці! — наказав. — Сітей все одно не врятувати.

Кавагуті, глянувши в далеч, усе зрозумів: від острова відійшов катер, прямуючи до шхуни.

Капітан "Сінтоку-мару" мав рацію: зараз треба дбати не про сіті, а про те, щоб уникнути погоні.

Почувши команду "Рубати кінці!", матроси взялися за сокири. Під дужими вдарами тугі манільські канати обірвалися. Сповнені рибою сіті поглинула безодня.

— А тепер — навтіки!

Матрос Міяма, що водночас був і мотористом, зрозумів ті слова: він жбурнув сокиру, відчиняючи важкі вхідні двері до машинного відділення.

— Витисни з неї, Міямо-сан, усе, що можна, — улесливо й прохально звернувся до нього капітан.

Машина запрацювала на повних обертах. Шхуну мовби хто сіпонув і потяг за собою. Вона мчала, немов на крилах, лишаючи за кормою бурунистий слід.

Відстань між "Сінтоку-мару" й катером, який її наздоганяв, дедалі більшала. На сигнальні ракети, випущені прикордонниками, японці не звертали уваги.

Згустилася темрява, наповз туман. Скориставшись цим, "Сінтоку-мару" уникла погоні. Вона ніби перетворилася на невидимку, розтанувши в пітьмі океану.

У ТУМАНІ

Біля Курил було морозно. Узявши розгін на узбережжі азіатського материка, куди восени з безмежних просторів Сибіру стікаються холодні повітряні струмені, й перетнувши неспокійне Охотське море, північно-західні вітри принесли липку, дошкульну сирість.

Чим далі "Сінтоку-мару" відходила від островів, ставало тепліше. Над водою, наповзаючи звідусюди, ще густіше заклубочився туман. І десь на стикові холоду й тепла раптом повалив сніг.

Він сипався й сипався без упину, нависав над шхуною суцільною стіною. Волохатий саван сповив щогли, плетиво снастей між ними. В

сірій каламуті око не вловлювало жодної ознаки реального світу — на відстані витягнутої руки вже панував морок.

У темному череві корабля, по вузьких, притиснутих настилом низької палуби коридорах, мов тіні, сновигали люди. І ті, хто був зверху, в ходовій рубці, залитій тьмяним світлом, що сочилося з екранів навігаційних приладів, теж здавалися примарами.

Корабель мерців та й годі!

Виряджаючи шхуну в рейс, Кокікі й янкі-"благодійники" з підрозділу секретної служби подбали про її екіпіровку[82]. Насамперед вони забезпечили "рибалок" пальним. Його взяли з таким розрахунком, щоб можна було пройти від Хоккайдо вподовж Курильського архіпелагу до Шумшу і навіть далі, а потім вернутися назад.

Отож пального лишалося чимало. Матрос-моторист Міяма за наказом капітана не збавляв обертів двигуна, справді-таки витискуючи з нього все, на що він був здатний.

Серед крутих, пагористих хвиль шхуна від днища до клотика[83] тряслася, немов у лихоманці. Вона йшла тепер уже в нейтральних водах, кудись далі й далі на схід.

Довкруг, на тисячі миль, розкинувся пустельний океан.

— Тихий хід! — схилившись над перемовною трубою, прокладеною з ходової рубки в машинне відділення, гукнув капітан.

Міяма натиснув на важіль — "Сінтоку-мару" стишила хід, рухаючись за інерцією.

Разом із боцманом Кавагуті Мукудорі щойно піднявся на місток. Він чув, як капітан давав розпорядження мотористу. Йому чомусь стало весело, і він сказав:

— Правду мовиться, що злодій спить лише вдень.

— Ха! — озвався капітан, зрозумівши глузливий натяк на свою адресу. — Можливо, й так. Та якби не туман і не сніговиця, хтозна, чим би все скінчилося. Ви ж бо, сіндо, самі бачили, що сторожовий катер нас переслідував.

— Бачив, Хасімото-сан, — погодився Мукудорі. — А тому за все вам спасибі! Хоч і ганебно, проте врятувалися.

— Ганьбою гатки не гатити, — зауважив боцман.

Він, мабуть, більш за всіх був розчарований, злився, що все так склалося і йому, Кавагуті, не вдалося до кінця довести дорученої справи — виявити й запеленгувати берегові радіоточки на Сімуширі. Втім, не моргнувши оком, удав, що радий.

— От тільки невода шкода, — прицмокнув язиком. — Господарю шхуни зайві витрати, — зиркнув він на Мукудорі.

У куточках губ майнула хитра посмішка, на вилицюватому обличчі, мов брижі, врізнобіч побігли дрібні зморшки. А єдине, схоже на стулку морського гребінця, вухо хитнулося й войовниче настовбурчилося.

"Неначе ріг носорога", — подумав Мукудорі і, не стримавшись, пирснув сміхом.

Вголос же мовив:

— І рибалили й тікали ми хвацько. У страха, кажуть, великі очі. Яке наше місцезнаходження? — перевів він розмову на інше.

Капітан назвав приблизні координати. Приблизні тому, що обсервації через туман і сніг, які заступили небо, не робили.

А все ж і приблизне місцезнаходження шхуни — далеко від берега, десь серед океану.

— Ого! — здивувався Мукудорі. — Ми так прудко накивали п'ятками, ніби за нами гналася сотня тигрів. Чого доброго, паніка може закинути аж на Гавайї.

— Тора! Тора! Тора![84] — відбиваючи в повітрі такт рукою, заторохтів боцман. І зловтішно додав: — Після Перл-Харбора там нам робити нічого. Пілоти славного Нагумо постаралися.

В кінці листопада тисяча дев'ятсот сорок першого року кораблі авіаносного з'єднання під командуванням віце-адмірала Тюїті Нагумо разом із велетенським флагманським авіаносцем "Акагі" непомітно залишили Хіттікапську бухту на Хоккайдо й попрямували в океан. Трохи більше ніж через тиждень з їхніх палуб піднялися навантажені бомбами й торпедами літаки. Лігши на давно намічений східний курс, зненацька з'явилися над гавайським островом Оаху, де була основна база американського військово-морського флоту на Тихому океані.

Піратський напад завдав їй нищівного удару. В бухті Перл-Харбор не вціліло жодного корабля. Руйнація, численні жертви…

— Цим пишатися не можна, — почувши про Гавайї, заперечив капітан.

— З яких це пір ви стали пацифістом?[85] — визвірився Кавагуті.

Боцману була відома біографія Іомури Хасімото. Він знав, що той під час війни служив офіцером в імператорському флоті, не раз полював на радянські торговельні судна. Коли торпедували пароплав "Об", Хасімото знаходився на борту одного з есмінців, які, перетнувши протоку Лаперуза, супроводжували караван японських транспортних суден[86].

"Пишатися не можна! — потай перекривив він капітана. — Чути подібне з уст колишнього офіцера — ганьба, — зло подумав. — Правда, вони, хоккайдці, всі такі: дух відданості мікадо[87] в їхніх серцях ніколи й не ночував. Відомо, що відразу по війні хоккайдці виступили з вимогою проголосити незалежність острова. До такого додуматися!" — просичав Кавагуті, що неабияк пишався своїм походженням не з якоїсь там провінційної глушини, а з самого Хонсю, острівного осереддя колись могутньої імперії.

— Звідтоді, боцмане, я заперечую війну, — суворо глянув на нього капітан, — як з'ясувалося, що нам морочили голову.

— Хто ж це вас так дурив? — єхидно запитав Кавагуті.

— Та всі, добродію! — теж уїдливо відказав Хасімото. — Насамперед ті, хто вважає; що життя інших не варте й мізерної сени[88], бо воно, мовляв, свічка на вітрі.

— Я бачу, російський полон зробив із вас червоного.

Він із прикрістю подумав: "Таке-то показав пробний рейс! Мало залишилося справді відданих духу Великої Японії, Ямато-дамасії. Ось тобі й мрія про вісім кутків світу під одним дахом! З такими, як мої "брати" по плавбі, її не здійснити. Що вже казати про матросів, якщо сам капітан — відступник".

І боцман вирішив: як тільки шхуна причалить в Абасірі, негайно про все доповість Кокікі.

— Панове! — озвався Мукудорі. — Ми зібралися не для політичного диспуту. Наказуйте, Хасімото-сан, повертати до берега. Годі блукати наосліп.

"Бевзь, новоспечений багатій! — в думках вилаявся Кавагуті. — Замість того, щоб заступитися й поставити цього переродженця на місце, він, бач, заговорив про політичний диспут. Сумнівний фрукт. До речі, теж хоккайдець, годованець бурого ведмедя"[89].

"Сінтоку-мару", натикаючись на хвилі, які щосили гатили в лівий борт, описала пологу циркуляцію[90] й лягла на західний курс.

Це була дорога додому.

Санкіті, рідний племінник капітана, наймолодший серед матросів, обличчям і станом схожий на вродливу дівчину, вранці змінив вахтового Мікімуру коло стерна.

— Довго ніжишся в ліжку, — невдоволено пробурмотів Мікімура. — Дядечко все пробачає. Скільки на твоєму золотому? — щоб таки довести свою правоту, насмішкувато запитав.

— Рівно восьма.

— Викинь в океан та протри очі! Зараз уже чверть на дев'яту, — показав він на лобову перетинку, де відсвічував фосфором циферблат суднового годинника.

— Не злися, Мікі, — примирливо мовив Санкіті. — Я ж недавно стояв за тебе зайву годину.

Нічого не відповівши, підвахтовий, сердито гупаючи на сходинках дерев'яними черевиками гета, почвалав униз. Туди невдовзі спустилися й Мукудорі та боцман.

У рубці залишилися капітан і він, Санкіті.

— Ти так змарнів, хлопче, — помітивши блідість на його обличчі, співчутливо відзначив Хасімото.

— Я злякався, сенсей, — відверто зізнався племінник. — Що б із нами сталося, дядечку, якби прикордонники наздогнали? Вони б нас розтерзали…

Капітан мовчав. Потім озвався:

— Мене ж не розтерзали. А я в полоні провів не один рік. Росіяни великодушні, — пояснив. — Хоч, правда, не терплять кривди.

— А хіба це гоже — лізти в чужу зону?

— Звичайно, ні, — погодився Хасімото. — Тим паче, що ми сусіди, здавна в одних і тих же водах рибалимо. Море ж для рибалок — спільний дім. Ось тільки така наша, хоккайдців, доля — рідний острів знову перетворюється на військовий плацдарм. Знову пахне порохом, і першими під удар, як уже не раз бувало, підставлять нас. Що не кажи, хлопче, а з сусідами краще жити через стіну, ніж двері в двері. Ще краще — через дорогу, — афористично вирік він.

Полон Хасімото дечого навчив, насамперед вивітрив із голови самурайську войовничість, той "нездоланний", шовіністичний дух Ямато-дамасія, який вкорінився в серцях багатьох.

Після воєнної катастрофи імператорської Японії до її солдатів прийшло гірке похмілля й здоровий глузд. Правда, не до таких закоренілих солдафонів, як боцман Кавагуті. Та й Хасімото не відмовився б, щоб Японія знову стала незламною. Але… але брязкати самурайським мечем він не бажав — надто трагічно скінчилося недавнє брязкання. Спочатку Хасімото поранило, потім він попав у полон; сім'я

його —. дружина й двоє дітей — загинула під руїнами будинку, коли на Абасірі налетіла американська авіація.

На "Сінтоку-мару" він пішов, щоб трохи заробити грошей. Йому обіцяли добру платню, натякнули, що сума цілком залежатиме від виконання його "навігаторських" обов'язків. Проте справжньої мети рейсів, у які вирушала шхуна, не пояснили. Про них знали лише Мукудорі та довірений Кокікі боцман Кавагуті.

"Екіпаж чудернацький, — похмуро думав Хасімото, роблячи на карті прокладку курсу. — Збіговисько якихось озлоблених мовчунів. Та й сам я не капітан, а іграшка, якою може бавитися навіть цей кретин Кавагуті".

— Президент риболовецької кампанії, в якій ви служили, рекомендував вас як здібного капітана, — згадав Хасімото слова Кокікі. — Проте — забудьте про самолюбство! — іноді вам, Хасімото-сан, доведеться слухатися сіндо й боцмана.

Ось так! Капітан, повноправний господар судна в плаванні, як те водиться споконвіку, раптом повинен виконувати волю боцмана. Воістину, все пішло шиворіт-навиворіт.

— Хасімото-сан! — заволав упередзорячий. — Ліворуч тридцять — проблисковий огонь.

— Бачу, Кіносіті, — відказав капітан. — То маяк на мисі Сіретоко. Отже, ми майже вдома.

Вранці шхуна пришвартувалася біля рідного причалу.

"ЯПОНІЇ ПОТРІБНА РИБА..."

— Що ж, на перший раз досить і цього, — розглядаючи в монокуляр проектора звивисту, покраплену мерехтливими цятками стрічку,

відзначив сержант-дешифрувальник, якому дали зроблений боцманом радіоперехват.

— Є щось путнє, Гаррі? — запитав такий же, як і сержант, здоровань, що сидів за сусіднім столом перед тумбою обчислювального апарата.

— Ні, Майкле, — не відриваючи погляду від стрічки, мовив дешифрувальник. — Звичайні портові радіосигнали. Очевидно, з бухт Такіура й Накатомарі[91], — додав.

— Росіян так просто не спровокуєш, не викличеш в ефір радіостанцій, які нас цікавлять, — відповів той, кого звали Майклом.

— Ти маєш рацію, — докинув сержант. — Не такі вони простодушні, як дехто вважає. Але ж шхуна спеціально ходила в рейс, на її спорядження затрачена не одна тисяча доларів. А ми, американці, люди ділові: вкладений капітал повинен приносити гендель. Ото майор Сміт і хоче козирнути перед начальством, поспішає дати звіт про "блискучі" результати підлеглої йому шхуни.

— Пнеться в генерали, — саркастично зауважив Майкл.

— Атож, — погодився Гаррі. — Бо затія з "Сінтоку-мару" — справа його рук. Він за неї відповідає.

Розмова відбувалася в кімнаті на другому поверсі того особняка, в якому був кабінет Кокікі. Йшлося про майора, з яким Мукудорі познайомився ще під час свого першого візиту в Абасірі. Виявляється, Сміт, людина-невидимка, й диригував "рибалками" "Сінтоку-мару".

Перш ніж викликати до себе сіндо, господаря шхуни, Кокікі зустрівся й бесідував із боцманом та капітаном.

— Нарікань на екіпаж у мене немає, — заявив Хасімото. — Всі на своїх місцях. Особливо боцман, — покрививши душею чи, може, глузливо, підсипав він похвалу на адресу Кавагуті.

— Ну, а що ви скажете про матроса-моториста Міяму?

— Він зарекомендував себе щонайкраще, — не здогадуючись, що боцман уже доповів про настрої Міями, відказав капітан.

— Дивіться, Хасімото-сан, — попередив Кокікі. — Вам із ним плавати. Люди, самі розумієте, повинні бути надійними.

"Он він куди хилить!" — збагнув Хасімото натяк.

А Кокікі вів далі:

— Судячи з ваших слів, пробний рейс показав, що екіпаж здатний за будь-яких умов ловити рибу. Ха-ха! — зайшовся він сміхом. — Ось тільки не треба було так лякатися. Бо втеча від Сімусіру далеко в океан нічим не виправдана.

— Але ж вони за нами гналися і вже майже наступали на п'ятки, — почав виправдуватися капітан.

— Нехай би гналися, — спокійно відповів Кокікі. — Звичайно, це добре, що гонки показали, на що здатна "Сінтоку-мару". Двигун у неї справді могутній. Але...

Зрозумівши, що в розмові зайшов далеко і ледь не виказав того, про що не повинен знати навіть капітан, Кокікі змовк.

Втеча від патрульного катера його тішила, але й засмутила. І Кокікі й майор Сміт насамперед турбувалися, чи добре замасковано міждонння з розміщеною в ньому апаратурою.

"Телепень цей Хасімото! — в думках вилаявся Кокікі. — Нехай би прикордонники піднялися на борт. Їм можна було б пояснити, що шхуна збилася з курсу й випадково зайшла в радянські територіальні води. Конфлікт таким чином уладнали б, і водночас стало б ясно — адже прикордонники обов'язково обшукали б порушницю, — чи надійно сховано радіовимірювальне причандалля. Перед наступними, відповідальними рейсами це неабищо".

— Хіба вас Кавагуті не попереджав, що треба було спробувати потрапити до рук червоних? — запитав він капітана.

— Боцман сказав уже тоді, коли ми тікали.

— Необачний, — розвів руками Кокікі. — Це його помилка. Ну, та на майбутнє, гадаю, таке не повториться. Ви, Хасімото-сан, повинні діяти з ним заодно. Вважайте, що Кавагуті на борту судна — це я.

— Гаразд, — "погодився" капітан, засовуючи до кишені винагороду — пачку новесеньких асигнацій.

Того дня Мукудорі теж перепало на горіхи.

— Як же так? — дивувався Кокікі, бесідуючи зі своїм компаньйоном. — Ти — господар шхуни, а в тебе під носом діється казна-що: зопалу рубають кінці, цілу ніч, транжирячи дорогоцінне пальне, шхуна тікає світ за очі.

— Я вам щиро вдячний за піклування про шхуну й про те, що ви занепокоєні збитками, яких завдав мені рейс, — в низькім поклоні схилив голову Мукудорі.

— Не треба іронізувати, — поклав Кокікі йому руку на плече. — У нас з тобою спільні інтереси. Про збитки не турбуйся: заокеанські друзі їх відшкодують. Уже дано розпорядження доставити новий невід та запаси пального. Отож збирайся, Мукі, в рейс.

— Мені важко, Кокікі-сан, — раптом випалив Мукудорі, — порозумітися з боцманом. Він поводить себе зверхньо, як, до речі, й один із матросів.

— Хто саме? — перепитав Кокікі.

— Стерновий Мікімура.

Запало мовчання. Потім Кокікі неквапно мовив:

— Бачиш, друже, перед пробним рейсом ми, здається, домовлялися, що деякі обов'язки візьме на себе Кавагуті. Повір, це не моя примха. А Мікімура… Мікімура, — завагався він, не знаючи, що відповісти, — першокласний моряк. Я не розумію, чого ти проти нього так настроєний.

— Він — нахаба, — наполіг на своєму Мукудорі.

— Не присікуйся до чесної людини і затям, що чим сильніша любов, тим сильніша й ненависть, — перевів Кокікі все на жарт.

Так Мукудорі нічого й не домігся: і Кавагуті, й Мікімура залишилися на шхуні. Щоправда, неблагонадійних матросів — Міяму й Кіносіті — теж до особливого розпорядження не чіпали.

— Дамо їм останній шанс збагнути, що Японія була і є великою! — піднесено заявив Кокікі.

Шхуна в Абасірі простояла довго. Сьогодні, напередодні відплиття Кокікі, капітан, сіндо й боцман востаннє уточняли її маршрут.

— Ви підете на путину разом із кількома дрібними човнами-кавасакі, — випроставшись над кріслом, повідомив Кокікі. — Район лову — ось тут, — тицьнув пальцем на карту з позначками Курильських островів. — Біля Сімусіру, як показав попередній рейс, риба не ловиться, — хитро підморгнув він. — А тому попрямуєте вище — до Харумукотану й Парамусіро то[92]. Місця там рибні. Отож на вас чекає багатий улов. Кому з присутніх доводилося бувати на тих островах? — запитав.

Капітан змовчав, хоч і плавав там не раз. А боцман відразу озвався:

— На Харумукотані, біля мису Суноями, там, де чорніють рештки айнського селища, одного разу наш сторожовик мало не загинув. Надто стрімливі течії, — додав він.

— Так, біля тамтешнього узбережжя течії, як і сулої[93], небезпечні, — знаюче мовив Кокікі. — Особливо це стосується крайнього південного мису Кудзіреїсі. Будьте обережні, Хасімото-сан, — звернувся він до капітана. Той на знак згоди кивнув головою.

— Синоптики, даючи довготривалий прогноз, запевнили, що умови для риболовлі сприятливі, — повідомив Кокікі. — Путину почніть біля Харумукотану. Крім човнів-кавасакі, туди вирушить ще кілька таких, як і "Сінтоку-мару", шхун. Ви од них не відставайте — в каламутній воді риба ловиться легше, — вирік він. — Але зрештою вам доведеться діяти наодинці.

Кокікі оголосив вироблений разом із майором Смітом маршрут для шхуни. Він повинен був пролягти вподовж острова Парамушир, з боку океану. Ліцензію на лов риби в радянській двохсотмильній економічній зоні японці отримали для кількох суден, в тому числі для "Сінтоку-мару", напередодні.

— Спробуйте, Хасімото-сан, якомога ближче підійти до берега. Риби там сила-силенна. Колись на тамтешньому мисі Томарі стояла наша радіостанція. Цікаво, чи й зараз вона є? — удаючи простака, мовив Кокікі. — Ну, та це між іншим. Головне, щоб був багатий улов. І пам'ятайте: води коло того мису небезпечні для судноплавства — скелі, острівець Камоме, а далі на північ, поблизу бухти Отомає — рифи. Ну, з богом! Японії потрібна риба, — додав він.

Коли всі піднялися, виходячи з кабінету, Кокікі звернувся до боцмана:

— Затримайтесь на хвилинку.

Настанови, які він дав, стосувалися справжньої мети плавання "Сінтоку-мару" біля північних Курил.

ПУТИНА

Прислів'я мовить: погана риба трапляється в кожному косяку. Отак і в тих, хто її ловить. Справжні трударі вирушають на чесну працю, жалюгідні нікчеми ганяються за сумнівною поживою.

Коли настає путина, над морем яскравіють огні, безліч вогнів, — ніби там, далеко від берега, де зібралися човни, рантом виростає казкове місто.

Серед того плавучого скопища загубилася нині й "Сінтоку-мару".

З Абасірі йшли разом, на невеликій відстані один від одного.

За флагмана був благенький човен-кавасакі. Він по самі борти низько сидів у воді, і люди на ньому, здавалося, ступають поверхнею моря.

Плямисте вітрило, з багряною кулею сонця посередині, нагадувало хвіст химери. Позаду, менш ніж за милю від правофлангового, бурунило слід кілька малотоннажних шхун.

Стрій замикав великий морозильний траулер.

Прилаштувавшись до кільватерної колони, "Сінтоку-мару" перевальцем простувала на північ.

Матроси майже не залишали палуби: під наглядом боцмана лагодили сіті, готували тару — довгі плетені кошики — для соління риби.

Мукудорі увесь час: був пригнічений, так ніби не міг вибратися з відомої лише йому безвиході.

Ішли океаном. Курильські острови лежали ліворуч, сповиті туманом.

Кавагуті, ненароком згадавши бога Компіра, покровителя моряків, вилаявся:

— Прокляття! Минули стільки суходолів і нічого не запеленгували.

Бо шлях риболовецької армади пролягав у нейтральних водах. А йому, затятому, хотілося ближче до берега — знову спровокувати острівні радіослужби.

Поки добиралися до Парамуширу, він кілька разів спускався в міждонння. Увімкнувши розміщену там апаратуру, намагався "вивудити" з ефіру що-небудь, варте уваги. Та на "гачок" ніщо не клювало. Берег мовчав, хоч ефір і був сповнений лементом. То між собою перемовлялися судна, які теж поспішали на лов.

Диктор Мамура з Саппоро[94] тоненьким голоском передавала прогноз погоди. Потім почалася музична програма.

Слухаючи пісні, що їх під акомпанемент цудзумі й сямісену[95] виконувала популярна співачка, Кавагуті з гіркотою подумав: він приречений невідь-скільки поневірятися в морі. А як було б добре сидіти зараз у затишному барі або сусії[96] й посмоктувати прохолодний коктейль чи духмяний чай!

Він часто відвідував один із таких ресторанів на березі Абасірігави. Там-таки йому і сяйнув задум — стати власником сусії. З тих пір безперестанку сушив голову над тим, де взяти грошей та як розбагатіти. Пропозиція Кокікі — вирушити в рейси на "Сінтоку-мару" — наближала колишнього самурая до омріяного.

Ось чому Кавагуті в морі, виконує (звичайно, за добру платню) доручення "державної" ваги.

Власне, заради наживи в рейс пішла більшість. Виняток хіба що матрос-моторист Міяма, людина, зневірена в справедливості на землі, ну та ще молодий Санкіті, якого дядько-капітан узяв, щоб той "скуштував" водохрещення: племінник недавно вступив в життя.Із сіндо боцман нарешті порозумівся: Кокікі радив не злити Мукудорі.

— Затям, що він господар шхуни. До того ж ви робите спільну справу. Нічого й гризтися.

— Гаразд, сенсей, — пообіцяв Кавагуті. Він першим поступився своїм самолюбством.

На другий день після виходу з Абасірі підійшов до Мукудорі.

— Вибачте, — винувато мовив. — Не знаю, що зі мною й сталося — я був такий зухвалий. Покладаюся на вашу великодушність.

Звідтоді, використовуючи щонайменшу нагоду, старався засвідчити Мукудорі свою повагу. Всі помічали це підлабузництво, але мовчали. Лише Міяма не стримався. Піднімаючись якось із кочегарки на палубу й побачивши, як Кавагуті запобігливо схиляється перед сіндо, привселюдно кинув:

— Блюдолиз!

Боцман удав, що не почув. Проте пізніше, коли всі вони опиняться в скруті, він пригадає йому цю образу — ціною життя заплатить за неї чесний японець.

До Парамуширу, в район лову, підійшли вранці. Сонце щойно виткнулося з океану. Воно хлюпнуло довкруг вогненну повінь. Сніг по схилах та на вершинах гір заіскрився. Незаймана білизна всотувала й сліпила зір.

Гори завжди скрадають відстань. І хоч зараз вони були далеко, а здавалося — поряд: одна за одною врізалися в синяву неба, витягнувшись по лінії острівного видноколу.

Влітку там зеленіє трава, туляться притиснуті вітрами до кам'яного грунту чагарі шикші, золотистого рододендрона, кедрівника й верещатника. В долинах — зарості вербняка та вільхи, на луках — різнотрав'я: гінка, лапата какалія, камчатський шеломайник, інші злаки.

Зараз усе те було покрите сніговою пеленою.

На траверзі мису, яким із південного сходу закінчується острів, човни застопорили хід машин, лягли в дрейф майже на лінії, що ділила океан на територіальні й міжнародні води.

Пташині острови — кілька надводних скель у торочці рифів та острівці-пуп'янки Бакланний. Дві Гагари, Базарний — бовваніли вдалині.

— Торісіма, — зітхнув Кавагуті, розглядаючи скелі в океані.

— Помиляєтесь, шановний, — уїдливо зауважив капітан.

Торісімою японці звали Пташині острови, які підступають до Парамуширу з півночі, біля Другої Курильської протоки. Про це й сказав своєму зарозумілому боцману капітан Хасімото.

— Хай![97] — піймавши облизня, спохмурнів Кавагуті. — Ви, як завжди, маєте рацію, — огризнувся, і його єдине вухо на видовженій голові, настовбурчившись, налилося кров'ю.

Йому було досадно знати, що він тут більше не господар, не владний ходити по острівних суходолах, у гирлах річок, як заманеться, ловити красну рибу, нищити каланів, інших дорогоцінних хутряних звірів.

"Сімусіру… бухта Такіура, де я з батьком мав безліч лисиць… У-ух!" — від безсилої люті заскреготав зубами.

Колишній вояка, як і інші, такі самі вірнопіддані імператора, з ганьбою вигнані з чужих земель, він, можливо б, і заспокоївся, зрозумів би, що північного ведмедя, тобто росіян, гнівити не можна. Безумство лізти не в свій барліг, де неодмінно дадуть по пиці. Але ж домашні політики, забувши гіркий урок і випробування, крізь яке пройшла Японія, підохочували самурайські пристрасті.

Хоккайдо вони перетворюють на бастіон від радянської "загрози"; проголошено й "день північних територій": лізьте, мовляв, на чужі землі!

За конституцією, Японія не має права тримати армію. Проте "сили самооборони", лави яких дедалі зростають, — та ж таки армія, оснащена новітньою зброєю. Вояків інструктують американські "радники".

Бідним хоккайдцям — марубі[98] ця небезпечна гра, це зазіхання на чужі території ні до чого. Їх годує мирне море, і вони знають, що в тому морі і японці, й росіяни — друзі.

Не раз японських рибалок рятували радянські люди. То багатії, марукін, хто наживається на чварах і горі, вигадують неіснуючу "червону" загрозу, силкуються зробити Хоккайдо військово-стратегічним плацдармом для нападу.

Що таке війна, забули не всі японці. Але ж де в кого таки відібрало пам'ять й затьмарило розум...

На бурунистих хвилях, піднятих відпливною течією, що плинула від острова в океан, неподалік від риболовецьких човнів і шхун раптом закучерявилися піняві гребінці.

Коли отак "закипає" вода, значить, риба гуляє. І човни помчали на те місце. Але косяка не уздріли. Хвилі й хвилі — більше нічого.

— Стик течії і проти течії, — розглядаючи буруни, зауважив капітан "Сінтоку-мару". — Схоже, що ми даремно добиралися до Парамуширу: сайра нас обхитрила.

Ця риба — "живе срібло" — влітку скопичується біля Курильських островів і в Японському морі. Та настають холоди, і вона мандрує на південь. Основний район лову тоді — води коло Хонсю й Хоккайдо.

Нинішня осінь надійшла рано. Сніг випав навіть на південних островах архіпелагу, з півночі повіяли холодні вітри. Прогнози синоптиків про сприятливу погоду не підтвердилися.

Таке трапляється не вперше: рибальське щастя мінливе. Отож не ждати, поки воно їх знайде, — треба шукати самим. І човни подалися

східніше, в океан. Інші, серед яких була й "Сінтоку-мару", снували недалеко від Курил.

Через кілька днів після невдалого лову з морозильного траулера, що теж залишився навпроти Пташиних островів, просигналили: "Від норд-осту помічено великий косяк".

— Слава богу, діждалися, — потираючи руки, вдоволено мовив Хасімото. — Накажіть, боцмане, матросам — нехай підготуються.

— Слухаюсь, сенсей.

Всі вже й так стояли на палубі.

Сонце зайшло, і вода відразу потемніла, стала чорнильно-густою. Було видно, як по ній з далини рухається якась пінява смуга. Вона то довшала, то знову сходилася, "малюючи" на поверхні океану чудернацькі зигзаги.

Обабіч бортів "Сінтоку-мару" — тички з бамбука. На них угорі люстри голубих електроламп. До правого борту прикріплено червоний ліхтар, а на ходовій рубці стоїть потужний прожектор, яким у пітьмі намацують косяк.

Сайра — довірлива риба. Її, як і метеликів, вабить світло.

— Ви чуєте? — звернувся до боцмана матрос Мікімура, щойно звільнившись із ходової вахти.

— Чую.

У темряві, за кормою, ніби набігли хвилі, пролунало хлюпотіння.

— Давай, Мікімуро! — наказав боцман.

Матрос кинувся до правого борту. Туди поспішили й Санкіті та Кіносіта — всі, крім Міями, який порався в машинному відділенні, біля двигуна.

Вони гуртом ще раз перевірили, чи добре занурилася недавно спущена підвісна сіть. Кінці, які утримували її, натяглися. Отже, сіть пішла глибоко.

Яскраво спалахнули лампи, висунуті за борт на довгих бамбучинах. У воді, пронизаній світлом, зблиснула сайра.

Спочатку з лівого, потім із правого борту голубоокі люстри почали гаснути. Косяк — справді, живе срібло! — привабленний світлом лампи, що тухла останньою, з лівого борту перемістився на правий. Там і була пастка — міцна, виготовлена з нейлону й серану сіть.

Коли погасла остання люстра, увімкнули червоний ліхтар: горішня товща води погано вбирає червоне світло, і сайра, "закипівши", піднімається з глибин на поверхню.

— Віра!

Дужі руки матросів за допомогою лебідки й кран-балок почали вибирати наповнену рибою сіть.

Піднятий улов, розсортувавши, поскладали в кошики з кригою й сіллю. Спробували зробити ще один замет. Проте — невдало: невід заплутався. Довелося його вибрати.

Капітан нервував — проґавили таку нагоду! Бо не часто трапляються подібні косяки.

Поки розплутували троси, зовсім розвиднілося. Засніжені гори переливисто виблискували вдалині.

— Ба! — вигукнув боцман, відхиляючи нижню підборну сіті. — Немов сам диявол сплутав. Був один добрячий невід, та й того трясця вхопила, — розвів він руками.

Стяжний кінець, що тримав невід знизу, чомусь опинився вгорі. Куль зібгало й перекрутило.

— Скільки вам потрібно часу, щоб усе довести до ладу? — запитав капітан у боцмана.

— За кілька годин упораємося.

— Починайте..

Невід полагодили, але риба зникла. Шхуна вздовж і впоперек прасувала океан, і все даремно — пустельно, порожньо та сірі, холодні хвилі.

Боцман, ось уже втретє, піднімається в ходову рубку.

— Сенсей, — вкрадливо мовить. — Треба змінити курс на зюйд-вест[99]. Ви ж обіцяли…

— Так, обіцяв, — відказав капітан. — Але… це небезпечно: ми вторгнемося в чужі води.

— Я наказую! — скипів Кавагуті, вперше переступивши грань субординації, яка їх розділяла.

Хасімото мовчки проковтнув образу. Потім неквапно вичавив:

— Що ж, якщо боцман наказує, капітан повинен коритися. Омокаї! [100] — кинув він вахтовому матросу.

Той переклав стерно праворуч. Шхуна лягла курсом на острів.

"Спробуйте якомога ближче підійти до берега, — згадалися капітану слова Кокікі. — На мисі Томарі колись стояла наша радіостанція. Цікаво, чи й зараз вона там?.. Ось для чого цей йолоп велів мені змінити курс. Хоче дізнатися про радіостанцію".

Побачивши, що "Сінтоку-мару" прямує до суходолу — отже, гониться за невидимим косяком, інші човни теж змінили курс й помчали навздогін.

— Хе, хе, — засміявся Мукудорі. — Ви їх ловко ввели в оману. А тільки я не розумію, боцмане, навіщо нам наражатися на небезпеку? Скоро ж, здається, територіальні води.

Кавагуті промовчав. Залишаючи ходову рубку, кинув коротко:

— Курсу не міняти!

І шугонув униз. Квапливо увімкнув радіоапаратуру. Чутливі прилади віддзеркалили те. що діялося в ефірі: дріботіння морзянки, людські голоси, інші сигнали.

Коли, за його підрахунками, "Сінтоку-мару" вже перетнула лінію між нейтральними й територіальними водами. Кавагуті піднявся на палубу.

Шхуна, як і раніше, не збавляючи швидкості, прямувала до острова. Кілька інших човнів від неї не відставали.

— Стоп машина! — звернувся до капітана. — Просигнальте на решту човнів, що в нас поломка. Нехай не зважають і шукають собі далі.

На воді, в далині, мережилася пінява торочка — косяк. І кавасакі, не зважаючи, що недалеко берег, мчали до косяка.

"Сінтоку-мару" лежала в дрейфі, погойдуючись на хвилях.

Від берега, з-за мису, вигулькнув катер, стрімко помчав назустріч чужакам.

— Дайте задній хід, сенсей, — знову наказав боцман. — І, не розвертаючись, рухайтесь назад.

Великий "стратег-навігатор", він під удар поставив інші човни, "Сінтоку-мару" залишивши в тіні.

Задкуючи, вона відступила на чималу відстань, опинилася в нейтральних водах.

Зупинилися й човни-кавасакі. Помітивши сторожовий катер, почали розвертатися, пускаючись навтіки. Але було пізно. З катера в мегафон уже наказували застопорити машини.

— Ха-ха-ха! — реготав Кавагуті, вислухавши розповідь тих, хто сьогодні вранці був затриманий прикордонниками і вигнаний геть. — Кажете, робили обшук, шукали шпигунське начиння. Їм навіть сняться порушники. А ми ж — мирні рибалки.

Цього разу "Сінтоку-мару" дещо таки вивудила.

— Сайра в кошиках починає псуватися, — піднявшись із трюму, повідомив капітан.

Мукудорі порадив здати її в рефрижератор на морозильний траулер.

— Воля ваша, — махнув рукою Хасімото.

— А можна взагалі викинути за борт, — втрутився в розмову боцман. — Ми ж прийшли ловити не лише сайру, а й червону рибу, — підморгнув він.

Усі зрозуміли його каламбур.

Мукудорі заявив, що вони увечері залишать ці води. А куди підуть, сіндо нікому поки що не сказав.

"СУЇБО"

Затримані прикордонниками й попереджені, що при повторному вторгненні в радянські територіальні води, туди, куди не було обумовлено заходити за ліцензією, судна-порушники будуть арештовані, а їхні власники, згідно з законом, суворо покарані, японці не наважувалися більше лізти в чужу зону.

Човни відійшли мористіше[101], сітями перегородили океан.

Сайра зникла, мігрувавши, мабуть, на південні нерестилища, до Хонсю й Хоккайдо. Проте з'явилися палтус і навага — риба, яка тут ловиться цілий рік.

Що б не ловити, аби були повні сіті. Й човни заходилися прасувати багатомильну смугу вподовж Курил.

На "Сінтоку-мару" теж готували трал. Знаряддя лову в японців різноманітне: від примітивних острог і гачків, за допомогою яких

ведеться ярусний лов тунців, до сучасних дрифтерних сітей і тралів. Вдосталь його було і на шхуні.

Помітивши, як Кіносіта, Мікімура й Санкіті пораються на кормовій палубі біля снастей, Мукудорі криво усміхнувся. Він знав, що старання матросів марне, бо рибалити їм не доведеться: як тільки повечоріє, "Сінтоку-мару" звідси майне світ за очі.

Годину тому сіндо розмовляв із боцманом. Він поділився своїм задумом пробратися до східного берега Шумшу.

— На жаль, ми ще не з'ясували, чи є на мисі Томарі радіостанція, — у відповідь сказав Кавагуті. — За це, як ви знаєте, Кокікі по голівці не погладить. Отож давайте надолужимо прогаяне. Перш ніж прямувати до Сюмусю, слід "промацати" з ефіру деякі об'єкти на узбережжі бухти Отомає.

— Капітан запевнив, що до гирла Тодорокі підступи небезпечні.

— Гнида! Він завжди всього боїться, — зло відрубав боцман. — З такими, як Хасімото, морячити добре хіба що на озері або в лагуні.

— Я теж такої думки, — погодився Мукудорі. — Але ж капітану видніше, як діяти.

— Можливо, й видніше, та на цей раз буде по-нашому, — наполіг Кавагуті. — Коли відходимо? — запитав.

— Годині о сьомій. Як добре стемніє — щоб менше хто бачив…

— Скажіть капітану: нас цікавить мис Курабу, гирло Тодорокі й бухта Отомає. Нехай він не мудрує, а підходить туди поближче.

— Я з ним переговорю, — пообіцяв Мукудорі.

… Увібравши гірські потоки, Тухарка, яку японці колись перехрестили на Тодорокі, вільно й широко несе свої води до океану.

Гирло її перетнуто кам'янистою косою, так званим баром, через який в тиху погоду, тримаючись лівого скелястого берега, шлюпки можуть заходити в саму річку.

За кілька миль від мису — бухта, на пологому березі — селище курильських рибалок. Вузький, гостроносий острівець Бар'єрний — ніби сторожа від навали хвиль і шалених вітрів.

Капітан Хасімото мав рацію — підступи до бухти справді небезпечні. Підводне каміння, рифи підстерігають необачних мореплавців на кожному кроці. Що це так — свідчать рештки корабля, який невідь-коли розбився об тутешні скелі.

Від колишніх ненависних назв, всіх отих Атенкесі, Тараба, Іоцуіва — буцімто рибальських висілків, з яких "нейтральні" японці насправді виходили в простори океану топити мирні радянські судна, — не залишилося й згадки.

На далекій радянській околиці — Курилах — милі серцю ймення, міста й села Сєверо-Курильськ, Крузенштернівське, Океанське.

Ось ці "об'єкти" й задумали промацати "рибалки".

Мукудорі вніс у маршрут поправку.

— Я цілком згоден, Кавагуті-сан, — шанобливо мовив, — що згадані вами місця треба дослідити. Ми це зробимо на зворотному шляху. Та спочатку відвідаємо Сюмусю. Повірте: ви не розчаруєтеся! — піднесено

вигукнув. — Там для нас знайдеться пожива. Я служив колись на Сюмусю…

Від згадки про час, коли і йому перепало, Мукудорі зблід й на півслові затнувся. Бо, хоч і кажуть, що не треба боятися гавані, в якій зазнав катастрофи, він, згадавши про неї, злякався і водночас не міг відмолитися від спокуси побувати там. Так убивцю тягне місце, де було вчинено злочин.

Далекий суходіл вабив Мукудорі ще й з інших причин…

— Куди це вони вирішили йти? — піднімаючись із кочегарки, щоб удихнути свіжого повітря, запитав у товаришів Міяма.

— Схоже — на північ. Та куди конкретно, невідомо, — відповів Кіносіта.

— А як же трал? Ми його щойно підготували, — втрутився в розмову Санкіті.

— Хіба тобі не все одно — ловити палтуса чи червону рибу?

— Все одно, але ж… Щойно натрапили на косяк — і знову гайда.

— Запитай у свого дядечка, що нас гонить.

Хоч матросам було наказано спочивати, тому що, сказали їм, скоро настане гаряча пора, ніхто не спускався в задушливий кубрик. Усі похнюплено стояли на палубі.

"На цій шхуні грошей не заробиш, — з прикрістю думав кожен. — А от лиха сьорбнеш…"

Ніч була морозяна, тиха. В розривах хмар крижаними скалками поблискували зорі; холод пробирав до кісток. Важкі хвилі глухо били в борт.

Краючи носатим форштевнем невидимі вали, "Сінтоку-мару" раз у раз спотикалась, але, не зупиняючись, поспішала на північ.

Високо в небі зводилося громаддя гір. Сніг на вершинах, увібравши сяйво зірок, світився. І від того над океаном, там, де вгадувався берег, було біло. Просто-напросто все довкруг розділилося навпіл: на світле й темне.

Схожий на велетенські лаштунки, над островом якось нереально висів широкий матовий німб.

"Рибалки" на містку, в ходовій рубці й тут, на палубі, з якої досі ще ніхто не пішов, спостерігали цю дивовижну красу.

— Гарно! — захоплено мовив Санкіті.

— Буде ще краще, якщо знову потрапимо до рук прикордонників.

Мукудорі і не думав залишати містка. Він сторожко прислухався, пильно вдивлявся в темряву океану… Ненароком згадав дядечка, полковника Сімуру, те, яким той був чутливим до краси. Йому ще й досі пам'ятаються рядки хокку, що їх любив повторювати Сімура:

Як гори світяться!

Хтось у пітьмі

Розвів багаття сніжно-біле.

"Так, справді багаття, — відзначив подумки Мукудорі, споглядаючи світіння гір. — А тільки, чи не спопелить воно нас..."

Ті миси й бухти, про які говорив Кавагуті, що їх треба промацати з ефіру, лежали десь ліворуч, огорнуті пеленою ночі. Їх, звичайно, і вдень не розгледіти — "Сінтоку-мару" йшла далеко від берега. Але боцман не марнував часу. Спустився в міждонння, чаклував над радіопеленгаційною апаратурою.

На містку залишилися капітан і сіндо, та ще, біля стерна, вахтовий матрос Мікімура.

Мукудорі, схоже було, виконує роль лоцмана. Він підказував, коли міняти курс — переходити з північного на північно-західний.

Капітан-маріонетка слухняно корився, в свою чергу даючи розпорядження стерновому:

— Півборту ліворуч!

— Півборту ліворуч, — повторив Мікімура.

Коли шхуна повернула, пройшовши в бік острова чималу відстань, несподівано налетів вихор.

Парамушир — великий острів, трохи вигнутий до океану. Круте узбережжя, яке омивають води Охотського моря, широкоплечо стримує навалу розлючених західних вітрів.

Поки шхуна йшла під прикриттям кряжів, вітер не заважав. Тепер же "Сінтоку-мару" опинилася навпроти протоки, що роз'єднує Шумшу й Парамушир.

Зустрічний вітер шаленів. Вода клекотіла, під днищем шхуни ніби щось ворушилося. То починалися відомі в тамтешніх протоках сулої — "витанцьовування" збуреної води.

Було далеко за північ. Ніч хилилася до світанку.

— Обережно, Хасімото-сан, — попередив Мукудорі капітана. — Тут десь підводні рифи.

З нічної пітьми вже проступали ледь вловимі обриси суходолу.

— Молодець, Мукудорі-сан, — почувся голос Кавагуті. — Так близько підійти до берега — й моя мрія.

Боцман стояв на порозі ходової рубки. Над водою щось замаячило. Знайомий силует скелі в океані.

— Капітане! — заволав сіндо. — Спускайте шлюпку.

— Але ж тут течії.

— Ніяких течій — шлюпку на воду!

Таким Мукудорі ще ніхто не бачив. Нестримний, біснуватий, він кричав, наказував, благав.

— Я вас прошу, дуже прошу, сенсей, — тремтячими руками схопивши за плечі капітана, просив.

— Що ж, робіть, як знаєте! Шхуна ваша...

Капітан наказав, і матроси вивалили шлюпку за борт.

— Браво, Мукудорі! Ви — справжній самурай. Банзай! — спостерігаючи, як сіндо спускається в шлюпку, вигукнув Кавагуті забутий войовничий клич.

Разом із Мукудорі спустилося ще двоє — матроси Кіносіті й Мікімура. Вже знизу Мукудорі звернувся до капітана:

— Будьте напоготові, Хасімото!

Машина й так працювала, — правда, на малих обертах. Течія намагалася віднести шхуну правобіч, кинути на сусідні рифи. Та все ж поєдинок вигравала "Сінтоку-мару". Тримаючись носом до хвиль, вона не збочувала з фарватеру.

Тим часом матроси налягли на весла. Шлюпка, підхоплена бурунистим струменем води, почала відходити далі й далі.

— Що він задумав, безумець?! — зиркнувши на шлюпку, коли та вже наблизилася до скелі, запитав боцман.

— Не знаю. Мені він не доповідав, — байдуже відказав капітан. — Ви з ним запанібрата, самі й розбирайтеся.

— Ні, це неймовірно! — знову вигукнув Кавагуті. — Ви тільки погляньте, погляньте, що він робить!

Впритул підійшовши до виступу в довгастому перешийку, через який раз у раз перекочувались вали, Мукудорі вибрав мить, коли хвилі понижчали, й притьмом скочив на базальтову приступку.

Але не втримався: посковзнувшись, упав.

З "Сінтоку-мару" було видно, як він звівся на ноги. Потім присів і, рачкуючи, поповз далі. І враз зник.

Від збудження й очікування надзвичайного Мукудорі затремтів. В очах червоно хитнувся туман.

Його світовідчуття притлумилося. Не допікав ні холод, ані біль від подряпин рук об скелю.

Це було якесь самозабуття, сон наяву. Рухи Мукудорі, нестримно-вперті, позбавлені свідомого начала, наганяли жах, — так поводить себе, мабуть, привид або сновида.

Розум, затьмарений химерою наживи й всевладності, яку він, ставши власником скарбу, буцімто здобуде над людьми, працював гарячково, але чітко й цілеспрямовано. З-поміж тривог і клопотів світу непокоїло єдине: чи вціліла схована в скелі скринька?

Батоги морської капусти та ковзкі водорості, якими з боків була обплутана скеля, заважали рухатися. Проте японець, не зупиняючись, повз і повз.

Колись давно цю скелю він відвідував не раз, але ніколи вона не здавалася йому такою неприступною. На заваді знову стали гострі, як лезо, шпичаки; далі перед ним звелася суцільна стіна.

Мукудорі охопив жах. Він розгублено озирнувся: шлюпка, припнута до базальтового підмурка, погойдувалася на хвилях. Запаливши цигарки, матроси перемовлялися між собою. Може, вони допоможуть?

Хоч він і не бажав, щоб були свідки, коли братиме поклажу, що ж вдієш! І сіндо тремтячим голосом гукнув:

— Мікі… Мікі, йдо-но сюди!

Мікімура, матрос-паливода, схопившись за гранітний карниз, на руках рвучко підтягнувся вгору.

— Обійди праворуч, — показав Мукудорі на частокіл шпичаків, що витикалися з води.

Мікімура, так само, як кілька хвилин тому цей дивний господар шхуни, лавіруючи між гранітними відрогами, поповз навкарачки.

Набігли хвилі, й матрос не міг від них захиститися — вони заливали з ніг до голови. А одна, особливо велика, мало не змила в океан.

— Донбутцу! — вилаявся Мікімура.

Він був такий злий, що ладен би власноруч задушити ненависного сіндо!

— Нічого, нічого. Ще трішки, — підохочував Мукудорі.

І коли матрос досягнув стіни, сіндо раптом зник з очей.

"Де ж він подівся?" — здивувався Мікімура.

Але, підійшовши впритул до стіни й заглянувши під нішу, яка оголилася під час чергового відпливу, побачив звивистий отвір. Він вів кудись у скелю.

Матрос відважився проникнути всередину.

Коли дійшов до протилежного кінця тунелю, зору відкрилася така картина: в тісній порожняві перед замшілою приступкою навколішки стояв сіндо й, вигукуючи щось незрозуміле, розгрібав водорості.

— Що ви шукаєте, сенсей? Мукудорі, жахнувшись, ніби скам'янів.

— Зараз, зараз, Мікі… — кинув, не перестаючи відривати прилиплих до гранітної приступки водоростей.

Матрос зібрався йому допомогти, але Мукудорі не підпустив до себе.

Так і стояли: сіндо навколішки й матрос-здоровань, схилившись над ним.

— А-а-а!.. — вирвалося з грудей у Мукудорі. — А-а-а! — знову зойкнув він. — Умікуса! Умікуса![102] — шматуючи батоги морської капусти, кричав у нестямі. — А де ж діаманти, перли?!

"Він, певно, збожеволів", — подумав Мікімура.

В очах сіндо спалахував жах. Куточки рота запінилися.

Матрос наважився підійти. Він побачив на приступці невеличку, обросту черепашками й морською травою скриньку. Кришка була відкрита, всередині ворушилися неповороткі рачки.

У старовинній шкатулці оселилися мешканці глибин. Коштовності, що були в ній, мабуть, вимили хвилі, кинули в океан. Адже з тих пір, як Мукудорі востаннє бачив свою поклажу, минуло чимало літ.

Розгублений, безпорадний, сіндо заплакав.

— Це суїбо, суїбо…[103] — не переставав повторювати.

А на мілині, поряд із скринькою, в ковбані-заглибині сидів клишоногий краб. В його завжди злих і насторожених очах світилося презирство.

ПАСТКА ЗАМКНУЛАСЯ

Розплющивши очі, Мукудорі важким поглядом обвів своє незвичайне помешкання.

Це була тісна, похмура ніша, гірською водою й буревіями видовбана в скелястому узбережжі невеличкого середньокурильського острова. Того острівця, який японці, через його неприступність, колись назвали Отосівана, тобто Пастка.

Замість стін із трьох боків у ніші звисали бородаті нарости граніту. По них тоненькими цівками сповзала вода. Товстий, виготовлений з очерету мат заміняв двері; дах був прикритий листям осоки, повзучого молокану та гілками курильського бамбука саса, який рясно росте в острівному межиріччі.

З кутків хижо ошкірювали ікла брили голих базальтів. Долі валялися потрощені й вилизані до блиску рештки кісток; саморобний черпак, кам'яні жорна, за допомогою яких перемелюють суху морську капусту, інші примітивні речі свідчили про боротьбу людини за існування й, мабуть, недавно пережиту трагедію.

Зимівля скоріше нагадувала лігво, ніж людське житло, а її мешканці — звірів.

Крах, суїбо, який так налякав Мукудорі, коли він збагнув, що океан випотрошив скриньку зі скарбами, настав не тоді й не на тій грізній скелі. Він прийшов пізніше.

Але те, що сталося напередодні, тривожило й віднімало спокій.

У напівмаренні Мукудорі пригадував...

Дещо він уже забув. Власне, й не міг знати через своє забуття. Та головне все-таки пам'ятав.

Коли він прийшов до тями, то був неабияк здивований, що лежить в якійсь незнайомій кімнаті. Людина в білому халаті, привітно усміхаючись, квапливо підійшла до ліжка.

— Ну, як — очуняв? — запитав лікар.

"Росіянин", — майнув здогад. А тим часом до Мукудорі вже прямував інший — високий, кремезний незнайомець.

— Здорово, здорово, бурлако! — подаючи руку, весело привітався. — Ми навіть втратили надію на твоє одужання. А, бач, усе обійшлося гаразд.

— Іван?! — ще більше здивувався Мукудорі.

— Він. Власною персоною — Іван Затуливітер.

Світ справді не такий уже й великий, якщо люди в ньому так часто стрічаються.

Тоді-то Мукудорі й довідався, що його зі скелі Футацу, на якій була захована скринька, зняли і врятували радянські моряки.

— Ми верталися з лову, — розповідав Затуливітер. — Як ось бачимо: шхуну, що погано слухає стерна, зносить на рифи. Тут і прикордонники підоспіли. Гуртом заходилися буксирувати "Сінтоку-мару". Згодом і шлюпку біля скелі помітили. Ви, двоє, лежали в ній непритомні. Та й третій теж від холоду знесилився — навіть весла не міг підняти. Нічого не скажеш — герої! — додав.

Коли Мукудорі окріп, із ним довго бесідували прикордонники. Розпитували, чого шхуна опинилася біля Шумшу, а вони, троє рибалок, — на скелі.

Сіндо, як і решта екіпажу, в один голос твердив, що збилися з курсу й потрапили в сулої.

— А скеля? Чого на неї висадилися? — поцікавився офіцер, який бездоганно говорив японською мовою.

— Ми… ми хотіли з'ясувати, чи є прохід серед рифів, де менша водокруть, — щось нескладне патякав Мукудорі.

— Все ясно, сіндо, — суворо глянув на нього офіцер. — Якось воно, знаєте, не в'яжеться: "Сінтоїстська доброчесність" — здається, так зветься ваша шхуна? — й порушення чужого кордону.

Суднова роль[104] та інша документація — патент, вахтовий журнал, сертифікати, що засвідчують морехідність і належність шхуни, — були в порядку.

Оглянули суднові приміщення, набиті рибою трюми; ще раз зробили допит екіпажу; склали акт про затримання в радянських територіальних водах шхуни-порушниці. Її господаря й капітана суворо попередили та й відпустили.

— Пливіть і більше не потрапляйте на очі, — сказав Затуливітер, уздрівши Мукудорі, котрий ішов до шхуни, на якій уже вибирали швартові кінці.

— Домо арігото… арігото, — як і тоді, коли Іван врятував його, ланцюгами прикутого смертника, прошепотів слова подяки японець.

Стуливши долоні й нахиливши голову, Мукудорі низько вклонився.

"Уміють, нечестивці, удавати з себе святих та божих", — підкручуючи вус, подумав Затуливітер.

Розвернувшись на широкій водоймі затоки, шхуна попрямувала з бухти.

Це була та сама гавань, у якій колись "служив" Мукудорі, — земля, відвойована в самураїв дорогою ціною.

Берег подаленів. Довкола розкинувся пустельний океан.

На "Сінтоку-мару" всі були пригнічені. Ніхто не зронив жодного слова. Та зрештою боцмана прорвало.

— Тюхтій ви, сіндо! — гарикнув він. — Що змусило вас лізти на ту дурацьку скелю? Зухвальство чи, може, романтика? Аякже! — зло вигукнув. — На зворотному шляху промацаємо об'єкти в бухті Отомає й на мисі Курабу. От і "промацали", донбутцу! — вилаявсь. — Самі тепер звітуватимете перед Кокікі й майором.

Проте звітувати не довелося...

Вітер схопився несподівано. Ніби невидимий меч, він стинав піняві гребені над високими валами, й хвилі нараз понижчали. А потім так само раптово почали рости й рости, зводячись до неба.

На палубу налетів водяний смерч. Оснастка не витримала. Порвалися сталеві ванти, впала, розчавивши ходову рубку, грот-щогла. Вода проникла в трюм, хоч шхуна поки що й трималася на плаву. Її немилосердно жбурляло в глибокі вирви, клало з борту на борт.

Мукудорі й понині не втямить: усе те, що сталося потім, скоїлося з ним чи, може, з казковим мореплавцем Магоске?..

Давно колись, згадав він легенду, від узбережжя Мацумає[105] відчалив вітрильник. На ньому, як і на "Сінтоку-мару", було семеро чоловік команди, яку очолював Магоске.

Через кілька днів після виходу з гавані показався берег. Але зірвалась буря. Море завирувало, корабель мало не перекинуло.

Матроси взялися згортати вітрила, рубати щогли. Та й це не врятувало вітрильника. Хвилі розкололи корму навпіл, потрощили носову частину, а матросів, крім Магоске, змили в море. Власне, вони потягли і його, проте він вчасно вхопився за обрубок дошки.

На ній і плив, гнаний бурею.

Ніби велетенські кити, звідусюди підступали горбоспинні вали. Вони то піднімали, то кидали його в безодню.

Хоккайдець Магоске благав Компіра, щоб той допоміг, як він допомагає всім мореплавцям. Просив і бога Іяхіко — жоден із них не змилостивився!

Потім у нічній пітьмі вчулися слова команди рубати кінці, а палубний вантаж скидати в море.

І тієї ж миті поряд щось забовваніло. То був корабель-привид. Люди посинілими руками вчепірилися в його борти, нагадуючи мерців.

Примарний корабель пройшов неподалік від дошки, на якій лежав Магоске, і зник у пітьмі.

І раптом щось прогуркотіло. З моря долинув зойк.

Корабель-привид розбився об скелі, матроси благали порятунку.

Не встиг Магоске отямитися від переляку, як почув розпачливі крики. Вітрильник з'явився знову.

Люди-мерці благали; в нестямі заломивши руки, слали прокльони.

Корабель то зникав, то з'являвся, аж поки не засірів світанок. З його першими променями корабель-привид розтанув у мареві моря.

"... А далі з Магоске сталося те ж, що й зі мною", — спостерігаючи, як по стінах печери лінивими ящірками сповзає вода, подумав Мукудорі.

Дні і ночі носили по спіненому океану "Сінтоку-мару" люті вітри. Екіпаж втратив надію на порятунок. Спустившись у кормовий відсік, міцно задраївши глухарі ілюмінаторів та зачинивши водонепроникні двері, "рибалки" ждали кончини.

— Це ви довели нас до згуби! — кинув в обличчя капітану матрос Мікімура.

— Не я наслав вітер, — ніби виправдуючись, відповів Іомура Хасімото.

— Не треба було лізти в чужі води, — втрутився в розмову моторист Міяма.

— Рибку ловили. Ха, Ха! — істерично зареготав матрос Кіносіті. — А навіщо, скажіть, потрібна була радіоапаратура, яку ви, боцмане, примусили нас викидати в море, коли шхуна втратила управління і в протоці з'явився патрульний катер?

— Замовкни, гнидо! — урвав його Кавагуті. — Ти гадав, що гроші дають за твою задрипану риболовлю?

— Не чіпай його, Кіносіті, — порадив товаришу Міяма, метнувши на боцмана презирливий погляд. — Ми всі одного кореня — шпигуни.

— За такі слова вас мало на реї повісити! — скипів Кавагуті. — І з цими негідниками я пішов у рейс! — плюнув він.

Мукудорі мовчав, тому що вчорашня сварка кінчилася не на його користь: всі звинувачували сіндо за його вилазку на скелю Футацу.

Не подавав голосу й племінник капітана — Санкіті. Він, наляканий до смерті, мовчки сидів у кутку, прислухаючись до перепалки.

Злостиві, приречені, носилися вони по океану в своїй напіврозбитій шхуні — тісній, задушливій домовині.

Буря поступово вщухала. З нижнього відсіку люди піднялися на палубу. Вдалині, крізь пелену туману, й сніговиці, побачили гори.

— Хоккайдо! — не тямлячи себе від радості, заволали.

Круті, покриті снігом вершини справді нагадували північні відроги знайомого острова. Але то був не Хоккайдо.

Ще кілька днів тому кожен із них потерпав, що хвилі можуть перекинути шхуну кілем догори. Тепер же вони боялися іншого — стати здобиччю скель. Бо течії невблаганно несли "Сінтоку-мару" на острів.

Хтозна, що краще: без керма і вітрил скитатися в океані, чи стрітися з береговою твердю, де чатувала смерть.

У пам'яті Мукудорі врізалося: там, де течія натикається на невидимий риф і буруниться прибій, над водою чорніють шпичаки скель. Відстань між ними й шхуною зменшується... Потім — раптовий поштовх,

скрегіт днища від доторку до кам'яних брил, тріск, шипіння. Навалившись на правий бік, "Сінтоку-мару" важко осіла. Ніс її по саму рубку пішов під воду, корма, навпаки, піднялася.

Високо вгорі зблиснули пелюстки гребного гвинта, — ніби квітка водяної лілеї, що раптово розпукла над могилою.

Схопившись хто за що встиг, люди по пояс стояли у крижаній воді: скособочене судно досі ще було для них надійним пристановищем. Але ж залишатися на шхуні — безглуздя: якщо не змиють хвилі, доконає холод. І потерпілі кинулися у воду.

За неширокою смугою затоки починався берег. Такий вузький, що по ньому ніяк було пройти. А вище він переходив у круту, видовжену терасу. Ще далі, скеля за скелею, здіймалося громаддя гір.

На терасу, де серед скель потоками води й вітрами видовбано нішу, й добралася кучка знесилених мореплавців.

Коли вже подолали крутосхил, зрозуміли, що не всі вціліли: не було капітана Хасімото й матроса Кіносіті — вони загинули разом із шхуною.

Отосівана, острів-пастка: з нього таки не вибратися. Схили круті, прямовисно спускаються аж до води; схололі потоки магми, урвища й вершини. Майже на всій площі Отосівана розкинувся велетенський, з розверзлим кратером вулкан.

Острів безлюдний. Лише на протилежній, західній, стороні тимчасова зимівля, в яку рідко навідуються морські мисливці й рибалки.

Суворий суходіл і став останньою гаванню для чужинської шхуни та її екіпажу.

З плавника, знайденого на узбережжі, в ніші обладнали житло. Їли водорослини та молюски. Так і жили, сподіваючись, що, як тільки завесніє, сюди хтось навідається й подасть допомогу.

Але зима виявилася нескіченно довгою, затяжною. Лише в кінці квітня настало потепління.

Новітні робінзони втратили людську подобу: вони майже не розмовляли, взаємна ненависть і докори точили душу. Їжа, певніше, обмаль її, була причиною постійних чвар і сутичок… Сушили морську капусту, в ковбанях на мілководді ловили рачків. Але й цього не вистачало.

Одного разу боцман завівся з мотористом Міямою: останній буцімто вкрав у нього кілька в'ялених молюсків. Підстерігши, коли моторист утратив пильність й сам-один залишився на узбережжі, Кавагуті базальтовим уламком розкраяв йому череп.

Так поквитався з Міямою за давню образу… І додалося сил.

Невдовзі від завороту кишок помер молодий Санкіті. Тепер їх лишилося троє — голодних, озвірілих шукачів легкої наживи: господар неіснуючої більше шхуни, Мукудорі, боцман Кавагуті й матрос-паливода, в серці якого зберігся самурайський запал, — Мікімура.

Троє на голому острові.

Серед ночі вітер несподівано повернувся. Раніше він дув із півночі, огортаючи острів липким, холодним повітрям. Сніговий саван, під яким пагорбилося громаддя гір, за довгу зиму закрижанів. Сніг, поточений принесеним із океану теплом, якось помітно осів.

По узвишшю де-не-де випнулися руді маслаки скель.

У ніші було тихо. Мукудорі з розплющеними очима лежав горілиць. Тьмяне світло, пробившись крізь щілини бамбукового даху, змішалося з темрявою. В каламутному присмерку хитнулися тіні. Вони то випростовувалися, то нижчали, ніби їх зводила судома. З глухого закутка хтось тихо прошепотів:

— Зараз або ніколи…

— Так, він — ледве живий, — почулося у відповідь.

Мукудорі лежав нерухомо. В пригаслій свідомості безладно роїлися спогади — мінливе видиво уявного й недавно пережитого.

Він знесилено простяг руку, сподіваючись знайти й посмоктати круглобокий камінець, що трохи вгамовував почуття голоду. Як раптом до слуху долинуло:

— Ми до вас, Мукудорі!

Тіні схилених над ним співучасників плавання на "Сінтоку-мару" (чи, може, привиди?) здригнулися.

— Збирайтеся, Мукудорі-сан. І нехай дарує нам Сумійосі.

Останнє, що він побачив: вилицювате, озвіріле обличчя свого боцмана — Кавагуті.

Свідомість, спалахнувши ще раз, висвітлила — мовби вихопила з мороку — його плутане і, мабуть, таки нікчемне життя — все те, що так чи інакше було пов'язане з цим суворим архіпелагом.

1

Тобто "Свята Доброчесність". "Мару" (дослівно: "круглий"), як правило, додається до назви японських цивільних суден. (Тут і далі примітки автора.)

2

Ледве живий (япон.).

3

Сан — прикладка до японських імен і прізвищ, що засвідчує повагу й шанобливість.

4

В японській міфології приборкувач хвиль, покровитель мореплавців.

5

Курильські острови. Буквально: тисяча островів (япон.). Тут і далі, де події відбуваються до 1945 року, деякі географічні назви подано такими, як вони були на той час.

6

Морська капуста.

7

За японським народним повір’ям, томамо — дев'ятихвоста лисиця, що, перетворившись на скелю, розбризкує смертельну отруту.

8

Давня назва Японії.

9

Так японці називали Сахалін ("Березовий острів"), який 1945 р. був звільнений радянськими військами.

10

Пілоти-смертники.

11

Тут: у значенні "матрос" (япон.).

12

Нинішній Корсаков.

13

Протока Лаперуза.

14

Вулкан Фудзіяма.

15

Меч (япон.).

16

Грошові монети, остання з яких чималої вартості.

17

Шанобливе звертання до людини, старшої за віком. Дослівно: "вчитель" (япон).

18

Рисова, як правило, трохи підігріта горілка.

19

Добре (япон.).

20

Воїну (япон.).

21

Ідіот (япон.).

22

Мат. циновка для сидіння (япон.).

23

Хустина (япон.).

24

Боцман (япон.).

25

Худі, виснажені, тобто — живі мерці, скелети (япон.).

26

Лайка (япон.).

27

Войовничий клич (япон.).

28

Страва з соєвого сиру (япон.).

29

Міжпалубний простір усередині корпусу корабля.

30

"Мукудорі" японською мовою означає "селюк, неотесаний хлопець-бевзь".

31

Кутомір, з допомогою якого визначають місцезнаходження судна по зірках у відкритому морі.

32

Канавка палубного настилу вподовж бортів, по якій стікає вода.

33

Сталеві листи або дерев'яні бруски, що огороджують люки.

34

Паразит (япон.).

35

Такими паличками японці їдять.

36

Точніше б сказати: корабельний дзвін.

37

Розуміючи, що силою зброї їм не здобути військової переваги, самураї почали посилати на вірну згубу камікадзе — людей-торпед із вибухівкою, мінами тощо. Такі підрозділи спецпризначення діяли в японській авіації та військово-морському флоті, згодом смертники з'явилися і в сухопутних військах.

38

Лисячі острови входять до архіпелагу Алеутських островів; порт Датч-Харбор розташований на острові Уналашка.

39

Острів із групи Командорських островів.

40

Так моряки між собою звуть Петропавловськ-Камчатський.

41

Носова частина корабля.

42

Дерев'яна або сталева рама.

43

Спеціальні троси з блоками, за допомогою яких зокрема піднімають і спускають шлюпки.

44

Велике спасибі, радянський моряче (япон.).

45

Матусе (япон.).

46

Росіян (япон.).

47

Тут у значенні: колишній військовий, солдат.

48

Після звільнення Курил і Південного Сахаліну тимчасово було створено Спеціальне цивільне управління, в обов'язки якого входила і репатріація японців на батьківщину.

49

Робоча куртка (япон.).

50

Шкарпетки (япон.).

51

Вітер, пов'язаний з порами року.

52

Прощавайте (япон.).

53

Буддійське повір’я твердить, ніби грішників у пекло відвозить огненна колісниця.

54

Сливовий джем (япон.).

55

Вітальний клич. Дослівно: "Багато літ імператору!"

56

Вважається праматір'ю японських імператорів.

57

Так званий "День заснування нації", який відзначався щорічно одинадцятого лютого і використовувався для розпалювання в народі агресивних, шовіністичних пристрастей. Незважаючи на те, що свято Кігенсецу після поразки Японії в 1945 році було заборонено, 1967 року його поновили.

58

До 1945 року державна релігія Японії (дослівно "шлях богів"), яку правлячі кола використовували в своїх агресивних цілях.

59

Відомі японські лірики.

60

Порт на західному узбережжі о. Хонсю.

61

Тепла течія Куросіо.

62

Зневажлива кличка американців (япон.).

63

Трагічний епізод із радянським вантажно-транспортним судном "Ангарбуд", який стався 1 травня 1942 року, про що оповів у своєму щоденнику японець Ісана, — один із прикладів лицемірного "нейтралітету", якого імператорська Японія "дотримувалася" щодо Радянського Союзу. Такі випадки, коли японці нападали на радянські торгові кораблі, траплялися часто.

64

Вірш-хокку Басьо "Біля Каменя смерті".

65

Ті, хто внаслідок війни опинився за межами своєї країни і потім повертається на батьківщину.

66

Кокікі Мікімото на початку нинішнього століття відкрив таємницю штучного розведення перлів.

67

Добридень (япон.).

68

Паста з бобів.

69

Начинений рибою, овочами й яйцями і приправлений цукром та оцтом рисовий буханець.

70

Колишній військовий (япон.).

71

Японська грошова одиниця.

72

У цей порт восени 1946 року з Радянського Союзу прибули перші партії японських військовополонених.

73

Так японці звали портові міста на Сахаліні — Корсаков і Макаров.

74

Колишня японська назва міста Южно-Сахалінськ.

75

Скорочена назва середнього риболовецького траулера.

76

Народність, корінне населення Курильських островів.

77

Японський музичний щипковий інструмент.

78

Взуття.

79

Протока між східним берегом о. Хоккайдо й о. Кунашир. Її південне продовження — протока Немуро.

80

Японська назва островів Малого Курильського пасма.

81

Японська назва середньокурильського острова Сімушир.

82

Спорядження (франц.).

83

Виточений з дерева і насаджений на верхівку щогли товстий приплюснутий кружок.

84

Тигр (япон.). До речі, це був кодований сигнал для японських пілотів, що вилетіли атакувати Перл-Харбор.

85

Той, що засуджує війни (латин.).

86

Пароплав "Об" був торпедований японцями 6 липня 1944 року. З його екіпажу загинуло чотирнадцять чоловік, в тому числі капітан С. Д. Панфілов.

87

Імператор (япон.).

88

Дрібна японська монета.

89

Натяк на те, що в корінних мешканців Хоккайдо — айнів — тотем, тобто родовий знак, — бурий ведмідь.

90

Лінія, яку робить судно, точніше, центр його ваги, під час повороту.

91

Японська назва бухт на о. Сімушир.

92

Так японці звуть північнокурильські острови Харімкотан і Парамушир.

93

Великі брижі, що виникають унаслідок зустрічі протилежних течій.

94

Головний адміністративний центр префектури на о. Хоккайдо.

95

Японські музичні інструменти.

96

Невеличкий ресторан, де подають рисові колобки, так звані сусі, з рибою та овочами.

97

Авжеж (япон.).

98

Дослівно: злидар (япон.).

99

Південний захід.

100

Стерно праворуч (япон.).

101

Тобто — далі від берега, більше в море.

102

Водорості (япон.).

103

Крах (япон.).

104

Список членів екіпажу судна.

105